

HUKUK TARİHİ ÇALIŞMALARI

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

DÜZENLEYİCİ

PROF. DR. MEHMET AKİF AYDIN

İstanbul Medipol Üniversitesi
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

EDİTÖR

DR. ABDULLAH MUSAB ŞAHİN

İstanbul Medipol Üniversitesi
Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

Medipol Üniversitesi Yayınları: 62

Yayın Adı

Hukuk Tarihi Çalışmaları
-Metot ve Kaynaklar Açısından-

Düzenleyici

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Editör

Dr. Abdullah Musab Şahin

Yayıncı

İstanbul Medipol Üniversitesi Kavacık Kuzey Kampüs Kavacık
Mah. Ekinciler Cad. No:19 34810 Beykoz/İstanbul

Yayın Koordinatörü

Emel Murtezaoğlu

Mizanpaj

Sertan Vural - Medicomia

Kapak

Levent Karabağlı - Medicomia

Basım Tarihi

2023

e-ISBN

978-605-4797-63-9

BAŞLARKEN

Yakın bir zaman önce İstanbul Medipol Üniversitesi bünyesinde bir Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi kuruldu. Aslında Medipol Üniversitesi bünyesinde hukuk tarihi alanında önemli bir projeyi hayata geçirebilmiştik. Daha önce İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) bünyesinde ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti projesi çerçevesinde Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un dört bölgesine (İstanbul, Üsküdar, Galata, Eyüp) ait 40 kadı sicilini neşretmiştik. On yedinci asrın ortalarına kadar gelmiş bu defterlerin devamının da yapılması isteniyordu. Onu da İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Medipol Üniversitesi'nin müştereken desteklediği ikinci bir projeyle sonraki yıllarda tamamladık. Böylece elde bulunan en eski defterlerden başlayarak yirminci asrın başlarına kadar gelen defterlerden seçtiğimiz 100 defteri 100 cilt halinde neşretmiş olduk. İnternete açılması sayesinde bu defterlerin bugün hukuk tarihi başta olmak üzere Osmanlı araştırmalarında yoğun biçimde kullanılmış olmasından büyük bir mutluluk duymaktayız.

Hukuk Tarihi disiplini, Hukuk Fakültelerinde kendisine yeni yeni yer buluyor. Bu sahada çalışma yapanların, araştırma yapanların sayısı artıyor, tabiatıyla bu sevindirici. Bu çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla dışarıya dönük çalışmalardan ziyade mesleğe yönelik çalışmalar yapılmasını planlamaktayız. Bunun için başlangıç olarak bir çalıştaylar dizisi organize etmeye çalıştık. Burada meslekten hocalarla hukuk tarihi disiplininin problemlerini, imkânlarını, araştırma alanlarını birlikte gözden geçirelim istedik. Hukuk tarihi çok yönlü bir disiplin. Öncelikle bunun Hukuk kısmı, normatif kısmı var. İlk Türk Devleti olan

Hunlardan bugüne kadar gelen hukuk normlarının uygulanışı bizim alanımıza giriyor. Bu normların tarih içerisinde geçirdiği değişiklikler de -hem normlarda hem kurumlarda- bizim alanımıza giriyor. Bir de şu tarafı var: Türk Hukuk Tarihi sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişini değil, genel olarak Türk milletinin hukuktaki geçmişini araştırdığından mesela Hint alt kıtasında kurulmuş olan, en büyüklerinden birisi malum Babür İmparatorluğu'dur, oradaki hukuk tarihi de bizim ilgi alanımıza giriyor.

Hukuk tarihi çalışmaları ağırlıklı olarak Hukuk Fakülteleri'nde, Fen Edebiyat veya Edebiyat Fakülteri'nin Tarih bölümlerinde ve İlahiyat/İslami İlimler Fakülteleri'nde yapılmaktadır. Biz de üç çalıştay olarak düzenlediğimiz bu çalıştaylarda ayrı ayrı olarak bu fakülteadaki meslektaşlarımızla bir araya geldik. Her bir çalıştayda meslektaşlarımız hukuk tarihi araştırmalarına kendileri açısından baktılar, müteşekkiriz. Zaman zaman bu tür ilmi toplantıların yapılmasını yararlı görmekte ve temenni etmekteyiz.

Sonuç olarak bu çalıştay dizisi hukuk tarihinin bu geniş alanındaki çalışmalarına yardımcı olacaktır. Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezimizin ve benzeri merkezlerin bu alandaki çalışmalara uygun bir platform olmasını ümit ederiz. Yaptığımız üç çalıştay çıktılarını özellikle bu alana yeni giren araştırmacılara yararlı olacağı düşüncesiyle bir araya getirdik. Hukuk tarihi çalışmaları bizlerin çabalarıyla gelişecek ve zenginleşecektir. Bu alanda yapılacak çalışmalara mütevazı bir katkı olması dileğiyle...

M. Âkif AYDIN

HUKUK
TARİHİ
ÇALIŞMALARI-1

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

2 Mart 2022

KATILANLAR

Prof. Dr. Bilgin Aydın

Prof. Dr. Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu

Prof. Dr. Feridun Emecen

Prof. Dr. Fethi Gedikli

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Prof. Dr. Mehmet Akman

Prof. Dr. Mehmet Canatar

Prof. Dr. Mehmet İpşirli

Prof. Dr. Yunus Koç

Prof. Dr. Yunus Uğur

Doç. Dr. Abdurrahman Atçıl

Dr. Kenan Yıldız

Mehmet Akif Aydın: İstanbul Medipol Üniversitesi bünyesinde yakın zamanda bir Hukuk Tarihi Araştırmaları Merkezi kurduk. Bu merkezde hukuk tarihi çalışmalarına imkân ölçüsünde bir katkı yapmayı arzu etmekteyiz. 40 cildini İslam Araştırmaları, 60 cildini de İstanbul Medipol Üniversitesi bünyesinde oluşturduğumuz 40-50 bilim adamı ve arşiv uzmanından oluşan çalışma gurubuyla toplam 100 ciltlik kadı sicillerini neşretmeye muvaffak olmuşuk. İnternet ortamında herkesin serbestçe ulaşımına açılan bu veri tabanı gerçekten yararlı bir kaynak oldu ve doğrusu bizim beklediğimizden daha fazla kullanıldı ve hâlen de kullanılmakta. Bu tür neşirlerin hukuk tarihi çalışmalarına önemli bir kolaylık sağladığı ve derinlik kazandırdığı her türlü izahattan varestedir. Üniversitelerde Araştırma Merkezlerine kadro tahsis edilmediği ve ciddi bir kaynak ayrılmadığı hiçbirimize sır değil. Gönül ister ki bu merkez ve genel olarak araştırma merkezleri bir zamanlar birçok tarihçi, hukuk tarihçisi ve ilahiyatçı meslektaşlarımızla beraber çalıştığımız İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) örneği bir imkâna ve canlılığa sahip olsunlar. Buna rağmen üniversitelerin imkânlarını kullanarak bu merkezlerde ilmi araştırmalara belli bir disiplin ve metot, belli bir ivme kazandırmak her zaman imkân dahilinde. Kem âlâtla kemâlat olmazsa da sınırlı imkânlarla da faydalı işler yapılacağı kanaatindeyiz.

Biz merkezimizin ilk ilmi etkinliği olarak zoom üzerinden bir seri çalıştay yapmayı planladık. Bu çalıştaylarda Türkiye'deki hukuk tarihi çalışmalarını bir teşrih masasına yatıralım istedik. Araştırma alanları, metotları, bugüne kadar yapılanlar, yapılmayanlar, eksik yapılanları, yapılması gerekenleri konunun uzmanlarıyla bir çalıştay dizisiyle değerlendirelim; iyi yapılanları, eksik

yapılanları, yapılması gerekenleri görelim istedik. Bu seriden dört çalıştay yapmayı planladık. Malum, hukuk tarihi üç alanla çok yakından ilgili; hukuk, tarih ve ilahiyat. Bununla bağlantılı olarak üç fakülte Hukuk, Tarih ve İlahiyat fakülte ve bölümlerinde çalışan değerli bilim adamları hukuk tarihi alanında çalışmalar yapıyorlar ve yaptırıyorlar. İktisat tarihinin hukuk tarihiyle yakın ilişkisi dolayısıyla İktisat Tarihi bölümü veya kürsülerini de buna eklememiz gerekiyor. Bu sebeple bu çalıştayların birincisini tarihçiler, ikincisini ilahiyatçılar ve üçüncüsünü de hukuk tarihçileriyle yapmayı planladık. Bir dördüncü çalıştay da arşiv uzmanlarıyla yapmayı planlamaktayız. Ben gerek çalıştayların gerekse merkez bünyesinde yapacağımız diğer çalışmaların hukuk tarihi alanına katkıda bulunmasını temenni ve ümit ediyorum.

İlk çalıştay tarihçi ilim adamlarıyla yapalım istedim. Malum hukuk tarihi düz bir çizgide geçen bir kurallar bütünü değil. Ta Göktürklerden, Hunlardan başlayacak olursak, 2000 yıldan fazla bir zaman dilimi içerisinde gelişen kurallar ve kurumlar bütünü. Bu bakımdan, bugün yürürlükte olan hukuku değerlendirir gibi geçmiş hukuku değerlendirmemiz mümkün değil. Burada, tarih formasyonunun önemli bir yeri var. Onu tek bir zaman diliminde, çizgisinde değerlendirdiğimizde büyük yanlışlıklar yapabiliyoruz. Bu yüzden, istedim ki ilk önce tarihçileri bir dinleyelim, yani yapılanları... Buraya çağırdığımız hocalarımız hukuk tarihiyle de ilgili hocalar. Yapılanlar içinde genel hatalar nelerdir, yapılması gerekenler nelerdir? Şu tür kaynaklara inilmiyor, şunlar kullanılmalı gibi bir yorumun, bir bilginin ortaya konulmasını bekliyorum. İkinci çalıştay olarak, İlahiyattaki İslam Hukuku hocalarını çağırma arzusu ediyorum buraya. Çünkü, hakikaten hukuk tarihinin önemli bir bölümü

İslam Hukuk Tarihi. Dolayısıyla, İslam Hukuk tarihi kısmı İlahiyat Fakültesindeki fıkıh hocalarını da yakından ilgilendiriyor. Onları dinlemeyi arzu ediyoruz. Üçüncüsü de Hukuk Fakültelerinde hukuk kökenli hocalarımızın, hukuk tarihçisi hocalarımızın katılacağı, daha aktif olacağı bir çalıştay. Sonra bu üç çalıştayın notlarını çözüp kitap olarak yayınlamak ve Türkiye’de tarihçi olsun, ilahiyatçı olsun, hukukçu olsun bu alana ilgi duyan kimselere göndermek, arzumuz bu. Ben, şimdiden katıldığınız için hepimize çok teşekkür ediyorum. Bugün, biraz da artık şans mı demek lazım, evlere kapalı olduğumuz bir zamana denk geldi. En azından fakülteadaki mesainizi bölmedik, ama bu kez de evde istirahatinizi engellemiş olduk. Bu yüzden şimdiden hoşgörünüze sığınıyorum.

Şimdi, her hocamız istediği zaman söz alabilir ancak Mehmet Abi kurumdan. Ya onunla ya da Feridun Hoca ile başlayalım. Feridun Hocam, Kenan hoş geldiniz! Feridun Hocam sizden başlayalım. Sonra herhangi bir sıra yok, bütün tarihçi hocalarımızı dinlemek istiyoruz.

Feridun Emecen: Çok teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Şu anda kayıt yapılıyor, o bakımdan sözleriniz kaybolmayacak. Sonra, çözdükten sonra, bütün katılan hocalara metni de göndermeyi arzu ediyoruz. Belki oraya ilave edeceği bir düşünce olabilir veya biraz tadil yapmayı düşünebilir. Son şeklini aldıktan sonra da kitap veya kitapçık olarak yayınlamayı planlıyoruz. Feridun hocam şimdi söz sizde. Buyurun!

Feridun Emecen: Teşekkür ederim. Tabii biz evden katılmıyoruz maalesef. Fakülte den katılıyoruz.

Mehmet Akif Aydın: Siz fakülte den katılıyorsunuz değil mi? Ben de fakülte deyim.

Feridun Emecen: Şimdi tabii bu yapılan, daha doğrusu düşünülen çalıştay gerçekten önemli. Bununla ilgili elde edilecek sonuçların da çok faydalı olacağını şahsen düşünüyorum. Çünkü hukuk tarihi denildiği zaman, son zamanlarda özellikle, bu tarihçi kesimin dışında bizatihi hukuk eğitimi alarak bu alana yönelen meslektaşlar ortaya çıktı. Dolayısıyla bunların çalışmaları, daha önce tek tük vardı ama şu anda epey yekûn tutuyor gibi görünüyor. Tabii siz daha iyi biliyorsunuz genel olarak. Ben baştan beri hep şöyle bir problem gördüm, genellikle tarihçiler daha önce bu anlamda birtakım meseleler üzerinde dururken, daha çok siyasi ve sosyal olayları değerlendiriyorlar. Bazen bunun içine iktisadi meseleler de girebiliyor. Fakat bunu yaparlarken, meselenin hukuki boyutlarını genellikle çok eksik bırakıyorlar veya bunun hukuki temelleri konusundaki bilgisizlikleri sebebiyle bazen ya ihmal ediliyor, konu eksik kalıyor, veyahut da yanlış bir yönelim ortaya çıkabiliyor. Bu tarih araştırmalarında hepimizin zannediyorum ki genel tespiti bu yöndedir. Bunun bir başka ciheti de özellikle hukuk tarihi çalışan arkadaşlarımızın anlaşıldığı kadarıyla, tabii hepsini bu kategoriye koymak mümkün değil, daha ziyade tarihî bilgideki eksiklikler ve kaynak kullanımındaki problemlerle karşı karşıya kalmaları durumudur; dolayısıyla bunları değerlendirmede tarihî atmosferi genellikle ıskaladıklarını görüyorum. Yani bu ikisi nasıl bir arada buluşturulabilir, bu ciddi bir problem. Bunun için galiba işte ne bileyim, ikili bir sistem içerisinde müşterek çalışmalarla belki önemli ölçüde bu problem giderilebilir diye düşünüyorum. Bana göre şimdilik bu durumu böyle ifade edebilirim, yanılıyor da olabilirim, tabii ilgili arkadaşlarımız burada var zaten, onlar da konuyu benden daha çok biliyorlardır şüphesiz. Ama benim ilk anda gördüğüm eksiklik veya

problem olarak bunu tespit edebiliyorum diye bu şekilde ifade etmiş olayım. Şimdi bu bağlam içerisinde biraz kaynaklardan bahsetmek isterim ki bizi bu konu yakından alakadar ediyor çalışma sahaları itibarıyla. Şimdi hukuk tarihi dendiği zaman bunun bir teorik çerçevesi olan yanı, bir de malum uygulama safhasını yansıtan ciheti var. Bu uygulama safhasını yansıtan kaynaklar özellikle tarihi kesim tarafından daha çok ön plana alınmıyor ama teorik çerçeve genelde çok ihmal edilebiliyor ve zaten problemler de buradan kaynaklanıyor gibi gözüküyor. Öte yandan da yine bu anlamdaki kaynak birikiminin, yani Osmanlı kaynak, belge, arşiv belgeleri itibarıyla söylüyorum, bunların da uygulamaya yönelik olan çeşitliliği konusunda bir eksiklik, bir bilgisizlik söz konusu olabiliyor. Mesela son zamanlarda hepimizin karşı karşıya kaldığı meselelerden bir tanesi veyahut dikkati çeken hususlardan birisi, çok sık bir şekilde sadece şerhiye sicillerine dayanma ve sadece bunlarla yetinme düşüncesidir. Genellikle konular incelenirken bu şerhiye sicillerine bağlı, onları itibara alan çalışmaların yoğunlaşmış olduğu görülüyor. Halbuki Osmanlı Arşivi'ndeki belge külliyatı, defter külliyatı, hukuki uygulamaların bizatihi kendisini yansıtan farklı kaynaklar olarak bize bilgi verebilecek tamamlayıcı mahiyette ve önemdedir. O yüzden sadece sicillere dayanmak ve söz konusu serileri göz ardı etmek doğru bir yaklaşım değildir. Şimdi bu noktada Osmanlı pratik uygulamasının bir neticesi olarak ortaya çıkan genel kanunnameler ve sancak kanunnameleri var mesela. Genel kanunnamelerin niteliği ve değerlendirmesi noktasında bazı ciddi tartışmalar mevzubahis olabiliyor. Geçmiş tartışmaları hatırlayalım. Bunların memleket genelinde pratik uygulamalara zemin mi sağladığı yahut uygulanmak üzere mi yollandığı görüşleri hemen ilk planda akla

gelebilir. Onun yanı sıra biraz da bu sancak kanunnamelerinin uygulama itibarıyla nasıl anlamlandırılabilceği noktasının hayli ihmal edildiğini görüyorum. Dolayısıyla bu genel kanunnameler ve sancak kanunnamelerinin mahiyeti itibarıyla, ilk dönemlerden itibaren, daha doğrusu on beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşımıza çıkan en erken uygulamaya yönelik olan metinler gibi mütalaa edilmesi gerekir diye düşünüyorum. Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren başlayan bu süreç içerisinde, Osmanlı nizamının şekillenmesini anlamak için bunları belli bir yere oturtmak lazım geldiği çok açık. Fatih'in teşkilat kanunnamesi hususunda, bunun geç tarihli versiyonları elimizde olduğu için metne ait teknik meselelere dair tartışmaları bir tarafa bırakarak, yeni bir değerlendirmenin yapılmasını elzem görüyorum. Bu metin yayımlandı ama bunun analizine yönelik etraflı şekilde düşünülmüş bir çalışmanın henüz yapılmadığı kanaatindeyim. Bu metnin inceden inceye tetkik edilerek oradaki ifadelerin ne anlama geldiğini iyi düşünerek yapılmış bir çalışmanın eksikliği ortadadır. Bu sebeple bu metni genel Osmanlı teşkilat, hukuk tarihi ve bugüne yansımaları itibarıyla nasıl konumlandıracağımız hususu müphem kalmış durumdadır. Niye buna ihtiyaç duyuldu? Bunun altında yatan saikler nedir? Gerçekten burada sistematik bir hukuki prosedür ile mi karşı karşıyayız? Değilsen bu ne anlama gelir? Girizgâh kısmında yazılış amacı olarak ifade edildiği gibi eskiden beri var olan kanunların, mevzuatın yazıya geçirilmiş hâli midir? Yoksa tepki çekme endişesi içinde yeni bir yönelimi ortaya koyma gayesini perdelemek için bu gibi bir ifade özellikle mi seçilmiştir? Bu sualleri çoğaltabiliriz tabii, ama bundan anlaşılacak husus tırnak içinde söylüyorum: “dalları değil, ağacı ama daha doğrusu ormanın kendisini” anlamlandırmak ve

konumlandırmak olmalıdır. Tabii ki dalların özellikleri de mü-
himdir ama genel manzarayı tayin etmede işe yarar ise. Verdiğim
derslerde bu kanun metinlerinin analizleri hususunu öğrencile-
rimizle genellikle bu yönde tartışmaya gayret ettiğimizi de paran-
tez içinde belirtmek isterim. Bunu kurucu bir metin gibi kabul
etmemek için de bir sebep bulunmadığını vurgulamalıyım. Çün-
kü onun ardından gelen reaya kanunnamesi, ceza tاینleri vs. ile
alakalı II. Beyazid dönemindeki kanun metinleri ve giderek hayli
genişleyen bir genel kanunname metinleri ortaya çıkmıştır. Daha
önce de belirttiğim gibi şu basit tartışmaya girmek istemiyorum:
genel kanunnameler uygulamaya mı yönelikti, yoksa genel bir
çerçeve mi veriyordu? Ben daha çok oradaki uygulamaya yönelik
olan maddelerin ne anlam taşıdığı üzerinde özellikle kafa yorul-
ması gerektiğini düşünüyorum.

Böyle bakıldığında bunların süreç içerisindeki gelişme çerçe-
vesi ve hangi ihtiyaçlar tahtında nasıl ortaya çıktığı, ne gibi bir
değişime uğradığı noktaları bize bazı önemli ipuçları sağlayabi-
lecek gibi gözüküyor. Öncelikle bu kanunname metinlerinin inşa
sürecinin ve karşılaştırmalı metinlerinin tahlilinin, sistemi an-
lamak açısından önemini bu şekilde vurgulayıp başka bir fasıla
geçelim. Bu anlamda hepimizin çok iyi bildiği divan kayıtlarıyla
alakalı olarak pek çok defter serisi, özellikle 16. yüzyıldan itiba-
ren nispeten kronolojik olarak fikir verebilecek evsafda mevcut-
tur. Bunlar içinde yine çok iyi bilindiği üzere sonradan mühimme
adı verildiği anlaşılan defterler başta gelir. Maliye ahkâmlarının
da yine hukuki prosedür açısından incelenmesinde fayda vardır.
Bunu diğer tasniflere dağılmış benzeri seriler izleyebilir. Fakat
unutulan bir başka önemli defter parçalarına dikkat çekmek iste-

rim. Bunlar teftiş defterleridir ve dağınık şekillerde muhtelif yerlere yani tasniflere serpiştirildiği veya derlenen defter çeşitleriyle beraber tek bir defter içinde yer aldığından genellikle gözden kaçırılmıştır. Özellikle II. Bayezid dönemine ait olan bu anlamdaki hatta bir kısmı Fatih dönemine ait parça defterlerde bu çeşitli hukuki problemlerle alakalı uygulamaya yönelik olan teftişlerin kaziye şeklinde tespitle devlet merkezine divana gönderildiğini, oradan da ilgili kararların bu gönderilen defterlerdeki ilgili kaydın yanında notlar halinde derç edilerek alınan nihai kararın oraya işlendiğini tespit edebilme imkânına sahip olabiliyoruz. Yani kısaca demek istediğim şey, ilk Osmanlı hukuki uygulamalarını ve pratiğini anlamak bakımından bu tür farklı belgelerin de mevcut bulunduğu. Yakın zamanda yayımlanmış olduğumuz II. Bayezid dönemine ait 1501-1505 yıllarını kapsayan üç parça defterden oluşan ahkâm defteri genel kanunname metinleri ile birlikte hukuki tatbikatın erken tarihli örneklerini yansıtmaları itibarıyla ehemmiyetlidir. Yani aslında elimizde değerlendirmeyi bekleyen orijinal kılıklı kayıtlar bulunmaktadır ve bunlar şeriyye sicilleriyle yetinmenin ne kadar eksik kalacağına da birer numunesini oluşturmaktadır. Kısaca sadece şeriyye sicilleriyle yetinmemek ve bu anlamda da bunlardaki farklı kayıtların da olabileceği arayışı içinde bulunmak gerekir. Bunlara ait çok örnekler verilebilir tabii. Ama örneklerle sözü uzatmak istemem. Sadece şunu ekleyebilirim: yapılacak bir çalışmada daha bütüncül bir anlayış içinde hareket etmek, mühimme defterleri, şikâyet defterleri, bunların mahiyeti, sonra bunların karşılaştırılması, sicil kayıtlarıyla aynı dönemde yazılmış olan şikâyet kayıtlarının tetkiki, divan kayıtlarının mukayesesi ve saire gibi hususları gözden kaçırmamak elzemedir. Yani hakikaten böyle bakıldığında karşı-

mıza çok muazzam bir iş çıkıyor. Şu anda kapsayıcı incelemeler bir hayli cılız görünüyor. Ayrıca çalışmalar yapılırken söz konusu muhtelif kaynakları göz önüne almak yanında işin tabiatına da vakıf olmak gerekiyor. Belki şöyle bir örnekle bunu izah edebilirim; farz-ı muhal divana intikal eden şikâyetler, hüküm halinde mühimme defterlerinde görünür. Buradan kısaca meselenin ne şekilde intikal ettiği öğrenilebilir. Ama bunun belki bir şikâyet arzı söz konusudur, genellikle bunları bugün arşivde bulmak mümkün değildir ama bazen tek tük de olsa rastlanabilir. Bunlar olmasa bile biz meselenin ne olduğunu öğrenmek için divan katibinin özetlemesine mahkumuz. Oradan nispeten şikâyetin niteliği anlaşılır. Sonra o metinde hüküm kısmı yer alır fakat bu hüküm kısmına baktığımızda meselenin tam olarak halledilme-yip tekrar ilgili kadılığa yollandığı görülür. Dolayısıyla burada çözüm merci, bir ölçüde yine mahallî kadılık olur. Eğer o mahallin şerriye sicilleri varsa bu ilgili hüküm üzerine kadı acaba nasıl bir işlem yürüttü ve nasıl davayı gördü suali açıklığa kavuşabilir. Kadı zaten ilgili davada durumu tespit eder, işlemleri yerine getirmek onun görevi olmayıp ehl-i örfе aittir. İşte bu süreçleri takip etmek sanırım bize meselenin mahiyeti hakkında daha açıklayıcı bir çerçeve sunacak; genel anlamda da hukuki niteliği teorik zeminlerde ele alabilecek bir genişlik sağlayacaktır. Bununla beraber bazı çalışmalarda, meselenin ve uygulama safhalarının farkına varılmadığı için ilgili hükümle yetinmek ve mesele açıkta bırakılmasına rağmen o hükmün nihai karar olduğunu zannetmek gibi bir durum görülebiliyor. Yani sanki her şey Divan'da çözülmüş gibi yazma gayreti söz konusu olabiliyor. Böyle tuzaklara düşmemek gerektiği aşikârdır. O yüzden bütün bunlara çok dikkat etmek lazım ve dolayısıyla da bir taraftan sicil

kayıtlarını, eğer varsa tabii, aynı döneme denk düşüyorsa divan kayıtlarıyla mukayese ederek bu örneklemeleri vermek yoluyla, bunun nasıl çözülebildiğini doğru bir temel içinde nakletmek mümkün olabilir. Yani bu boşlukları gidermek gerekir diye düşünüyorum. Çünkü sosyal tarih çalışmalarında, yani bizatihi hukuk tarihi değil ama onunla çok bağlantılı bir şekilde sosyal tarih, iktisat tarihi ve siyasi tarih çalışmalarında bu kabil işin mutfağına yönelik ciddi eksikliklerin var olduğunu görüyoruz. Bunlara dikkat edilerek ancak hatalardan kurtulmak mümkün olabilir. Dolayısıyla bu noktada tarihçilerimizin özellikle ciddi yorumlama problemleri ve eksiklikleri ortaya çıkıyor. Bu anlamda benim özellikle ilk anda söyleyeceğim genel çerçevedeki temel eksiklikler bunlardır. Ben burada çok basit şekilde uygulamalara yönelik yaklaşım problemlerine dair bazı hususlara dikkat çekmeye çalıştım; şüphesiz disiplinler arası çalışmaların muhtaç olduğu sağlam araştırma teknikleri yanında işleyiş mekanizmalarından haberdar olarak projelendirilmiş nitelikte kapsamlı çalışmaların vaktinin artık geldiğini düşünüyorum. Kendimize has kavram-sallaştırmalarla hukuk tarihine yeni bir soluk getirmek ancak bu zengin malzemenin mahiyetini ve nasıl bir zihniyetin eseri olduğunu idrak etmekle mümkün olacaktır. Belki bu noktalarda diğer konuşacak meslektaşlarımız da farklı hususlara temas edeceklerdir. Ben şimdi girizgâh olarak, bu ana çerçeveyi söylemiş olayım ve sözü tekrar size bırakayım.

Mehmet Akif Aydın: Feridun Hocam çok teşekkür ederim. Gerçekten çok yararlı oldu. Şimdi bunlar üzerinde konuşulacak zaten. Biz bu çalıştayların, dün Bilgin hocayla da görüştük, bir dördüncüsünü aslında Arşivdeki uzmanlarla yapmayı düşünüyoruz. Arşiv kaynakları dediğiniz gibi sadece şeriiye sicillerinden

ibaret değil. Burada kullanılan, kullanılması gereken diğer defterler var. Münferit dosyalar ve belgeler var. Hakikaten bunların hepsi bir bütün. Şimdi Bilgin Hoca siz mi başlasanız?

Bilgin Aydın: Hocam ben Feridun Bey'e bazı noktalarla ilgili olarak ilaveler yapmak için söz almak ve birkaç hususu vurgulamak istiyorum. Tabii ki Fatih Kanunnamesi'nin oluşum süreçleriyle ilgili ciddi anlamda problemler var. Yani bu kanunname metni neşredilmiş, çokça incelenmiş olsa bile oluşumu ile ilgili elimizde çok net veriler yok. Burada benim aklıma gelen örneklerden biri, kadı atamalarıyla ilgili. Kadı atamalarında beşer akçelik terakkilerle atamaların yapılacağına dair bilgiler var mesela. O terakkilerin beşer akçe şeklinde düzenli bir seyir göstermesi ve Fatih Kanunnamesi'nde yer alması mümkün değil. Benim bildiğim kadarıyla 1550'lerden sonra 5 akçelik terakkiler tedricen uygulamaya başlanıyor. Çünkü 1510'lu yıllarda bile 5 akçe, 6 akçe, 8 akçe, 10 akçe maaş alan veya geliri olan kadılar var. Bu bağlamda, yani Fatih Kanunnamesi'nde böylesine düzenli bir terakknin olması zaten imkânsız. Konrad Dilger bir tarihçi olarak buna özellikle dikkat etmişti, metinde anakronik unsurlar olduğunu ve Fatih Kanunnamesinin kesinlikle Fatih döneminde düzenlenmediğini ve çok daha geç bir tarihe ait bir metin olduğunu söylemişti. İmparatorluk yönetim esaslarını belirleyen bir metin olarak Fatih Kanunnamesi çok önemli. Feridun Hoca'mın da dediği gibi, bunun oluşum süreçlerinin yani fermanlardan derlenerek nasıl bir kanun metni hline geldiğini ciddi anlamda incelemeye ihtiyaç var. Ben bu bağlamda özellikle Feridun Hoca'ma katkı yapmak için söz almak istedim. Konuya katkılarımı şimdilik bununla sınırlı olarak tutayım, sonra devam ederim.

Mehmet Akif Aydın: Bu tamamen size bağı hocam.

Mehmet İpşirli: Bilgin Hoca, Defter konusunu siz çok çalıştınız bu konuda biraz etraflı bilgi verseniz iyi olur. Feridun Hoca'nın belirttiği gibi çok önemli bir konu. Malum sadece Divan-ı Hümayun kalemlerinde tutulan 30'dan fazla defter türü ve serisi var. Osmanlı dönemi için de defter birinci planda geliyor. Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'ye soruyorlar. Vaktiyle yapılmış bir muamele hakkında defter ile evrak arasında bilgi farkı olsa hangisi ile amel edilir diye sorulunca Şeyhülislam cevabında deftere itibar edilir diyor. Aslında defter suret, evrak orijinal fakat defter devletin defterhanesinde muhafaza edildiği için değiştirilmesi (müdahalesi) mümkün değil. Evrakı ise taklit etmek mümkündür. Sahte belgelerin düzenlendiği oluyor. Yakalananlara ağır cezalar veriliyor. Sahte belge düzenleyen kâtibin sağ eli bileğinden kesiliyor. Mübahat Kütükoğlu Hoca iki sempozyum düzenledi, ağırlıklı olarak belgelerle ilgili idi. Defterler konusu hâlâ keşfedilmeyi bekliyor.

Bilgin Aydın: Hocam teşekkür ederim oradan devam edeyim ben de. Şimdi Osmanlı bürokrasisinde defterlerin doğuşu meselesi ciddi anlamda belirsizliğini koruyan bir mesele. Yani elimizdeki verilere baktığımız zaman, Feridun Hocamların neşretmiş olduğu ilk ahkâm defteriyle başlayan bir gelenek, süreç var. Bu ahkâm defteri de 1500'lü yılların başına aittir. 1501 tarihinden itibaren başlayan bir geleneğe işaret ediyor. Fakat sicil geleneği çerçevesinde baktığımız zaman ilk siciller Bursa'da Fatih döneminden itibaren başlıyor. Yani Osmanlıların defter tutma geleneği pratik olarak Fatih döneminde var. O yüzden de bunu biliyoruz ki Fatih döneminde defter sistemi başlamış. Yani

hükümlerin özellikle deftere kayıt usulünün mutlak bir şekilde Fatih döneminde başlamış olması lazım. Çünkü Fatih dönemine ait pek çok defter türü günümüze ulaşmış durumda. Bu yüzden de hüküm ihtiva eden ahkâm dediğimiz defterler de muhtemelen, oradan itibaren sistemli bir şekilde tutulmuş . Bu açıdan da mesela Bursa Kadı sicilleri bizim için çok önemli veriler ihtiva ediyor. Bu defter geleneğini ben bir bütün olarak değerlendirme taraftarıyım çünkü defterlerin çeşitliliği içerisinde özellikle kadınların tutmuş olduğu defterlerle Divan-ı Hümayun'a ait defter serileri imparatorluğun en eski defter serileri içerisinde yer alıyor. Tahrir veyahut da diğer muhasebe defterlerini bir tarafa bırakacak olursak, Osmanlı bürokrasisinde, hüküm veyahut da hüccet türü belgelerinin kaydedilme geleneğinin 15. yüzyılın ortalarından itibaren başlamış olması lazım. Bundan önceki süreçle ilgili olarak zaten hiçbir veri yok. Doğru dürüst elimizde ferman veya berat türü belgeler bile yok. Bu açıdan da bunların derlenip bir defter haline getirilmesi düşüncesinin muhtemelen Fatih dönemiyle başlamış olması gerekir diye düşünüyorum. Ve bu defterlerin içerisindeki belge türlerini analiz ettiğim zaman da oradaki belgelerin tür ve çeşitliliğinin aslında defterlerin muhtevasını da belirlediğini görüyoruz. Ferman dediğimiz belge türünün kaydı için 15. yüzyılın ortalarından itibaren defter tutulduğunu kabul edebiliriz. Ahkâm dediğimiz defterlere, hükümlerin (çoğulu ahkâm) yani fermanların kaydedildiğini görüyoruz. Hüccet türü bütün belgelerin ise Kadı sicillerine kaydedildiğini görüyoruz.

Bu anlamda defter tutmanın Mehmet İpşirli Hocamın da belirttiği gibi Osmanlılara mahsus bir gelenek olarak çok esaslı ve önemli bir yeri var. Hatta Fatih Kanunnamesinde, kazaskerlerin,

defterdarların ve sadrazamların yazmış olduğu buyruclardan bahsediliyor. (Fatih Kanunnamesi'nde ilginç bir şekilde buyruldu diyor, hüküm demiyor) Kanunname, fermanların üç farklı aşamada veya üç farklı farklı şekilde üretildiğini belirtiyor. Fakat bunların kaydedilip edilmediğine dair bir bilgi vermiyor.

Fatih döneminden itibaren başlayan sicil tutma geleneği bize ciddi anlamda büyük bir hukuk külliyyatını miras bırakmış. Bursa sicilleri, İslam dünyasında elimizde mevcut olan en eski siciller. Fatih döneminden başlayarak 1923'e kadar neredeyse kesintisiz diyebileceğimiz mükemmel bir seri kalmış. Bunlara İslam dünyasındaki hukuk pratiğinin de en önemli delilleri veyahut da en önemli koleksiyonu diyebiliriz.

1453 öncesi Osmanlılarda bir sicil tutma geleneği olup olmadığına dair net bir bilgimiz olmadığını söyleyebilirim. Ama bütün veriler daha çok Fatih dönemine işaret ediyor. Özellikle hüccet veyahut da ferman türü belgelerin kaydedilmeye başlanma tarihiyle ilgili olarak bundan öncesi için bir şey söyleyemeyeceğim.

1453 öncesinde belgeler halinde günümüze ulaşmış materyaller az da olsa mevcut. Mesela kadıların düzenlemiş olduğu belgelerin ilk örneklerine Osman Gazi döneminden itibaren rastlıyoruz. 14. yüzyıla ait vakfiyeler var ve bu vakfiyeler aslında hukukî metinler olarak kadı sicillerine ne zaman kaydedilmeye başlandı net olarak bilmiyorum ama bu süreçten önce, yani kadı sicillerinin tutulmasından önce vakfiyeler gerçekten çok önemli. Hukukî ve tarihî metinler olarak ciddi bir boşluğu dolduruyor. 1453'e kadar olan süreçte aslında Osmanlı vakıf hukukunun gelişmesi bakımından en önemli istinat edeceğimiz kaynakların da başında bu vakfiyeler geliyor. Biz ilk 150 senelik bir süreçte vakfiyeleri

inceleyerek ciddi anlamda tarihî, hukukî veriler ve vakıf hukukunun gelişimine ait veriler elde edebileceğiz. Mesela belgelerin dili meselesi, Türkçe'ye geçiş meselesi, vakıf hukukunun terminolojik oluşumu meselesi gibi pek çok husus vakfiyelerin analizi ile ortaya çıkarılabilecektir diye düşünüyorum.

Mesela para vakıflarıyla ilgili tartışmalar daha çok 16. yüzyıla ait gibi görünse de aslında 1430'dan itibaren para vakıflarının, vakfiyelerle tescil edildiğini görüyoruz ki bu da mesela uygulamanın eskiliğinin ortaya çıkarılması bakımından vakfiyelerin büyük önem taşıdığını gösteriyor. Yine kadıların düzenlemiş olduğu hüccetlerden, Fatih dönemi öncesindeki örnekler derlenerek bir seri halinde yayınlanabilir. Bu belgelerden hareketle o dönemde hukukî metinlerin gelişimini ve Osmanlı kadılarının hukuk pratiklerinin gelişimlerini inceleyebiliriz. Böylece hukuk tarihinin temel malzemelerini bir araya getirebiliriz diye düşünüyorum. Benim şimdilik bu çerçevede söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

Feridun Emecen: Ben bir hususa açıklık getirerek devam edebilir miyim acaba? Şimdi Bilgin'in de bahsettiği üzere, yani bu vakfiyelerin yanı sıra mesela, o da çok ilginçtir, ben ona biraz dikkat çekmeye çalışmıştım, 1348 tarihli Orhan Bey'in bir mülknamesi var, bu çok önemli bir hukukî metindir aslında çünkü orada vakıftan daha farklı bir çerçeve çiziliyor. Üstelik de bu kayıt, aşağı yukarı 150 yıl kadar sonra bir tahrir defterleri içerisinde ve bizim yayımladığımız ahkâm defterinde ilgili köyle ilgili bir mesele dolayısıyla varlığını, canlılığını âdeta sürdürüyor. Yani bir süreklilik görmek mümkün. Bu da ilginç bir örnektir. Peki bu Orhan Bey'in tuğrasını taşıyan mülknameyi Osmanlı bürokratları daha o dönemde acaba nereden elde ettiler de 1501 tarihli ahkâm

defteri içerisinde bahsi geçti? Bu ahkâm kaydı 1348 tarihli olan mülknameye atıf yaparak meseleyi çözmeye çalışıyor. Bu durum uygulamanın niteliği açısından önemlidir. Bir de erken tarihlerde defter tutma usulü olup olmaması meselesinde; özellikle de timar ve mali kayıtları havi defterlere II. Murad döneminin neredeyse başlarından itibaren rastlanıyor. Bu defterler içinde de bazı ahkâm niteliği taşıyan kayıtlar bulunabiliyor. O kayıtlar, daha öncesine yönelik eskiye yapılan atıfları da ihtiva edebiliyor; dolayısıyla sistemi buna dayalı olarak erkene çekme imkânı doğabiliyor. Ama bunlar tabi daha ziyade mali ve timarla alakalı kayıtlar. Fakat muhtemelen divandan doğrudan doğruya alınan kararları havi olarak birer kütük defteri vasfı taşıyan ahkâm-ı miri defteri tarzının ki bunlara çok çok sonra mühimme defteri denilecektir, ortaya çıkması, Bilgin'in de dediği gibi, galiba bir hayli sonra gibi görünüyor.

Mehmet İpşirli: Defter konusunda bazı çalışmalar yapıldı. Rahmetli Nejat Göyünç Hoca'nın Almanya'da Prof. Hinz'le çalıştığı konu İmad es-Serayî'ye ait bir muhasebe defteri idi. DİA'daki Defter maddesini de Nejat Hoca yazdı. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren epeyce bir süre Nişancılık, Defterdarlık hizmetlerini ilmiye mensupları yürütüyor. İlhanlı ve Memluklu uygulamaları etkili oluyor. Defter incelemelerinden hukuk tarihi açısından çok önemli kayıtların, bilgilerin çıkacağı şüphesiz. Ancak her bir defterde 300-500 kayıt var ve bunların sağlıklı taranması gerekir. Yüzbinlerce defter var. Şeriye sicillerinin de defter olması konunun önemini artırıyor.

Feridun Emecen: İlginçtir; Risale-i Felekiyye mesela, Nejat Bey'in de bahsettiği gibi oradaki defter kayıt tarzının neredey-

se aynısını biz Osmanlı ruznamçe türü olan defterlerinde görüyoruz. Çok enteresan, aynen temel kayıtlar Farsça olmak üzere devam ediyor. Rûznamçelerde bu anlamda Farsça başlık veya kayıt öbekleri yazma geleneği çok uzun süre devam ettirildi.

Mehmet Akif Aydın: Bu gelenek baştan beri geliyor. Şimdi vakıflar tabii, vakfiyeler vakıfların bir anlamda tapu senedi gibi. Osmanlı öncesinde birçok vakıf kurulduğu için oradan bugüne vakfiye gelmesi aslında büyük bir tarihî zenginlik veriyor. Tabii onun da öncesi epeyce gidiyor. Yani Osmanlı öncesi, Selçuklu öncesi, Abbasiler hatta Emeviler'e kadar giden vakfiye örnekleri çıkabilir çünkü vakıf var.

Feridun Emecen: Evet, tabii özellikle de bu tahrir defterleri içerisinde, tahrir defteri çalışan arkadaşlarımız bilirler, hayli vakıf kaydı, özetler halinde de olsa mevcut. Bazıları Osman Bey, Orhan Bey önemine hatta onlardan önceki beylere kadar inebiliyor. Buradaki ilginç mesele; acaba bu vakıf kayıtlarını tahrir memuru nasıl gördü de buraya kaydetti? Eğer bunları o dönemde gördüyse asılları nerededir? Yani bütün bunlar izaha muhtaç konular.

Mehmet İpşirli: Burada bir noktaya temas yerinde olur. Vakfiyeler denilince, işin yarısından bahsediyoruz, belki vakfiye kadar hatta bazen vakfiyeden daha önemli olan, hocalarımız çok iyi bilir, muhasebe defterleridir çünkü vakıflara ait gayrimenkuller, binalar çok büyük değişikliğe uğruyor. Vakıf binaların ve arazilerin yıllık gelirlerinde tabiat şartları, bazı afetler veya el konulmalar vs. sebebiyle çok azalmalar oluyor. Vakfiyeleri evdeki hesap, muhasebe defterlerini de çarşı gibi düşünürsek evdeki hesap çarşıya uymuyor. Defterler bu değişim, gelir azal-

ma ve çoğalmalarını, personel ödemelerindeki değişimleri, vakıf imareti (aşevi) için yapılan yağ, bal, hububat, sebze, meyve, ilaç mubayaalarındaki fiyatları sıhhatli olarak yansıtıyor. Dolayısıyla iktisadî ve hukukî bakımdan muhasebe kayıtları mühim. Mesela İcareteyn ve Mukata uygulamaları bu nevi değişiklikler sebebiyle ortaya çıkıyor ve gittikçe yaygınlaşıyor. Afetler sebebiyle bir vakıf binası yanıyor, yıkılıyor, kullanılamaz hâle geliyor. Vakıfların elinde bunları yeniden ihya edecek para yok. İstanbul'un birçok mutena köşesinin harabe görünümü aldığını Batılı seyyahlar seyahatnamelerinde anlatıyor. İcareteyn usulü imdada yetişiyor. Keza istibdal ve bilhassa müstağna anı gibi uygulamaları defterlerde görüyoruz. Muhasebe defterlerini ve önemini bize tanıtan rahmetli Ömer Lütfi Barkan oldu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasında, Vakıflar dergisinde Fatih, Süleymaniye, Ayasofya, Eyüp Külliyelerinin Muhasebe Defterlerini uzun makaleler halinde yayınladı. Bunlar siyakatla yazılmış, kendisinin kurduğu İktisat Tarihi Enstitüsü'nde uzmanlar okuyor, Barkan da değerlendirmesini yapıyordu. Dolayısıyla muhasebe defterlerinin hem hukuk tarihi açısından hem de iktisat tarihi açısından önemi çok büyük.

Mehmet Akif Aydın: Doğru, evet, diğer hocalarımızdan da bekliyoruz. Şimdi hiç kimseye tek tek söz verme yolunu seçmedik ama Yunus Koç Hoca var, Uğur Hoca var, Abdurrahman Bey yeni katıldı sağ olsun. Hoş geldi o da. Mehmet Canatar Hoca ile selamlaştık.

Yunus Koç: Bu defter konusu, (ben de tabii, başından biraz kaçırdım ama zannımca fazla gecikmedim) önemli hocam, son derece önemli bir konudur. Diğer taraftan yayınlanmış ya da

yayınlanmamış bazı kanunnamelerden bahisle özellikle Nicora Beldiceanu'nun yayımlamış olduğu bir nüsha vardır, Koyunoğlu nüshası, onun giriş kısmında bir açıklama vardır. Bu açıklamada nüshanın neden hazırlandığına binaen dağınık bulunan evrakın “bir mücellet cilt olması emri ferman olmağın” ifadesi, yer alır. Dolayısıyla böyle bir kanunname halinde bir metin vücuda getirmek için, farklı fermanların, farklı yasaknamelerin derlenip toparlanması hususunun doğrudan padişah emriyle yapıldığı ve bunun da tek cilt haline getirildiği giriş kısmında kayıtlıdır. Fatih Sultan Mehmet döneminin ikinci yarısında veyahut II. Bayezit döneminde yapılan bu derleme önemlidir. Osmanlı taşra idaresi ve hukuk uygulamalarında muamelata tabii birtakım hükümlerin tekrarlarından ve diğer diplomatik unsurlardan arındırılarak madde madde sıralanıp bab ve fasıllara ayrılarak tek cilt haline getirilmesi işinin önemi büyüktür. Bu derleme ve maddeler haline getirilerek tek cilt halinde genel karakterli kanunnamelerin oluşturulması ardından da kopyalar yapılarak çoğaltılması işi Osmanlı Devleti'nin bir “kanun devleti” olmasının yolunu açacaktır. Bu metinleri birer hukuk kitabı olarak kadıların elinde bulunması hususu da vardır. Mesela bazı şeriyye sicillerinin baş kısmında bu metinler kopyalanmış vaziyette bulunur. Yani kadı mahkemede hüküm verirken referans kaynağı olsun, orada ellerinin altında bulunsun diye... Manisa şeriyye sicillerinin birinde, yanılmıyorsam, böyle bir genel kanunnamenin bir kopyası yer alır. Kadılar hin-i hacette ya da yargılama esnasında bunlardan yararlanıyor olmalıdır. İlhan ve Feridun Hocaların yayınladığı o ahkâm defterinde yer alan hükümlerden anlıyoruz ki bu kanunnamelere kadı ve mülki amirlerin müracaat etmesi önem arz ediyor. Feridun Hocam çok doğru bir şekilde söyledi. Aslında orada-

ki her bir hükmün hem ortaya çıkışı hem de kanunname maddesi haline gelişi konusu da ayrı bir süreç. Kanunnamelerin uygulanma konusunda ortaya çıkan şüpheler vardı, bu şüpheyi de ortadan kaldıran, uygulama konusunda “kanun ve şar’a” uygun hüküm verilmesi ve davranılması tenbihatı hemen her hükümde yer alır. Az önce tesadüfen açtığım bir hükümde şöyle diyor: “Bundan evvel karındaşım Recep ile müşa ve müşterek tasarruf ettiğim yerlerin” karındaşım vefatıyla beraber yeniden tapuya müstahak olup olmaması sorunu var. Önceleri bu hissenin müşa ve müşterek tasarruftan dolayı hayattaki kardeşe doğrudan devri söz konusu iken sonradan bu hisse için tapu resmi istenmesine hüküm veriliyor ve kanun değişiyor. Bunun da nasıl çözüleceğine dair yine ahkâm defterindeki kayıtlar var. Sonra kanunname hükümlerinin uygulanması konusunda mühimme defterlerinde de hükümler var. Dolayısı ile Genel karakterli kanunnamelerdeki her bir hüküm maddesi, daha başlangıçtan itibaren resmî çift de dahil olmak üzere aslında muazzam bir araştırma konusu. Resmî çiftin niteliğinden tutun da sancaklar arası ya da bir sancak içerisindeki kazalar arasındaki farklılaşma bile bir problem. Niye kiminde 36, kiminde 33, kiminde 56’ya kadar çıkıyordu? Bu başlı başına bir problem. Tahsilat için mart ayının esas alınması, mart ayı kimin tahvilinde ise vergiyi onun alması hüküm bir kriterdir lakin verginin tahsil edilmesi bir başka problem. Anadolu’nun ücra bir köşesinde reaya mart ayında hangi akçayı buluyordu da dirlik sahibi ya da adamı bunu tahsil ediyordu? Ya da sipahi sefere gidecekken mart-nisan ayında, kıştan çıkmış insanların yiyeceği bile olmadığı bir dönemde sipahi kapıyı çalmış 36 akçe istiyor. Uygulamada bu nasıl yürümekteydi? Çünkü sahibi timar sefere gidecek vesaire, ne kadarını tahsil edecek? Yani uygulama

konusu tamamen başka bir sorun. Ama her bir maddenin bu çerçevede derin bir araştırmaya konu olacak kadar açıkta bulunduğunu söylemeye çalıştım ben. Teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Evet hocalarım adaşınız mı acaba söz alacak Yunus Hoca? Koç olacağına Uğur olsun.

Yunus Uğur: Doğrudan hukuk çalışan arkadaşlar, hocalarımız aramızda olduğu için ben sözü biraz daha geç alırım diye düşünüyordum. Evet, hocalarımızı tekrar ben de selamlarım. Akif Hocam bu vesileyle size tekrar teşekkür ederim. Bu araştırma merkezini yeni duymuş olduk ama çok memnun olduk gerçekten. İnşallah söylediğiniz gibi araştırma merkezi, tarihçileri, hukukçuları, ilahiyatçıları bir araya getiren bir odak, bir platform olur.

Çok bir hazırlık yapamadım ama biraz düşündüm. Bu merkezin yapabileceği şeyler olarak; literatürdeki sorunları, karşı karşıya kalarak bildiğimiz meseleleri düşünerek böyle bir merkez kuruluyorsa yapılsın. Yapılması lazım dediğimiz hususlar neler olabilir o çerçevede birkaç hususu ifade edeyim. Birinci mesele olarak, hukuk tarihinin tanımı ve kapsamına dair bir çalışmanın önemli olacağını düşünüyorum. Kafamızda bununla ilgili biz tarihçiler olarak netlik olmadığı için ya fazlaca hukuku dikkate alıyoruz ya da hiç dikkate almıyoruz. Az önce hocalarımın da ifade ettiği gibi örneğin bir sosyal tarihçiye bakıyoruz; ya çok hukukî bir meseleyle uğraşmasına rağmen hiç hukukla yani meselenin fikhî boyutuyla ilgilenmiyor ya da tam tersi. Diğer taraftan hukukçu araştırmacılar da uğraştıkları meselelerin hiç tarihî yönüne, kronolojisine bakmayabiliyor. Meselenin 17. yüzyılda ya da 18. yüzyılda geçmesi sanki değerlendirmeyi etkilemiyor. Böyle

olunca da yorumlar normatif kalabiliyor. Dolayısıyla bu meseleler çerçevesinde, merkez, bir platform olarak bu farklı grupları ve yaklaşımlarını bir araya getiren çalışmaların ortaya çıkmasına vesile olur.

Burada temel olarak biz hukuk tarihi deyince tabii müesses hukuku anlıyoruz; yani mahkemeleri, bunların tuttuğu kayıtları ve işte hukuk süreçlerini... Müesses hukuk süreci malum divana kadar giden bir süreçtir ve bunların meydana getirdiği kanunnamelerden farklı defter türlerine ve meselelere kadar uzanır. Burada ihmâl ettiğimiz bir husus, gündelik yaşamdaki kural-hukuk nosyonudur. Ben şehir tarihleri çalışırken çok görüyorum, sosyal tarihçiler de görür loncalardan tekkelere, vakıflardan medreselelere aslında bir hukuk nosyonu var. Herkes bir düzen oluşturma peşinde ve bunun bir çerçevesini oluşturuyor oralarda. Dolayısıyla da mahkeme ve mahkemeleşme dışında eğer kural da hukuk nosyonu da hukukun önemli bir parçası ise, bunun mütemmim cüzü ise mahkeme ve hukukî süreçler dışında böyle bir hukuk ve kurallar-teamüller alanı var. Bu alan şehir ortamında farklı müesseselerde ortaya çıkıyor. Bir külliye'nin nasıl yapılacağına dair de bir kural, bir hiyerarşi nosyonu var ya da bir esnaf grubunun nasıl yönetileceği ve nasıl işleyeceğine dair de bir nosyonu mevcut. Hatta bunların bazen yazılı biçimleri de var. Dolayısıyla böyle günlük yaşamda, hukuk tarihi çalışmaları nasıl bir iş görebilir, günlük yaşamı nasıl kapsayabilir bunlara dair bir açılım hukuk çalışmaları ile sosyal tarihi birbirine de açabilir diye düşünüyorum.

Bunun dışında hukuk tarihinin tanımı ve kapsamı ile ilgili bizim en çok ihtiyaç duyduğumuz şey Osmanlıların bu 600 yıllık döneminin hem mekânsal hem tarihsel olarak kendi özgünlükleri

ve birbiriyle ilişkileri çerçevesinde dengeli bir şekilde incelenmesidir. Ben mesela Akif Hoca'nın çalışmalarını okuyorum, derslerde okutuyorum. Şimdi 15.-16. yüzyıllar odaklı bir araştırma var ve 16. yüzyıla hukuk düşünce ve uygulamalarının oluşması, oturması anlamında çok önem veriliyor. Ama 17.-18. yüzyıllar hep muğlak kalıyor, ortada kalıyor. Ayrıca bu söylenenler Osmanlıların hangi coğrafyaları için geçerli çıkarımlarını içeriyor, biz ortada kalıyoruz. Balkanlar, Arap, Anadolu ve Anadolu'nun da birkaç muhiti var. Arap coğrafyası ve Arap vilayetleri de ayrı bir oluşum. Hem zaman hem mekân duyarlı bir hukuk tartışması elzem. Bazı tanımların bu çerçevelerle tartışılması, zaman-mekân duyarlı hukuk çalışmalarının yapılması, hukuku, tarihçilerin daha fazla ilgi alanına dâhil edebilecek bir süreç olur gibime geliyor. Başka türlü hukuk çok normatif bir alanda; bizim, tarihçilerin, yaptığı çalışmaların dışında bir alan olarak kalıyor hep. Bu söylediklerimi esasen hukukla tarihin arasını bulabilecek kanallar-yaklaşımlar olarak söylüyorum.

Bu çerçevede tarihçiler olarak Osmanlı hukuk düşüncesi, siyaset düşüncesi, iktisat düşüncesi tartışmaları yaparken de kopukluklar görüyoruz. Bu sahalarda ilahiyatçılar, hukukçular, siyaset bilimciler ve tarihçiler çalışıyor ama tarihçiler ve tarih çok zayıf kalıyor. Bununla birlikte bazı tarihçilerin devreye girip bazı siyasetname ve nasihatnamelerin oluşum, formasyon sürecini anlatmaları tarihçileri siyaset düşüncesine biraz daha yaklaştırdı örneğin. Bunun benzeri bir durumun yanı sıra Osmanlı hukukunun farklı dönemlerdeki oluşumu, bu kanunnamelerin ve fetva mecmualarının oluşum süreci de tarihselleştirilebilirse, yani bunların adım adım nasıl oluştuğuna dair kişiler, aktörler, metinler

meselesi çalışılıp aydınlatılabilirse tarihçi ile hukuk tarihçisi arasındaki mesafeyi kapatmakla kalmaz aynı zamanda Osmanlı hukukunun özgünlük noktalarına dair de epey önemli çıktılar verir.

Bu özgünlük meselesi benim üzerinde durmak istediğim başka bir nokta. Özgünlükle ilgili örneğin Akif Hocamın çalışmalarında özellikle fetva mecmuaları ve kanunname tedvini gibi süreçler üzerinde duruyoruz. Bunların, Osmanlı mahkeme sistemi, yeni bazı kavramsallaştırmalar ve para vakfı gibi döneme dair buluşlar ile de zenginleştirilmesi gerekiyor.

Başka bir mesele de bu etkileşimler meselesi. Bu alanda hem bulunduğumuz coğrafya ve dinle ilgili ama onun dışında farklı dönemlerde farklı etkileşimleri kastediyorum. Bazen bu Bizans oluyor bazen İran oluyor, bazen Babürler oluyor bazen de Memlûkler oluyor. Osmanlıların bu devlet ve coğrafyalarla etkileşimlerine dair çalışmalar da alanda oldukça eksik. Bu tür ilişkilere dair bilgi ve kanaatlerimizi genel olarak 1900 başlarında söylenmiş bazı kanaatler var, oradan oluşturuyoruz. Hem teorik ve normatif düzeyde hem uygulama alanındaki etkileşimlerin, kurulacak merkez çatısı altında üzerinde durulması gerekiyor diye düşünüyorum.

Kaynaklarla ilgili olarak hocalarım, benim de not aldığım birkaç husus var. Feridun Hocamın söylediği gibi tahrirlerin girişinde bulunan kanunnameler, sancak kanunnameleri üzerinde -şimdi Abdurrahman Hocalar çalışıyorlar sanırım- durmak gerekiyor. Çok kritik, çok belirleyici bunlar ama üzerinde bir analiz yapılmış değil. Biz tarihçiler olarak tahrirleri çalışıyoruz ama kanunnamelerine tahrirleri anlayacak kadar bakıp geçiyoruz. Oysa hukuk anlamında bunların kaynağı ve oluşumları ortaya konul-

muş ve değerlendirilmiş değil. Şikâyet mekanizmaları, şikâyet defterleri -Yunus Koç Hocamın bir öğrencisi çalışmıştı-, üzerinde durulması gereken kaynaklar. Vakıflarla ve vakfiyelerle ilgili de benzeri bir durum var.

Diğer bir mesele ise bu sulh mekanizması ile ilgili. Mahkeme dışında insanların uzlaşma alanlarını çok yoğun kullandıklarını fark ediyoruz. Çeşitli kurumlar ve günlük yaşam çerçevesinde sulhun kayıtları olmadığı için çalışmak da oldukça zor. Bununla birlikte bu uzlaşma ve sulh meselesinin mahkeme dışındaki boyutunu ne kadar çok ele alabilirsek o kadar zengin sonuçlar alırız diye düşünüyorum. Aynı şekilde bizim şehir tarihçileri için berat sistemi de ayrı bir öneme sahip. Mahalle İmamının beratından bir şeyhin, bir lonca kethüdasının beratına bu sürecin anlamı ve işleyişi önemli bir çalışma alanı gibi gözüküyor. Bizim Osmanlı şehirlerini tartışırken ortaya çıkan otonomi meselesi ile çok ilgili bir konu. Devletin topluma müdahale meselesinde beratların üzerinde çok fazla duruluyor ama detayları bilemediğimiz için yüzeysel konuşabiliyoruz. Ama bunun süreçleri, tarihsel olarak yani farklı dönemlerdeki örnekleri üzerine çalışmalar boyutu bana epey eksik gözüküyor.

Başka bir mesele de mezhepler meselesi. Yine çokça gündemimize geliyor. Hem imparatorluğun mezhep tercihleri hem daha envanter düzeyinde hangi coğrafyada hangi mezhep câri ve bunun kadılıklarla bağlantısı. Kadılık coğrafyası, hangi dönemde, nerede, ne kadar kadı var, kadılıklar nasıl oluşuyor gibi sorularla birlikte çok önemli bir mesele. Kurulan araştırma merkezinin pratik bir gündemi olarak Osmanlılardaki kadılık coğrafyası ve haritasının oluşturulmasını teklif edeceğim. Mezhepleri, oluşum

tarihleri, görev yapan kadıları ile tarihçilerle hukukçuların çok yakın çalışabileceği bir alan ve bir konu. Bunun bir proje olarak yapılması çok iyi olur diye düşünüyorum.

Pratik önerilerim arasında kaynaklarla ilgili de bir öneri var. Merkez, Osmanlı hukuk tarihinin birincil kaynakları nelerdir; bunların türleri, tanımları, defter serileri, sayıları, dönemleri gibi bir dijital bibliyografya yapabilir. Biz bunu şehir tarihi için yaptık mesela. Bir şehir tarihçisi Osmanlı arşivinde hangi kaynakları kullanır, neyi kullanamaz ve bunları nasıl kullanabilir üzerinde çalıştık. Örneğin tahriri herkes kullanıyor ama bir şehir tarihçisi olsa onu nasıl kullanır, sicili nasıl kullanır diye eğitimler yaptık. Bir de tabii yine merkez, mevcut yani çağdaş günümüz bibliyografyasını hazırlayabilirse ve bunu tematik, kronolojik, kullandıkları kaynakları da dikkate alarak dijital bir ortamda sunarsa büyük bir hizmet olur. Çok çalışma yapılıyor hem tarihçiler hem farklı disiplinler tarafından. Mesela suç ve ceza tarihine tarihçilikte bir ilgi var. Bunları bu tür dijital bibliyografyalardan daha net takip etmiş oluruz. Hukuk tarihi çalışmaları deyince nerelerde daha çok odaklaşmalar oluyor görürüz. Biraz uzattım kusura bakmayın hocam.

Mehmet Akif Aydın: Estağfurullah. Yunus Hoca çok güzel söylüyorsun fakat sen buradaki Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin mesela İSAM'la karıştırdın gibi geliyor. Yani onun arkasında Diyanet Vakfı ve geniş bir kadro vardı. O sayede birtakım şeyler, hakikaten güzel şeyler yapıldı, yapılıyor. Fakat şu anda bir mühür, mühür de daha gelmedi bana. Bir mühür, bir müdürle bir araştırma merkezimiz var hocam.

Yunus Uğur: Hocam biz sizi görünce İSAM da Diyanet Vak-

fi da Medipol de hepsi birden aklımıza geldiği için biz size güveniyoruz.

Mehmet Akif Aydın: Sağ olasınız! Şimdi hukuk tarihi gerçekten multidisipliner bir alan. Ve araştırılması gereken çok alanlar var. Burada ortaya konan fikirler gerçekten ufuk açıcı. Bunlar bir ortaya konsun. Bunların içerisinde bir sıfırdan büyüktür mantığı ile, zaman içerisinde ne yapılabilir onun üzerinde durmamız gerekiyor. Şimdi bir defa, zannediyorum en azından doktora çalışmalarının, Türkiye’de tarihçiler, hukukçular ve ilahiyatçıların müşterek ders verdikleri bir ortamda olması lazım. Üçüyle de çok yakın ilişkisi var. Şimdi Hukuk Fakültesinde yapınca daha çok hukuk alanı ön plana çıkıyor. Hukukçular, hukuk tarihine fazla ilgi duymuyorlar, bir de yetiştirme alanları farklı, Osmanlıca bile bilmiyor mesela. Şimdi bir an evvel hayata atılmak, avukat olmak, para kazanmak, birinci öncelik biraz bu. Şimdi tarihçilerin ilme çok önem verdikleri gerçekse de diğer alanlarda para kazanma imkânları olmamasının da onları bu alana yönelttiği bir gerçek. Bizde öyle bir şey değil. Avukat olunca iyi de bir çizgi yakalamışsanız baya bir para kazanıyorsunuz. Bu defa, maddi imkânlar veya ihtiyaçlar araştırmanın yönünü çok kötü etkiliyor. İnşallah, bu hukuk tarihi enstitüsü ki bir tane de Fethi Hoca daha önce kurdu, Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi İstanbul Üniversitesi’nde. Hep beraber birer ucundan tutarak bir ivme kazandırmamız mümkün. Bir de dediğiniz çok doğru, hukuk tarihinin bir zaman boyutu bir de mekân boyutu var yani Babürler hukuk tarihi, Türk hukuk tarihine hiç el uzatamıyoruz bile. Bir de öyle bir alan ki sadece Türkçe veya sadece Arapça bilmek de yetmiyor. Farsça bilmeniz de gerekiyor. Batı dillerini ayrı, Çağatayca’yı, Urduca’yı ayrı. Yani alana göre bazılarını çok iyi bilmeniz gerekiyor ama her şeyden önemlisi multidisipliner çalışma yapmamız

lazım çünkü alan onu gerektiriyor. Sadece tarihçi olarak yapmak, sadece hukukçu olarak yapmak veya ilahiyatçı olarak yapmak fili, efendim sadece fildişinden tutarak veya ayağından tutarak tarif etmeye benziyor. Orada da ister istemez hatalar meydana çıkıyor. Devam edelim yine. Canatar Hoca siz hiç söz almadınız.

Mehmet Canatar: Estağfurullah! Teşekkür ederim sayın hocalarım. Ben aslında küçük küçük notlar almıştım, o notları paylaşacaktım ama Feridun Hocamdan İpşirli Hocama, hocalarım teker teker hemen hemen benim basitçe düşündüğüm şeyleri çok daha derinlemesine ifade ettiler. Ben de kalanları sizinle paylaşmak istiyorum. Şimdi öncelikle bir terminoloji problemi var görünüyor. Hukukçumuz tarih noktasında bir miktar zayıf kalıyor, bunu da vurguladı hocalarımız daha önce. Tarihçilerimiz de hukuk noktasında birtakım terminolojik ve problematik sorunlar yaşıyor. En başında, toplantıdan bir süre önce Google Akademik'e girdim. Orada Türk Hukuk Tarihi olarak kendi çalışmalarını belirtmiş olan hocaların, kişilerin, çalışanların kaç kişiden ibaret olduğunu tespit etmeye çalıştım. Mesela Türk Hukuk Tarihi adına Akif Aydın Hoca'dan, Mehmet Akman Hoca'dan ve Cihan Hoca'dan başlamak üzere toplam 14 kişinin ismi görünüyor. Günümüz şartlarında artık tanıtım son derece önem taşıyor. Bu açıdan, en azından mesela bu alanda çalışanların diğer alanlarda nasıl kendilerini ifade etmeye çalıştığına baktığımda Osmanlı Hukuk Tarihi adına bir kişi gördüm, İslam Hukuk Tarihi adına iki kişinin ismi geçiyor. İslam Hukuku Tarihi diye bir kavram hiç yok. İslam Aile Hukuku adına iki kişi ifadede bulunmuş. Aile Hukuku'nda 15 kişi, Fıkıh Usulü'nde 17 kişi, Fıkıh'da 48 kişi. İslam Hukukuna gelince sayı fevkalade artıyor; 154 kişi İslam

Hukukunda görünüyor, bu ayrı bir şey. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi de 31 ve 21 kişi olarak görünüyor. Yani bir araştırmacı, Hukuk Tarihi araştırmacısı Google Akademik'e girdiğinde, en azından hangi hocaların, hukukun hangi tarihi, alanında İslam Hukuku mu, Türk Hukuku mu, Osmanlı Hukuku mu, Genel Hukuk Tarihi mi çalıştığını görebiliyor. Bu çerçevede bir kendine rehber edinme durumu söz konusu olduğunda veya çalışmalarını şöyle bir gözden geçirmek babında bile olsa, bir terminoloji kullanım sıkıntısı olduğunu görüyoruz. Öte yandan, Hukuk Tarihi araştırmalarında Hukuk metodolojisi hukuk felsefesi de son derece önemli. Ve bu çerçevede Hukuk Felsefesi, İslam Hukuk Felsefesi diye bir şey var mı dedim. İslam Hukuk Felsefesi adına hiçbir şey görünmüyor. Mesela ben daha 1980'li yıllarda fakülte öğrencisiyken, Abdulvehhab Hallâf'ın İslam Hukuk Felsefesi adlı çalışmasını okuduğumu hatırlıyorum. Dolayısıyla, hukuku anlayabilmek için bir dereceye kadar da eğitim döneminde öğrencilere ister lisans ister yüksek lisans ve doktora döneminde, belki hukuk felsefesini, hukuk düşüncesini, bunun adı ister İslam Hukuk Felsefesi veya düşüncesi olsun isterse hukuk, genel hukuk felsefesi düşüncesi olsun vermek gerekir mi acaba diye düşünüyorum. Mesela bir ay önce yayımlanmış bir tane kitap Oxford Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden, hocalarım bilir daha yakından tanırılar, Fernanda Pirie diye birisi "Hukukun 4000 Yıl Önceden İtibaren Kuralları" adlı bir çalışma çıkarmış daha Kasım 2021'de. Mesela merkezimiz böyle bir çalışmayı çeviri noktasında düşünebilir veya bu tür çalışmaları ülkemizde ne derece görüyoruz ne derece bu tür çalışmalar var? Akif Hocam başta olmak üzere Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Hukuku gibi çok değerli çalışmalar yapılmış ama bir genel bütünlük verebilmek babında Hukuk Tarihi'ni ge-

nel perspektifle anlamak çok daha yararlı olacaktır diye düşünüyorum. Mesela yine Hukuk Tarihi çalışanlarının veya çalışacak olanların Bilim Tarihi, bunun dışında hatta Dinler Tarihi gibi çerçevede de Medeniyet Tarihi, Kültür Tarihi gibi konularda da kendilerini geliştirmelerini teşvik etmek belki yararlı olacaktır. Hocalarım daha önce belirtti, benimki tekrar olacak. Müşterek çalışmalar veya mukayeseli çalışmalar son derece önemli. Yine bakmıştım Pınar Bülbül diye bir araştırmacı, nerede bilmiyorum, “Hitit Kanunlarında Tarım ve Tarım Arazisi” ile ilgili hükümlerin günümüz modern Türk Hukuku ile mukayesesi diye bir çalışma yapmış. Ne kadar başarılı ona bir şey diyemem. Yunus Hocam güldü biliyordu muhtemelen. Ama sonuç itibarıyla benim vurgulamak istediğim, bu tür mukayeseli çalışmalarla daha iyi bir ilerleme kaydedilebilir diye düşünüyorum. Şeriiye sicilleri dedik, son yıllarda şeriiye sicilleri, tahrir defterleri hızla çevriliyor, okunuyor, anlatılıyor, her biri bir tez haline dönüştürülüyor. Çoğu da basmakalıp ifadelerle yine baş tarafta aynı şeyler tekrarlanarak, defterin neşri şeklinde geçiriliyor. Yani bunlar ne kadar hukuk nosyonuna, ne kadar hukuki kavramlara sahipler? Tarih bölümlerinde veya tarih alanında yapılan tezlerde veya hocalarımın, İpşirli Hoca gibi, Feridun Hoca gibi, diğer hocalarımız gibi hocaların bu çerçevede yönlendirmesi veya bilgilendirmesi söz konusu olmadığında veya tez danışmanlarının bunları bilmediği durumda çok garip şeyler ortaya çıkıyor. Yani şeriiye sicilini okumak ne demektir? Tamam, bir tarih çalışması yapılmış olmaktadır ama bu o kişiyi hukukçu kılmaz. Hem terminoloji bilgisi hem de doğru okumuş olmak çok önemlidir. Yani biz bu tür şeyleri de aslında biraz fazla dikkate almıyoruz gibi geliyor bana. Öte yandan, hukukun oluşumu Yunus Hoca demin siyaset dedi. Evet, huku-

kun oluşumundaki siyasi durum, hukukî mezhepler, siyasi gelişmeler, öte yandan yine kelimeler ekolleri bile hukukun oluşumuyla çok daha ilgili alanlar. Bütün bunları yine Akif Hoca'nın dediği gibi çok yönlü multidisipliner çalışmalarla geliştirebiliriz. Öte yandan biz multidisipliner deyince birkaç disiplini kenarından kıyısından içine koyunca multidisipliner kılmış olmuyoruz. Gerçek anlamda müşterek çalışmalar çıkarabiliyorsak, birbirimizin eksiklerini, fazlalıklarını ortaya koyarak ya da gereksizliklerini eleyebiliyorsak orada bir başarı söz konusu olabilir. Yine dediğim gibi, çağdaş güncel çalışmaları dikkate almak lazım. Bundan bilmem kaç sene önce yapılmış çalışmalardan belli bir ölçüde istifade edilecektir. Ama günü takip etmekte de Hukuk Tarihi araştırmalarında, Antropoloji mesela, Antropoloji bile hukuku, hukukun gelişimini anlamakta, ister Osmanlı Tarihi ister İslam Hukuku ister günümüz hukuku olsun bütün bu gelişmeleri dikkate almak gerekir diye düşünüyorum. Bunun dışında şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Canatar Hoca'ya çok teşekkür ederim. Daha Abdurrahman Atçıl Hoca var hiç konuşmadı, efendim Kenan Yıldız konuşmadı tarihçilerden. Abdurrahman Hocam sizden de bir görüş alalım.

Abdurrahman Atçıl: Çok teşekkürler hocam. Öncelikle hayırlı uğurlu olsun merkeziniz, inşallah güzel çalışmalara vesile olur, bir ev olur Hukuk Tarihi ile ilgili yaratıcı, öncü, güzel çalışmalar için. Şimdi bu kadar büyük hocanın arasında konuşmak bana biraz zor geliyor. Yani herkes Hukuk Tarihi ile benden daha fazla ilgili insanlar. Açıkçası benim bir hazırlığım da yok hocam, yani sizinle konuştuk bu hafta bir zaman olacağını ama bugün

olacağını ve bu saatte olacağını bilmiyordum. Şimdiye kadar konuşulanlardan aldığım izlenim ve ilk aklıma gelenler hakkında birkaç şey söylemek isterim. Bu merkez hukuk tarihçiliğinin müstâkil bir alan ortaya çıkışına katkı verecektir diye düşünüyorum. Yani, hukukçunun yaptığı hukuk tarihçiliği, tarihçinin yaptığı hukuk tarihçiliği veya ilahiyatçının yaptığı hukuk tarihçiliği gibi bölünmeleri aşarak bu alanın müstâkil kendine mahsus özelliklerinin ön plana çıkartılacağı bir merkez olabileceği diye hayal ediyorum. Şunu demek istiyorum, yani iyi yapılan hukuk tarihçiliği ister hukukçu tarafından yapılsın ister tarihçi tarafından yapılsın ister ilahiyatçı tarafından yapılsın birbirine benzer olacaktır diye düşünüyorum. Yani, bu alanın kendine mahsus özellikleri ortaya konulsa, bu merkez etrafında oluşan tartışmalar biraz oraya getirirse, bu alanın temel özelliklerini ortaya çıkarmaya yarasa diye hayal ediyorum, arzu ediyorum. Neler yapılabilir? Daha önceki hocalarımızın söylediklerine belki bir ek olarak şunu söyleyebilirim. Hukuk nedir tartışması yapmak, yani alanın sınırlarını tartışmak gerekiyor. Sınırlarını derken kastettiğim sınırlamak değil de alanı genişletmek anlamında sınırlarının nereye kadar uzandığını bilmek. Bu alanı nasıl çalışmak gerekir, neleri kapsamak gerekir? Şu ana kadar neleri dışarıda bırakıyoruz, neleri içeri almak gerekir? Belki bu konuda bir tartışma yapmak gerekir. Şimdi bu tartışmayı yapmadığımız zaman, yani Türkiye’de Hukuk Felsefesi, İslam Hukuk Felsefesinin olmadığına dair daha önce Mehmet Canatar Hocam vurgu yaptı. Bu tartışmayı yapmadığımız zaman sanki biliyormuşuz gibi yapıp, yani işte ilahiyatçının hukuk tarihi, hukukçunun hukuk tarihi, tarihçinin hukuk tarihi o zaman ortaya çıkıyor. Sanki biraz bu özcü yaklaşımlarımızdan kurtulmamız ve hukuku daha geniş, hani Yunus

Hoca'nın bahsettiği daha önce topluma değen yönleriyle veyahut işte ilahi hukuku, ilahi kaynaklı şerî sistemlere değen yönüyle belki biraz daha geniş bakıp; İslam toplumunda yaşayan diğer grupların sistemli hukuk sistemi, hukuk düşünceleriyle, hepsini içine alacak şekilde ve bunların etkileşimlerini çalışacak, etkileşimlerini bir araya getirecek şekilde bir hukuk tarihi çalışmayı tavsiye eden bir merkez olsa iyi olabilir diye düşünüyorum. Yani bu hukuk nedir tartışması aslında bizim kaynaklarımız neler, hangi tür kaynaklara bakarız, tabii ki herkes her kaynağı çalışacak değil! Fakat bu ufkumuzu belirleyecek, yani tarihçi şeriye sicilleriyle çalışıyorsa orada bir yerde bilecek ki, fetvalar da var ve bunlar aslında aynı sistemin parçası veyahut fetva çalışan kimse, Osmanlı toplumu için konuşursak gayrimüslimlerin kendi hukuki sistemlerinin veyahut da alt sistemler olsa bile, olduğunu bilecek ve bunların işte nasıl dışarıda kaldığını, yani nasıl aynı toplum içerisinde olduğunu ve nasıl etkileşim içerisine girdiğini bilecek. Bunlar bildiğimiz şeyler ama şöyle bir durum var; yani birbirinden kopuk ve ayrı alanların konusuymuş gibi düşünülüyor. Ama bunları sanki üst başlıkta bir araya getirebilecek şey de sizin kurduğunuz merkeze benzer merkezler ve orada yapılacak tartışmalar, etkileşimler, farklı alanlardan insanların bir araya gelerek bu hukuk tarihi disiplini altında bir araya gelmesi olabilir diye düşünüyorum. Biz tarihçiler, tabii ki eğer böyle bir hukuk tarihçiliği kurulursa, yani alanı ne bileyim hukuku daha geniş bir tanımlamayla ele alıp sadece yazılı kurallar, sadece sistematik doktrinler değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve siyasi süreçlerle etkileşim halinde hukukî normların anlaşılması şeklinde anlaşılan bir hukuk tarihçiliğinde, tarihçiler tabii ki daha fazla oyunun parçası hissedeceklerdir kendilerini. Olumlu bir katkı da

yapacaklardır alana diye düşünüyorum. Kabaca söyleyeceklerim bunlar, bilmiyorum tam ifade edebildim mi düşüncelerimi ama aynı alanlarda benzer yere bakan insanlar değil de aynı yerden aynı konuya bakan insanlar olabilirsek hukuk tarihçileri olarak, nasıl diyeyim hepimizin ortak bir şeyi olursa... Belki bu Mehmet Canatar Hocamızın söylediği, bu multidisiplinerliği gerçekten ciddiye alıp hepimiz içselleştirirsek o zaman sanki alanın daha yaratıcı bir şekilde gelişebileceğini düşündüm.

Mehmet Akif Aydın: Hocam tabii bu ilk çalıştay, eksik olmayın. İlk çalıştaylar problemlerin ortaya çıkmasına yönelik planlandı. Tabii şimdi bizim burada bu araştırma merkezi veya Fethi Hoca'nın Sadri Maksudi Arsal Araştırma Merkezi'nin, Türkiye'de araştırma merkezlerinin genel yapısı bu. İmkânları bunları çözmeye müsait görünmüyor. Keşke büyük bir üniversite, hukuk tarihini bir tek disiplin olarak doktora programını açsa da hem tarihçiler hem hukukçular hem ilahiyatçılar bilim tarihi, iktisat tarihi hukuk tarihinin çok yakın ilgilenmesi gereken, ifade etmesi gereken bir alan. Bunlar olmayınca tarihçiler biraz tarihe, hukukçular normatif kısma önem veriyorlar. Bu sebeple de tam istenilen bir multidisipliner çalışma ortaya çıkmıyor. Yani bu problemleri konuşa konuşa, doktora programlarında üniversitelerarası iş birliği ile bir multidisipliner çalışma ortamı kurabilir miyiz? Buna doğru bir gelişme olabilir mi diye bir arayış içerisinde oluruz diye düşünüyorum.

Abdurrahman Atçıl: Şimdi daha kolay sanki hocam bu işler, yani bu Zoom çağında.

Mehmet Akif Aydın: Pandeminin böyle bir faydası oldu. Türkiye'nin genel bir yapısı var, biz de bilimsel çalışmaların ye-

terince yapılması esastır. Yani unvanı almaya yetecek kadar yapılnca fazlası israf gibi, “yiyiniz içiniz israf etmeyiniz”i biz bu düsturu alıp burada uyguluyoruz. Yani doktora yapıyorsa bir tık üzerine çıkmaya gerek yok, emeğine yazık değil mi? Doçentliğe yetiyorsa kezâ öyle. Halbûki ilmi çalışmalar böyle unvanla sınırlanabilecek çalışmalar değil. Mehmet Genç Hocanın hangi unvanı vardı mesela? Şimdi sevgili Kenan, sen hiç konuşmadın, sen de güzel çalışmalar yaptın. Seni de dinleyelim, sonra bir ikinci tur yapalım, ilave edilecek şeyler olabilir. Mehmet abi de az konuştu. Evet seni dinliyoruz. Ben hukukçulara şimdilik söz vermedim ama onlar da söz alabilirler. Şimdi tarihçilerden istifade edelim diye, bu çalıştay bizim istifademize yönelik bir çalışma hocam. Onun için ben Hukuk Fakültesi mensuplarını özellikle zikretmedim. Siz mi başlıyorsunuz, Kenan mı başlıyor?

Kenan Yıldız: Hocam ben herkese teşekkür ederim, davetiniz için özellikle çok sağ olun. Tabii biz hukukçu değiliz. Ben esasında tarihçi de değilim. İkisine de ucundan bulaşmış bir arşivciyim. Arşivci olarak da şimdiye kadar elimden geçen, en çok geçen malzemeler de şeriyye sicilleri oldu. Bu nedenle tabii çalıştığım konularda da ağırlıklı olarak ben şeriyye sicillerini kullandım. O yüzden şeriyye sicillerine dair belki burada birkaç şey söyleyebilirim. Problemlere dair birkaç şeye belki dikkatinizi çekebilirim. Feridun Hoca sicillerle yetinmemek gerekir dedi, çok doğru tabii. Muhtemelen tarih çalışmaları yapan herkes hukuk tarihi veya siyaset tarihi ve tasavvuf tarihi de çalışanlar keza sadece sicillerle değil, mutlaka merkez evrakıyla da ilintili olarak çalışmalarını kurguluyor ve kuruyorlar. Ama tabii böyle bir problem var ki sicillerin özellikle günümüzde üniversitelerde tez olarak yapılıyor

olması ve bunların da ağırlıklı olarak transkripsiyonla sınırlı kalmış olması esasında akademiye çok fazla ileri götürmüyor. Bu önemli bir problem. Sizin Akif Hocam, başında bulunarak bizzat yürütmüş olduğunuz çalışma özellikle gerçekten çok kayda değer. Yüz ciltlik bir seriyi tamamlamış olmanız, bence Türkiye’de hukuk tarihi çalışmalarında çok önemli bir misyon olarak bunu üstlenmiş olmanızla birlikte bir sınıf atlattı diyebilirim. Ben şahsen çalışmalarımda, şu anda verdiğim derslerde de kendi yaptığım araştırmalarda da bu veri tabanını bir başvuru kaynağı olarak kullanıyorum. Yani kavramları açıklarken, sorgularken, araştırırken daima bir bilgi bankası gibi kullanıyorum. Bir sözlük, bir lügat, bir ansiklopedi gibi kullanıyorum. Zira hukuk tarihinin temel kaynaklarının henüz elimizde bulunmayışı, yani en önemli problemlerin başında zannediyorum bu geliyor. Zira ben niye gidip birincil kaynağı bir soru sorarken başvurmak durumunda kalayım? Bunlar neden analizleri yapılmış olarak elimizde bulunmuyor olsun? Yunus Uğur Hoca’nın söylediği bibliyografyasından herhalde başlamak suretiyle bu hukuk tarihinin temel kaynakları nelerdir? Bunu en azından çok genel hatlarıyla bile olsa gerek ikincil gerek birincil kaynaklarını derleyen bir şey olması, bir veri tabanı belki dijital bir veri tabanı da olabilir, nerelere başvurabiliriz, hangi konularda? Belki tematik olarak ayrılmış bir bibliyografyası olsa çok iyi olur. Bu önemli bir problem. Temel problem, temel kavramları, terimleri sorgularken ben tabii ki sicillere başvuruyorum dedim ama bu tabii bibliyografya bir kısmı, bir de belki bir lügat hazırlanması, hukuk tarihinin temel bir lüğatinin olması özellikle de şu, özellikle şerhiye sicillerine dair bir lügat hazırlanması ve bunun da yine dönemsel olarak kavramları analiz ederken, kavramları açıklarken bu lügatlerin de yine dönemsel

olarak kavramların almış olduğu karşılıkları veren Osmanlı Hukuku'nun tarihsel bir sözlüğünü hazırlamak gerekir. Tabii, burada multidisipliner çalışmadan bahsedildi. Bu tabii doğal olarak hepimizin yapmak durumunda olduğu, yapmak zorunda kaldığımız bir durum esasında. Ben tabii bunu şöyle çözüyorum, bir iktisatla, iktisat tarihiyle ilgili bir sorunla karşılaştığımda o alandan birine soruyorum. Hukuk Tarihi ile ilgili bir sorunla karşılaştığımda Akif Hocama soruyorum, işte rahmetli Mehmet Genç Hocam bu konularda, iktisat tarihinde problemlerimi çözmeye başvurduğum birinci merci idi. İşte kültür tarihiyle ilgili bir şey olduğunda İsmail Hocaya soruyorum ve daha başka. Bunu biz organik olarak, doğal olarak belki yapıyoruz çalışmalarımız süresince, bu multidisipliner çalışmayı yapıyoruz ama tezler yapılırken özellikle bölümlerin danışmanlarının, tez danışmanlarının sanıyorum tez izleme komitelerini oluştururken o yapılacak olan çalışmaları, çalışmalarla ilgili olan branşlardan isimleri de belki dâhil etmelerini çalışmaların selameti açısından iyi olabilir diye düşünüyorum. Hukuk Tarihi için de gene, burada siyasi tarihçi, belki bir sosyal tarihçi de hukuk tarihi tezlerinin komitelerinde yer alabilir diye düşünüyorum. Burada, mesela bu merkezin belki yapabileceği bir diğer başlık olarak söyleyebilirim. Çalışmalardan bir tanesi şu olabilir: bu sicillerde özellikle geçen kavramların, kavramlar üzerinden yapılacak tezlere de belki bir öncülük etmek, hangi konularda çalışmalar yapılabilir bu konuları belirlemek açısından belki bir kitapçık, belki genel manada konusal başlıkları içeren bir kitapçıkla, tez çalışmalarına da bu şekilde yön verebilir merkez. Burada bir diğer söyleyeceğim şey şu ki; yakın tarihte ben bir kitap eleştirisi yayınladım, hazırladım. Bu da hukuk tarihi ile ilgili, Boğaç Ergene'nin yazmış olduğu kitaba dair

bir hukuk eleştirisi, bir kitap eleştirisiydi. Şimdi bu, biliyorsunuz 20 yıl önce yayınlanmış bir kitap ama günümüzde de yani günümüze kadar da âdeta temel bir kaynak olarak görülen ve kullanılan önemli bir kitap. Yani soruları çok önemli olmasına karşılık bulguları ve metodolojisi noktasında ciddi problemler barındıran kitap. Şimdi bunu eleştirmek, bu kitabı eleştirmek bana düşmemeliydi. Ben özellikle bunu burada vurgulamak isterim. Ben bir hukuk tarihçisi değilim, her ne kadar hukuk tarihiyle ilgileniyor ve araştırmalar yapıyor olsam da bu eleştiriyi yazmak bana düşmemeli ve şimdiye kadar çok sıkı bir şekilde eleştirilmeliydi. Yani bu noktada sanıyorum literatürü değerlendirmek ve literatür eleştirisi yapmak noktasında da biraz ön almaları belki hukuk tarihçilerinden beklenebilir. Burada yine bir koordinasyonla bunun belki yapılması doğru olabilir. Bu durumu da önemli bulduğum bir eksiklik olarak burada vurgulamak isterim. Bir diğer nokta, icareteyn dedi Mehmet İpşirli Hocam, şöyle ki bu da Osmanlı Hukuk Tarihi'nin temel problemlerinden bir tanesi, çalışılacak problemler alanlarından bir tanesi. Bu, biliyorsunuz, icareteynin de yine Osmanlı Tarihi boyunca çeşitli dönemleri var. Başladığı dönem bir problem, nasıl geliştiği, hangi şartlar muvacehesinde şekillendiği bir problem ve yüzyıllar içerisinde geçirmiş olduğu hukukî evreler de bir problem. Ansiklopedi maddesine baktığımızda farklı bir dönemden bir okuma yapıyorsunuz. Sanki sabit, somut, hiç değişmemiş bir işleyişi olan bir modelmiş gibi okuyoruz ve anlıyoruz. Teorik kitaplara baktığımızda yine benzer bir durumla karşılaşyoruz ama uygulamaya baktığımızda bambaşka bir resimle karşılaşılıyor. Bu noktada yine icareteyn gibi özellikle vakıf hukukunu doğrudan ilgilendiren, dolayısıyla Osmanlı Hukukunun önemli başlıklarından bir tanesi olan böyle

bir konunun da işlenmesi, incelenmesi bir İslam Hukukçusu tarafından yapıldı. Süleyman Kaya Hoca tarafından yapıldı ki o da yine ağırlıklı olarak teorik ve normatif yönü olan kaynaklar üzerinden yapılmış bir çalışmadır. İcareteynin uygulamaları noktasında o da doğal olarak eksikleri olan bir çalışmadır. Bunun da hukuk tarihçileri tarafından herhalde ele alınması, tartışılması beklenirdi ki ben o kitaba da bir eleştiri yayınladım bu arada. Yine icareteyn üzerinden söyleyecek olursam, teori ile pratik arasında bir farklılık olduğu, farklılaşma olduğunun tespiti, bunun açıklanması ve uygulamaların dönemsel olarak tespit edilmesi ve ayrıştırılması hukukun tarihsel serüveninin ortaya konulması bağlamında önemli aşamaları temsil etmektedir. Bu bağlamda multidisipliner olmak, bütün farklı dallardan, farklı alanlardan araştırmacıların birlikte çalışması belki çok önemli bir hâle geliyor. Tabii bunun da kurulan bu merkez üzerinden fiiliyata dökülmesi, gerçekleştirilmesi, realize edilmesi daha beklenir bir şeymiş gibime geliyor. Bunun dışında mesela defterlerle ilgili bir bahis var. Şimdi sicilleri tabii biz çok kullanıyoruz, çok bildiğimizi belki düşünüyoruz ama mesela sicillerde hüccetler ve ilamlar diye iki ayrı tür kayıt var ve ilam defterlerinin ortaya çıkış süreci var. Bunu Bilgin Hoca'nın çalışmaları ile biraz öğrenmiş olduk ama tam olarak bilmiyoruz. Yani bu defterlerin de zaman içerisinde nasıl çeşitlendiği ve değiştiği ve yeni belge türlerinin bir defter formuna dönüşerek nasıl şekillendiği konusu da yine hukuk tarihi bağlamında ele alınması gereken önemli başlıklardan bir tanesi. Benim genel olarak söyleyeceklerim bunlar şimdilik. Yani bu bağlamda daha sonra yeri gelirse yine katkı vermeye çalışırım. Çok teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Feridun Hoca da temas etti. Tabiatıyla şu var, hukuk tarihindeki bütün kurumlar tek bir zaman diliminde ortaya çıkmış kurumlar değil, kurallar da öyle. Her kuralın bir gelişim süreci var, geçirdiği merhaleler var, her kurumun da öyle. Gerçekten bu alanda daha çok iptidai dönemdeyiz araştırmalar bakımından. Türkiye’de hukuk tarihi çalışmaları yeni yeni canlanıyor. Tarihçiler şimdiye kadar götürdüler eksik olmasınlar hakikaten başlangıçtan, Cumhuriyet’in başlangıcından bugüne kadar tarihçiler belli ölçüde ilgilendi. Hukukçular yeni yeni ilgileniyorlar, onların da birinci önceliği hukuk tarihi değil kesinlikle. İlahiyatçılar da ilgilenmeye başladılar. Ama alınacak çok mesafe var. Şimdi bu ikinci tura geçmeden yine bir benzer araştırma kuruluşunun başkanı olan Fethi Hoca ile Marmara’yı temsilen Mehmet Akman Hoca’dan da birer görüş alalım. Sonra kısa kısa bir ikinci tur yapalım. Böylece inşallah bu çalıştayımızı belli bir sürede sonlandırmış olalım. Fethi Hoca seni dinleyelim biz hocam.

Fethi Gedikli: Hocam ben sizi ve bütün katılımcıları saygıyla selamlıyorum. Ama sizin de belirttiğiniz gibi bugün dinleyici konumundayız burada. Zaten birçok görüş dile getirildi, not etmeye çalıştım. Biz, sizin de söylediğiniz gibi faydalanma durumundayız. Zaten söyleyeceğimiz şeyler, bizim de benzer şeyler. Dolayısıyla, ben vakit almak istemiyorum şimdi. İnşallah sonraki çalıştaylarda görüşlerimizi dile getiririz.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah, zaten iki tane daha yapacağız, belki üç tane yapacağız arşivcilerle. Sonra bunları inşallah yayınlayacağız.

Fethi Gedikli: Beklentiler çok büyük sizin merkezden. Bi-

zim de merkezimiz var. Ama bence beklentilerimizde biraz daha mütevazı olmamız daha iyi olur çünkü büyük işlere girişince altında kalıyoruz. Ufak ufak ilerlemek daha uygun olabilir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Araçların bir güzel sözü var: “El-cûd mine’l-mevcûd” diyorlar. Yani cömertlik var olandan yapılır. Gerek sizin oradaki merkezin gerek buradaki merkezin henüz hiçbir kadrosu yok malum. Araştırma merkezlerine kadro da pek vermek istenmiyor çünkü biz araştırma yapmadan ilme ulaşan nadir milletlerden (!) birisiyiz. O yüzden belki bunun önemi anlaşıldıkça, belki sırf bu araştırmaya yönelik bir kadrolaşma olabilir merkezlerde, o zaman daha faydalı çalışmalar yapılabilir. Akman Hoca!

Mehmet Akman: Evet teşekkür ederim sayın hocalarım. Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Şimdi biz bir kere eksliğimizin farkındayız. Bizler, bizlerin tarihçilik formasyonu sonradan ne kadar edinebildiysek o kadar. Ama ben kendi planımda, henüz 18-20 yaşlarındayken büyük tarihçilerle tanışma bahtiyarlığına eriştiğimi ifade edeyim, Enderun Kitabevi’nde. Evet orayı biliyorsunuz. Kimler kimler gelmiyordu ki? Değil mi efendim? İpsirli Hocam ve Feridun Emecen Hocamın da aralarında olduğu çok sayıda büyük hocamızın hatırası vardır benim yanımda. Sonra hukuk tarihinde asistan olduğumuzda da aslında, tarihçilerle temasımızı kesmemeye çalıştık. Mesela rahmetli Bekir Kütükoğlu Hoca’ya derse gittiğimi hatırlıyorum, Fethi Gedikli Hoca ile birlikte birkaç doktora dersine iştirak etmiştik ama tabii o arada hoca hastalandı vesaire devamı gelmedi. Bir de tabii bizim kitapçı olarak en çok sattığımız kitap muhtemelen Tarihte Usul isimli kitaptı, Zeki Velidi Hoca’nın. Yani tarihle ünsiyetim şahsen çok

eskiye dayanıyor ama bu bize tam bir formasyon getirmiyor elbette. Osmanlı kroniklerini bazı çalışmalarda sıklıkla kullandım malumunuz, tabii kafasını gözünü yara yara kullanmışızdır, yani eser tenkidi vesaire gibi formasyonlar almadığımız için, bir yerde bir bilgi mi var, bu çok kıymetli deyip almış koymuşuzdur yayınlarımızda, kitaplarımızda. Efendim bunun da farkındayım ama hukuk tarihçiliği zor bir alan. Kaç asır var, kaç bölge var, kaç devlet var, kaç lisan var efendim, yani o bakımdan bizleri hoşgörüyle karşılayacağınızı, karşıladığınızı umuyorum. Eleştirilerinizi de kabul ediyorum peşin peşin, efendim bir kısmını ben de üzerime alıyorum bu eleştirilerin, hukuk tarihçileri adına belki bunu söyleyebilirim. Ama inşallah birlikte çalışma pek çok eksigimizi kapatacaktır, bu ümitteyim. Bu şekilde sözlerime şimdilik son vermek istiyorum. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Şimdi kısa kısa bir ikinci tur yapsak, İpşirli Hocamızdan başlasak, öyle devam etsek ve inşallah sonra bunların çözümünü de gönderelim size. Gerçekten bu çalıştaylar en azından problemi biraz daha net bir biçimde ortaya koyması bakımından yararlı. Çözümüne gelince, tabii bunların bir kısmı zaman içerisinde çözülmesi gereken şeyler, yürüyüşler birinci adımla başlar. Bu yüzden bu bir başlangıç olur diye ümit ediyorum, temenni ediyorum. Mehmet abi sizi dinleyelim.

Mehmet İpşirli: Rahmetli Cemal Tugin Hoca derdi ki: “Oğlum kürre-i arzda söylenmedik söz yoktur, sizin yapacağınız yeni bir elbise giydirecek yeni bir üslup ile ifade etmek olacak.” Çok güzel fikirler, teklifler ileri sürüldü değerlendirildi. Akif Hocamızın teşkilatçılığı, sistemli çalışmasıyla, Medipol'deki genç hu-

kuk tarihçilerinin gayretiyle Medipol'de de sağlıklı Hukuk Tarihi Araştırmaları yapılır inşallah.

Hukuk tarihi alanı cazip bir alan ama zor bir alan, hakikaten zor bir alan. Ulaşımı kolay, çalışması, yorumlaması zor olan yüzbinlerce belge var hukuk tarihi ile alakalı. Ayrıca İslam Hukuku'nun inceliklerini bilmek gerekiyor. İdeolojik yerleşmiş kanaatlerin tesirinden kurtulup sağlıklı tahliller yapmak gerekiyor. Mesela Osmanlı'daki şer'î ve örfî hukuk uygulaması önemli bir örnek.

Belki eleştirecek birçok tarafı bulunabilir ama ilahiyatçı meslektaşlarımızın önemli katkıları oldu. Altyapısı oluşturulmadan çok sayıda ilahiyat fakültelerinin açılmış olması gerçekten tenkit edilecek bir husus. Ancak bu fakültelerden çok hevesli, başarılı gençler çıkıyor; sayıları az olabilir. Bunlar arasında Arapça'yı halletmiş bir kısım gençlerin cazip bir alan olan hukuk tarihine yönelmesi umulmadık açılımlar sağlayabilir. Bunun yer yer örneklerini de görüyoruz. 1940'lı 50'li yıllarda önemli bir tartışma vardı. Osmanlı Devleti şer'î bir devlet midir, laik bir devlet midir? O dönemlerde bu çok cazip bir tartışma idi. Köprülü, Barkan çeşitli makalelerinde Osmanlı'nın örfiliğini, laikliğini ileri sürmüştü, buna delil olarak tek bir örnek gösteriyorlar, o da vakıf mütevellilerinin vakıf paralarını onunu on bir buçuğa, yani yüzde 15 ile çalıştırmasını göstermişlerdir. Halbûki Osmanlı'nın İslam Hukuku konusundaki hassasiyetini, uygulamalarını gösteren yüzlerce misal verilebilir, bu önemli bir konu.

Diğer taraftan hukuk tarihi alanında mukayeseli çalışmalara çok ihtiyaç var. Mesela 16. yüzyıla Türk Asrı deniliyor. Böyle bir kitap da yayınlandı. Bizlerin de orada çalışmalarımız oldu. Bakı-

yorsunuz Memluklu 16. yüzyılın başlarında mevcut, yıkıldıktan sonra da bir süre Memluklu tesiri devam ediyor. Memluk ümerasısı ve soyluları çok etkili, tarihçileri çok etkili. Onun dışında Safevi, Babürlü, Özbek, Osmanlı geniş bir coğrafyada İslam dünyasını temsil ediyor. Ayrıca Osmanlı, Babürlü, Özbek Hanefi olmakla birlikte aralarında coğrafya, etnisite farklılığından kaynaklanan farklılıklar olabilir. Bunların araştırılması gerekir. Dolayısıyla bu mukayeseli çalışma hakikâten önemli ama dil problemi karşımıza çıkıyor, coğrafya problemi karşımıza çıkıyor. Bunların belki yavaş yavaş çözülmesi lazım.

Bir diğer nokta, İstanbul'da yirmi yedi mahkeme, 10.000'in üzerinde kadı sicilleri var, bunlar aynı zamanda bugün noterlerin baktığı konuları da içeriyor. Akif Hoca'nın başkanlığı, Coşkun Hoca'nın editörlüğünde bunlardan çeşitli kriterler gözetilerek 100 cildin yayınlanması bir dönüm noktası oldu.

Mesela bir Bab Mahkemesi var, ne olduğunu bilemiyoruz, yani Bab Mahkemesinin, niye böyle bir mahkeme kurulması ihtiyacı olmuş, hangi tür olaylara bakıyor veya bir Kazasker Mahkemesi var, nedir özelliği? Kabataslak fikrimiz var ama detayını, teferruatını bilemiyoruz. Yani bu 27 mahkeme bile, bazıları belki naiplik vesaire şeklinde ama o bile bu kadar gözümüzün önünde, elimizin altında yüzlerce cildi, sicili elimizin altında olduğu halde inceliklerini henüz görebilmiş değiliz. O bakımdan zor bir alan ama büyük bir zenginlik... Ben bilemiyorum hep şunu söylerim; acaba dünyada böyle 10 bin 400 ciltlik bir mahkeme kaydı olan başka bir şehir var mı? Belki bunu en iyi cevaplayacak kişi Yunus Uğur Hocadır çünkü o bu konulara çok ilgi duyuyor. Yok zannediyorum. Ben İngiltere'deyken mezuniyet tezim şerhiye sicil-

leri üzerine olduğu için orada sordum, Londra'da böyle kayıtlar var mı diye, var dediler bazı kayıtlar ama böyle çok kuvvetli, çok seri halinde olan bir kayıt değil. O yüzden bir deryanın üzerinde oturuyoruz ancak tabii dalması, oradan sağlıkla dışarıya çıkılması da zor bir iş. Bunu da bilmek lazım. Teftiş konuları tabii çok önemli. Bununla ilgili uygulamaya yönelik binlerce teftiş kaydı var, çeşitli alanlarda yapılan teftişler vesaire. Bu çalışmalara çok heves var şimdi. İnşallah bu ve buna benzer İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'ndeki merkezlerin bu çalışmalarını teşvik etmeleri, hızlandırmaları çok güzel sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca, bu merkezlerin imkânları sınırlı ama birbirimizi daha yakından görmeye ve desteklemeye vesile olacaktır. Toplantıların belli periyodlarla yapılması iyi olur. Zoom çağında yaşıyoruz. Abdurrahman Hoca çok güzel söyledi, o da güzel bir tespit. Zoom çağında bizi zaman zaman bir araya getirirseniz bundan büyük memnuniyet duyarız.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah. Hocam gerçekten zor bir alan. Şimdi bir öğrenci geliyor, çalışma yapmak istiyorum diyor. Peki Osmanlıca biliyor musun bilmiyor, Arapça biliyor musun bilmiyor, İngilizce işte biraz. Ondan sonra Osmanlı çalışması yapacağım diyor. Şimdi bu öğrenci ile hangi alanda doktora çalışması yapabilirsiniz ki. Bu bakımdan alana aslında girenlerin üniversitenin birinci sınıfından itibaren kendine bir yol çizmesi lazım. Ben akademik kariyere gireceğim deyip hazırlık yapması lazım. Bu biraz eksik kalıyor. Ondan sonra da vakit geçmiş oluyor. Hayatın gaileleri, para kazanmak, hayata atılmak, hep üst üste geliyor. Birtakım kurumlar biliyorsunuz daha iyi yetiştirmeleri için şimdiden öğrencilere yardımcı oluyor. İnşallah zaman

içerisinde, , bizimki de yol gösterici, araştırmalara faydalı olacak düşünüyorum.

Mehmet İpşirli: Sizin bu sorunuza Mevlâna bir hikâye ile cevap veriyor. Mevlâna'nın anlattığına göre bir genç geliyor, sırtına dövme yaptırmak istiyor. Dövmeciye, öyle bir aslan dövmesi olsun ki kaslarım, organlarım hareket ettikçe aslan kükreymiş gibi olsun diyor. Dövmeci yapabilirim ama çok acı verir deyince genç mühim değil dayanırım diyor.

Genç yüz üstü yatıyor, dövmeci dövme yapmaya yeleden başlıyor. Çok sancı veriyor, genç dayanamıyor, yelesiz olsun diyor. Kuyruk dövmesi başlıyor, genç dayanamıyorum kuyruksuz olsun diyor. Üçüncü olarak ayak kısmı dövülürken dayanamıyorum ayaksız olsun deyince, bu sefer dövmeci dayanamıyor, benim sanatımın değerini düşürüyorsun diyerek genci kovuyor. Hulasa, “Kemâlât kem âletle olmaz”.

Mehmet Akif Aydın: Feridun Hocam yine söz size geldi.

Feridun Emecen: Evet, yani aşağı yukarı, her şey genel anlamda söylenmiş oldu anladığım kadarıyla, değişik katkılar da yapılmış oldu. Tabii merkezin de bizatihi kendisinin neler yapacağı konusu belki ileride daha da tebellür eder, siz ilerideki toplantılarla bunu belirlersiniz. Aslında ben çalışmalar itibarıyla dağınıklıktan müştekiyim, konular çok dağınık şekilde, belli bir amaca yönelik olmaksızın seçiliyor. Yani bu merkezler imkânlar ölçüsünde en azından planlama açısından böyle bir dağınıklığı önleyici sistematik çalışmalara yönelmeyi kolaylaştıracak düzeyde etkili olabilir. Bunun da maddi bir tarafı yok nihayetinde. İhtiyaçlar ve acil meseleler çerçevesinde konuların tespiti yapılabilir ve tavsiye niteliğinde ortaya konabilir. Fethi Bey olsun Meh-

met Bey olsun, merkezlerle iş birliği dahilinde bir planlama yapabilirler diye düşünüyorum. Bunun son derece önemli olduğunu tekrar vurgulamak isterim. Mesela bizim üniversitede de malum hukuk tarihine ilgi duyup doktora yapmak isteyenler olabiliyor, özellikle İlahiyat Fakültesinde fıkıh dalında Osmanlı uygulamalarına yönelik konuları seçme meyli söz konusu olabiliyor. Geçenlerde suçun ve cezalandırmanın aleniyeti meselesi üzerinde Osmanlı uygulamalarını da ele alan bir doktora tezi yapılmıştı. Bu tezin izleme jürisinde ben de bulunmuştum. Orada da gördüm ki teorik anlamda eski fikhî kitaplar, örnekleriyle birlikte epey açıklayıcı olabiliyor fakat uygulama örnekleri ve bunların nasıl temellendirileceği hususu ciddi bir problem olarak ortaya çıkıyor. Uygulama örnekleri arayışında arşiv malzemelerine erişim mümkün olabiliyor fakat meselenin özüne tam anlamıyla hâkim olabilmek arşivi ve tasnifleri iyi bilmeyi, belgelerin niteliğini anlamayı gerektiriyor. Bu bakımdan metodolojik bir ana çerçeveyi oluşturmada, tanım ve tarif meselelerinde galiba merkezle-re iş düşecek. Şahsen bu olursa; değerli, yol gösterici bir kılavuz ortaya çıkar. Bir de tabii çalışmaların yönlendirilmesi noktasında bir temel ortaya konabilir. Benim başlıca ifade etmek istediğim şey bu, inşallah sizin de organizatörlüğünüzde bu işler hallolur. Nihayetinde bu maddi bir iş değil, bir organizasyon işi ve bakın burada bunun bir adımı da atılmış oldu. İnşallah beraber daha nice mesafe alıcı adımlar atarız diyeyim.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah, tabii şu var; yol göstermek hakikaten faydalı oluyor. Bir de ilk aşamada öğrenci çok idealist oluyor, çok geniş konular ele alıyor. Geniş konularda doktora yapmak mümkün değil, boğuluyorsun. Doktora, biz de zaman

içerisinde öğrendik ki, çok dar bir alanda derinlemesine bir çalışma olmalı ki biraz ilk kaynaklara girebilesiniz. Bu kaynaklar ışığında yapılan yeni yorumları görebilesiniz ama geniş olunca bu mümkün değil, insanın çapını aşıyor. Hocam çok teşekkür ederim.

Feridun Emecen: Biraz da bugüne dokunmak lazım, bu çalışmaların bugüne dokunması gerekiyor. Bugüne dokunmayan çalışmaların anlamsız bir bilgi hamulesine dönüşme tehlikesi söz konusu.

Mehmet Akif Aydın: Geçmişte kalmış oluyor, güne yansımıyor yani. Arkeolojik bir çalışma olarak kalmaması da lazım. Bilgin Hocam...

Bilgin Aydın: Hocam ben de hocalarımla konuşmalarından derleyerek aklımdan daha önceden geçmiş konulardan birkaç şey söylemek istiyorum. Mesela işte şer'i ve örfi hukuk meselesi gündeme gelince aklıma ister istemez kadının formasyonu geldi. Bir Osmanlı kadısı ile bir sancakbeyinin formasyonu nasıldır ve bu çerçevede mesela kadı bu formasyonu edinirken hangi temel eserleri dikkate alıyor veya hangi temel eserleri medrese sürecinde okuyor ve yargılama esnasında vermiş olduğu kararlarda da hangi temel eserlere istinat ediyor? Bu bağlamda bu temel sorun nasıl hallediliyor? Aklıma bu geldi, sancakbeyi bir örfi hukukun uygulayıcısı olarak mesela kanunnameler çerçevesinde hareket ediyor ve bu bağlamda da onun formasyonu da almış olduğu eğitim de önem taşıyor. Bu çerçevede baktığımız zaman, her iki meselede de Osmanlı örfi ve şer'i hukukun uygulayıcıları anlamında, kaynaklar ve kökenler çok önemli bir rol oynuyor. Bu bağlamda, bunların bu uygulamayı nasıl yaptıkları, nasıl gerçekleştirdikleri,

mesela örfi hukukta sancakbeyi kendisiyle ilgili bir yargılama sürecini nasıl yapıyor? Ben daha bugüne kadar bununla ilgili hiçbir şey görmedim. Yani bir örfi hukukun uygulanması ile ilgili çokça elimizde Osmanlı kanunnameleri ile ilgili metinler var ama oradaki kanun hükümlerinin pratiği nasıldı, nasıl işliyordu, bunun yürütmesiyle ilgili süreçler nasıl gerçekleşiyordu, buna dair bir şey görmedim ben bugüne kadar. Belki bunlar temel meseleler olarak düşünülebilir. Yani Osmanlı kadısı mesela hüküm veriyor, elimizde belli başlı birkaç tane temel kitap var, Halebî başta olmak üzere. Ama bu hükmü verirken tercihini neye göre, işte “esahh kavle göre” yani en sağlıklı, en sağlam görüşe göre diyoruz, ama bunlar ne ifade ediyor? Yani bu tür şeyler bizim için hâlâ muğlak. Bu anlamda yani fıkıh literatürünün 1300’den, en azından 1500’eveya 1600’e kadar oluşum süreçleri... Bu süreçler içerisinde Osmanlı kadılarının 1453’e kadar, daha henüz kendi literatürlerini oluşturmadan, daha önceki İslam Hanefi hukuk literatürüne bağlı kalarak şey yapıyorlardı. Daha sonra Osmanlı işte, Halebî de başta olmak üzere, kendi eserlerini oluşturduktan sonra bu süreç nasıl gelişti? Yani bu anlamda bir Osmanlı kadısının formasyonunun netleştirilmesine ihtiyaç var diye düşünüyorum. Bunların temel meseleler olarak tartışılması, doktora tezlerinin biraz önce bahsettiğimiz gibi bu alanlar üzerinde yoğunlaştırılması faydalı olur diye aklıma geldi. Mesela bir hüccet hakkında bir doktora tezi. Çünkü Osmanlı kadıları biraz önce Kenan Bey’in de bahsettiği gibi, yani 1750’lere kadar hüccetin dışında, herhangi bir Osmanlı kadısının düzenlediği belge yok. Ondan sonra ilam ortaya çıkıyor 1750’lerde ve 1900’e kadar hüccetle beraber gidiyor. Bunların fonksiyonu neydi? Bu bağlamda, daha önce hüccet varken niye ilama ihtiyaç duyuldu, hangi hukukî

bir dönüşüm gerçekleşti de bu belge ortaya çıktı gibi temel sorunları tartışacak hüccet üzerine, ilan üzerine bir doktora tezi... Gene mesela fermanın hukukî bir boyutu var; yasal düzenlemelerin fermanla yapıldığını söylüyoruz. Ama bu anlamda fermanı inceleyen herhangi bir çalışmamız yok. Osmanlı divanının tek bir şeyi var; emir veya hüküm... Sultan ve Sultan için de kaynak olarak Osmanlı yasamasında sadece fermanın belirleyici bir rolü var. Bu bağlamda da yani fermanın üzerine en azından hukukî anlamda bir incelemenin yapılması faydalı olur diye düşünüyorum hocam ben de.

Mehmet Akif Aydın: Hocam teşekkür ederim. Tabii şu var genelden parçaya doğru gidiyor ister istemez, yani belli konuları el yordamıyla âdeta tasvir ediyoruz, tarif ediyoruz. Bu alanda mikro çalışmalara şüphesiz ihtiyaç var. Zaman içerisinde bunlar ortaya çıktıkça daha sağlıklı, bütüne yönelik değerlendirmeler olacak. Tabii marifet iltifata tabidir. Ne ölçüde iltifat göreceğine de bağlı. İnşallah daha iyi olacağını ümit ediyorum. Teşekkür ederim katkılarınız için. Yunus Hoca, Yunus Koç.

Yunus Koç: Hocam çok teşekkür ederim. Ben de sözün başında söylemeyi unuttum aslında, merkezin hayırlı olmasını diliyorum. Tabii bu alanın, Osmanlı hukukunun böyle yeniden gündeme gelmesi önemli. Hukuk tarihi konusu zaten belli başlı üç beş literatürden öteye gitmiyordu. Ömer Lütfi Barkan *Kanunları* yayınladı, sonra da bir-iki daha böyle yayınlar yapıldı, Akgündüz de bir külliyat vücuda getirmeye çalıştı. Ben Fransa'da kaldığım dönemde Bibliothèque Nationale'de ve bazı Avrupa'daki kütüphanelerdeki nüshalardan faydalanmışım doktora tezim için. Orada dikkatimi çekmişti. Avrupa'daki arşiv ve kütüphanelerde

çok fazla kanunname nüshası vardı. Ben ilk defa gördüğüm için belki bana sayıca çok gelmişti. Dünyanın her tarafında kanunname nüshaları vardı neredeyse, üstelik İstanbul'dakileri saymıyoruz bile. Bu durumu kanunname metinlerinin çok istinsah edildiği, çok kopyalandığı, çok muamelata tabi tutulduğunun da bir başka kanıtı olarak gündeme gelmişti. Oradan hareketle bunu anlamak için en azından hukuk teorisi, hukuk sosyolojisi gibi alanlarda okumalar yapmıştım, mesela Weber'in hukuk sosyoloji kitabı vardır, ilk defa ben orada tesadüf ettim. Orada bir cümle dikkatimi çekmişti: Prensler (ya da siz buna beyler, sultanlar deyin) kendi ülkesinde hukukî birliği sağlamaya çalışırlar ve bunun için de farklılıkları ve ayrıntıları izale etmeye gayret ederler meâlinde bir genellemesi vardı. Buna Weber'in hukuk tarihi alanında ortaya koyduğu bir genelleme, bir kuram diyebilirsiniz. Osmanlı Sultanı da kendi ülkesinde ister fetihle isterse barış yoluyla eklemlesin kendi ülkesine kattığı topraklar üzerinde bir birlik sağlamaya çalışıyor, bunu da işte karakterli kanunnameler üzerinden yapmaya çalışıyor demiştim. Mesela detaya indiğimizde bunu ilk önce ceza hukukunda sağlıyor. Ceza hukuku hem çok geniş bir alan hem de dinamik bir süreç olmasına rağmen, reel hayatta ortaya koyduğu ceza hükümleri ve uygulamalarında bir standartlaşma, bir birlik var. Ben standartlaşma demiş ve bir makalemde konuyu ele almaya çalışmıştım. Hukukta birlik sağlama ve uygulamada standartlaşma sürecini diğer alanlara da yaymaya çalışıyor, Osmanlı kanun koyucusu. Gene karakterli kanunnameleri de yazılı metin olarak her tarafta hâkim kılma amacını güdüyor. Bunda da başarılı olduğunu görüyor, nispeten ve bir süreden sonra Tahir defterlerini baş kısmında yer verdiği sancak kanunnamelerine artık ihtiyaç kalmadığını kayda geçiri-

yor. Mesela Kayser tahrir defterinin girişinde yazıyor. İlgili kayıt aynen şöyledir: “Kayseriye’nin kanunnamesi bunda yazılmak unvan-ı defterde işaret olunmuş idi, sonra cümle kavanin bir yerde yazılmak münasib görülmeğın anda tahriri kılındı; ol mahalle inde’l-hacet müracaat oluna.” Bu da çok dikkat çekiciydi, böyle bir birlik sağlama işi hukuk formülasyonu ve hukuk nosyonuyla birlikte normların zamanda ve mekânda geçerlilikleri tartışılarak bir kanunlaşma süreci yaşanmıştı. Ben de bunu doktora tez döneminde çalıştıktan sonra birkaç makalede de değişik şekillerde ele almıştım. Aslında hem kanunnameler hem uygulama hem de diğer hukuk metinlerine müracaat ederek, az önce hocam da söyledi, bu şer’i hukukun temel kaynakları üzerinden üçlü bir yapıyı birlikte götürmekte, birlikte ele almakta fayda var. Bir tarafta İslam hukuk teorisi öbür tarafta evrensel hukuk teorisi ve bir taraftan da Osmanlı “imperium” anlayışına da bağlı olarak ortaya çıkan hükümler, kanunnameler bunun kodifikasyon kısmını oluşturuyor. Kodifiye ediliyor çünkü İslam hukukunda olmayan bir şey aslında kodifiye edilmesi, maddeleştirilmesi, tatad edilmesi. Bu da çok dikkat çekicidir. Buna bağlı olarak Osmanlıyı bir “kanun devleti” olarak tanımlamak gerekir. Sonraki süreçte Osmanlı kanunnamelerinin ve içerdiği hükümlerin şer’i hukuka göre ele alınarak, bir yoruma tabi tutulma süreci yaşanıyor. 17. yüzyılın belki ortalarından itibaren İslam hukukunda arazi-i oş-riyye, arazi-i haraciyye konularına, ama miriyye diye bir şey yok, Osmanlı hukuk uleması bakıyor, . Bu yapıyı, Ebussuud da dâhil olmak üzere hukukî bakımdan anlamlandırmaya çalışıyor. Sonraki dönemde de tatad edilmiş kanun maddeleri bu kez soru-cevap formülasyonu yani klasik fetva formülasyonu ile yeniden ele alınmaya çalışılıyor. Kanunname formatından fetva formatına

dönüştürülüyor. Aslında böylece Osmanlı hukuk sistemi; idare hukuku ve pratikler açısından bir kargaşaya bürünüyor. Konuyla ilgili sanırım İnalçık Hocanın da bir makalesi vardı. Yani böyle bir sistem üzerinden gidilirse, tabii bu çok genel bir tablo ama sonuçta Türk hukuk tarihinin önemli bir kısmı Osmanlı dönemi, belli başlı konularıyla ele alınır diye düşünüyorum. Onun için ben merkezin ve sizin bu toplantınızın çok hayırlara vesile olacağını düşünüyorum. Allah kolaylık versin!

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkür ederim. Tabii inşallah gerek bu merkez gerek benzer diğer merkezler hepimizin müşterek çabalarıyla belli bir noktaya gelecek. Desteklerinize her zaman muhtaç olacağız. Yunus Hoca sizi de dinleyelim, Yunus Uğur sevgili Yunus Uğur Hocam.

Yunus Uğur: Hocam burada pek çok üst başlık çıktı. Tanım, kapsam, kavramlar, meseleler... Bunlar gerçekten büyük işler, uzun dönemli işler, siz de sınır koymaya çalışıyorsunuz haklı olarak ama bizim sizden beklentimiz yüksek. Siz en azından Osmanlıların hukuk çerçevesini, haritasını bize çıkarsanız merkez olarak, biz de içeri doldurmaya çalışsak güzel olur. Kurumlar yani -mahkemeden başlayıp divana, işte beylerbeyliği ve sancakbeyliği ve şeyhülislamlığa, -aktörler-, -kadı gibi Müslüman ve Gayrimüslimler arasında hukukî süreci işleten kişiler-, ve kaynaklar -şeriyeye sicilleri, şikâyet defterleri, defter serileri gibi-, üzerinde bu dediğimiz farklı disiplinlerden kişilerin tartışacağı ortamlar hazırlansa, önceden hazırlanarak gelinip tartışılrsa sanırım bahse konu olan farklı uzmanlıklara sahip kişilerin etkileşimi mümkün olur. Konuları yoğun bir şekilde birlikte düşünmeye başlarız. Örneğin kadı meselesi ile ilgili disiplinlerden kişiler bir araya gel-

se ve kadının hem hukukî formasyonu, fihki formasyonu hem şehirdeki rolü-çünkü Osmanlı şehir tanımı içerisinde kadı çok önemli bir yerde duruyor- birlikte tartışılrsa ne verimli olur. Bu tür ortamlar, çok eksikliğini hissettiğimiz ortamlar. Derli toplu bir tartışması da yok zaten bunların. Oysa bu meselelere derli toplu çerçeveler oluşturmaya ihtiyaç var ve merkezde düzenlenecek çalıştaylar bu ihtiyacı önemli ölçüde karşılar.

Mehmet Akif Aydın: Hocam inşallah. Yani bu çalıştayların meslek içi çalışmalara katkı yapacağına inanıyorum. Siz bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili bir şey yapmıştınız sonra onu notlar olarak yayınladınız. Mesela o çok istifadeli oldu, yayınlarsak biz de istifade etmiş oluruz. Bu ilk hukuk tarihinin problemleriyle ilgili genel çalıştaydan sonra zaten biraz daha belli bir noktaya odaklanmış çalışmaların yapılması inşallah hepimizin, hepimizin himmetleriyle mümkün olabilir. Ben katkılarınızdan dolayı teşekkür ediyorum. Mehmet Canatar Hoca, yine bir ikinci tur olarak siz ne söylersiniz?

Mehmet Canatar: Ben öncelikle Feridun Hoca'nın belirttiği bugüne dokunmak kavramına önem veriyorum. Gerçekten sadece soyut, zamanında olmuş şeyleri ele almak son derece eksik gibi geliyor bana. Mesela İpşirli Hoca'nın, hâlâ önümde duruyor bitirmek üzereyim, Osmanlı İlmiyesi'ni okuyorum, II. Mahmud döneminde yapılanları anlatıyor. İşte vakıfların tevhidinden bahsediyor, bunların bir kısmının ister istemez bazı şeylere, yenilerinin ortadan kaldırılmasından başlayarak günümüzle bağlantısını kurarak daha iyi anlattığını düşünüyorum o dönemi de bu dönemi de. O açıdan Feridun Hoca'nın belirttiği hususu destekliyorum, bugüne dokunması gerekiyor yaptığımız çalışmalara-

rın, soyut kalmamalı. Öte yandan, bilimsel şüpheyle yaklaşımın bundan sonra yapılacak çalışmalar, yaptıracağımız çalışmalar, hocalarımız olarak sizlerin yaptıracağı çalışmalarda esas olması gerektiğini düşünüyorum. Yine madem hukuk, fıkıh diyoruz, hadesten tahareti, hamasetten taharet şeklinde de bilimsel anlamda uygulamak, toptan savunma veya toptan redde mesafeli olmak gerektiği düşüncesindeyim. Yine Sosyal Bilimler Enstitülerinde biraz önce belirttiğiniz, ortak müşterek doktora, yüksek lisans programlarının açılması veya açılması için girişimde bulunulması belki çok daha katkı sağlayıcı bir şey olur, onun da iyi olduğunu düşünüyorum. Yetişmekte olan öğrenciler bağlamına baktığımızda, özellikle Fethi Hoca'ya teşekkür ediyorum, sağ olsun benim iki dönemdir Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görevlendirilmem noktasında vesile oldu. O vesileyle ben öğrencilerle, o alanda doktora yapmakta olanlarla tanıştım. Onların bir kısmı burada. Dolayısıyla onların da başta Akif Aydın Hocamın yönlendirmesiyle de Fethi Hocamın destekleriyle de çok başarılı çalışmalar yapmaya başladığını görüyorum. Hatta onlardan bir tanesi geçen sene doktora öğrencisi olduğu halde yüksek lisanstaki dersimi aldı ve kendi öğrencilerim, arşivcilik bölümü öğrencilerine çok büyük farklar attı bütün okumada, anlamada, izah etmede; doğrusu gıpta ettim. Keşke benim bölümdeki öğrenciler de bu çerçevede olabilse dedim, o açıdan ümitvarım, yeni yetişmekte olan Türk hukuk tarihi araştırmacıları bağlamında. Bunun dışında, şunu da dikkate almamız lazım, genelde biz Türk toplumu olarak göç yolda düzülür kavramını ön plana çıkarıyoruz. Hukukta da sanıyorum uygulamayı teoriden önceye getiriyoruz, önce bir uygulayalım ona göre teorisini oluştururuz mantalitesi sanki bizim genlerimize mi

işledi bilmiyorum. Bu açıdan da bazı meselelere bakışta bunu da göz önünde bulundurmak gerektiğini düşünüyorum. Hepinize teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Evet biraz generimizde böyle bir yapı var, onu inkâr etmek mümkün değil. Abdurrahman Bey siz ikinci turda ne söylemek istersiniz.

Abdurrahman Atçıl: Çok teşekkürler. Yani hocalar söylebilecek şeylerin hemen hepsini söylediler, önemli noktalara parmak bastılar. Ben yine ilk konuşmama paralel olarak aslında, yani orada altını çizmediğim, belki bu hukuk tarihçiliğinin şimdiye kadar yapıldığı şeklinden biraz daha farklı yapmayı denemek anlamında, yani uluslararası trendleri dikkate alabiliriz. İşte diyelim ki Amerika'daki seçkin üniversitelerde bu hukuk tarihçiliği nasıl yapılıyor? Zannediyorum herhalde bu ilk atölye çalışmalarından sonra daha uzman konuşmalar serisi veyahut da yine böyle atölye çalışmaları yapılacak. Belki orada bu trendlerin ne olduğu uluslararası olarak, yani nasıl çalışılıyor, daha norm temelli mi çalışılıyor yoksa sosyal süreçlere mi bakılıyor? İşte doktrin mi çalışılıyor veyahut da bunların hepsi bir araya nasıl getiriliyor? Yani burada kendi yaptığımız eleştiriye belki birazcık onlara da bakarak yeniden, nereye gidebiliriz, nasıl daha bir öteye gidebiliriz; bu konuda illaki her gördüğümüzü de almak anlamında değil de böyle bir tenkit süreci iyi olabilir diye düşünüyorum. Bir de bu kaynaklar konusuna çok vurgu yapıldı. Birçok hocamız bu konuya dikkat çekti. Fakat benim yine dikkat çekmek istediğim bir mesele var. Özellikle Osmanlı Hukuk Tarihi çalışılırken kaynaklar bağlamında Gayrimüslimler Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerin hukukla ilgili ürettikleri kaynaklara özel bir önem verilmesi gerekiyor. Yani Osmanlı arşivi üzerinden artık Gayri-

müslimleri, sadece Osmanlı arşivi kaynakları üzerinden veyahut da sadece şeriiye sicilleri üzerinden çalışmanın çok hakkaniyetli olmadığını düşünüyorum. Özellikle Yahudilerle ilgili yayınlanan bu responsalara falan baktığı zaman insan çok etkileniyor, bambaşka bir dünya var, bildiğim o olduğu için onu söyledim. Yani responsalarla ilgili okuduğum örnekler, bizim biraz da o taraftan da bakmamız lazım neler dönüyor diye...Belki bu uzmanlaşmış çalışmalar minvalinde onlar da dikkate alınabilir diye düşünüyorum. Kaynak yayınları ile ilgili olarak, kanunnamelerle ilgili birkaç defa laf geldiği için söylemek isterim, birçok hocamın bildiği üzere bir proje yürütüyoruz Sabancı Üniversitesi'nde. Bunun ana damarlarından bir tanesi kanunnameler. Özellikle bu sancak kanunnameleri ile ilgili olarak kapsamlı bir ürün vermek istiyoruz. Barkan ve Akgündüz'ü elden geçirdik, neler var neler yok; bir de olmayanları da mümkün olduğunca tespit etmeye çalıştık, nüshaları ilişkilendirerek. Eğer kısmet olursa bir iki yıl içerisinde, dijital olarak bunların hepsinin transkripsiyonlarını yayınlamak istiyoruz. Bu nüshaların ilişkileri, konu, mekân ve zaman etiketleri ile birlikte verilmiştir, onu da bu vesileyle söylemek isterim. Bu merkezin çalışmaları, bu kaynak yayını veyahut da kaynakların tanıtılması noktasında devam ederse, bizim tek ilgimiz kanunname değil ama kanunname ile ilgili böyle bir niyetimiz var ve bayağı da ilerledik, en azından kataloğunu şu anda tamamladık. Onu da bu minvalde belirtmek isterim, o yönde bir katkı yapabiliriz merkezde veyahut da iş birliği yapabiliriz diye düşünüyorum. Çok teşekkür ederim hocam, hayırlı olsun!

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Bu sancak kanunnameleri araştırmacıların çok işine yarar. Şimdi bizim son zamanlarda özellikle mahkeme defterlerinin çok kullanılmasını

da bizim 100 ciltlik yayının çok etkisi var, niye çünkü çok kolay ulaşılabilir. Şimdi sadece yayınlanmış olmak yetmiyor, yani dijital ortama aktarınca araştırmacılar çok kolay ulaşıyor. Şimdi son Tarih Kurumu Kongresi'nde Feridun Bey hatırlar, orada bir çalışma yapıldığını söylediler. Yani tarihle ilgili bütün makaleleri ve veri tabanı tipi neşriyatı PDF olarak bir merkezde toplamak istiyorlar. Bu gerçekleşirse gerçekten çok daha derinlik kazanır araştırmalar. Mühimme defterlerinin bir kısmı yayınlandı fakat her yerde yok, araştıran mutlaka buluyor da mesela bu mühimme defterlerinin yayını daha da genişletilse ve internete açılrsa, bir 50-100 defter, bu defa biz mühimme defteri veya ahkâm ve şikâyet defterlerinin çok daha kullanıldığını göreceğiz. İnşallah önümüzdeki süreçte zannediyorum bu dijital yayınlar giderek artacak, gelişecek biraz daha işimiz kolaylaşacak diye düşünüyorum. Şimdi şöyle bir ikilem de var; bir taraftan öğrenciler konu bulmakta ciddi zorluk çekiyorlar, hep bize geliyorlar hocam ne çalışayım. Bir taraftan da bizim çalışılmasını istediğimiz, bugün burada ortaya konan nice konular var ama o tarafa hiç kimse yönelmiyor, niye çünkü çok ciddi araştırma gerekiyor, bir altyapı gerekiyor, o altyapı olmayınca çalışılmıyor. Bu yüzden de belli alanlara sıkışılmış vaziyette. Sosyal bilimlerin diğer alanlarında da böyle bir sıkışıklık var. Şimdi İSAM'da veri tabanları var, işte doktora tezleri veri tabanı, birbirinin tekrarı birçok tez bulmak mümkün. Bu konuda hem ihtiyaç var hem tekrarlamaktan kaynaklanan problemler mevcut; bunu zaman içerisinde inşallah el birliği ile aşarız diye ümit etmekten başka şu anda olumlu bir şey söylemek içinden gelmiyor. Kenan'cığım seni dinleyelim.

Kenan Yıldız: Tabii hocam, ben de söyleyeceklerimi söy-

ledim esasında ama aldığım notlardan birine dikkat çekmek isterim yine. Biz tabii bu sicilleri zikrederken özellikle kadı sicili deme kolaylığına gidiyoruz. Ancak bu sicillerin hepsi kadı sicili değil. Bunu da yakın zamanda dikkatimi çeken bir nokta dolayısıyla fark ettim. Mesela Evkaf Müfettişliği Mahkemesi var biliyorsunuz, Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği... Evveliyatında bu mahkemenin ismi Evkâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişliği idi. Sonrasında Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması dolayısıyla bu mahkeme Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği adını aldı. Ama biz bu mahkemenin defterlerine de başında kadı olmamasına rağmen, herhalde çok kolayımıza geldiği için, kadı sicili ismini yakıştırıyoruz. Bu türden kavram sorunlarımız da var, kurumları tabii çok iyi tanımadığımız, bilmediğimiz için işte İpşirli Hoca'nın söylediği o 27 mahkeme var. Bunların hepsi mahkeme miydi veya hangi tür mahkemeydi, İstanbul'un neresinde konumlanmıştı ve hangi bölgedeki olaylarla ilgileniyorlardı? gibi kurumsal bir hikâyeyi çok iyi bilmiyoruz. O yüzden ufak bir dikkat çekme bilgisi olarak belirtmek istedim. Hepsini şer'iye sicili olarak ifade edilebilir bu defterlerin, ama kadı sicili değil, yani o kavramları kullanırken de herhalde en başta dikkat etmemiz gereken hususlardan biri. Bilmiyorum siz ne dersiniz buna Akif Hocam?

Mehmet Akif Aydın: Kadı sicili biraz bizim şeyimiz doğrusu, bu defterleri ilk yayınlarken şer'iye kelimesi biraz yasaklı kelimeler cümlesindeydi. Biz bununla 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti ajansına başvurduğumuz zaman, bu şer'iye sicilleri deyince buna bir destek almamız çok zor olacak göründü. Açıkçası bugünkü gibi bir ortam mevcut olsa buna orijinali şer'iye sicili derdik. Senelerdir kullanılan bir isim bu. Kadı sicili biraz daha

nötr bir kavram gibi geliyor özellikle bazı aydın kesimlerde. Biraz zamanın kısıtlayıcı anlayışından kaynaklandı bu ama yani galat-ı meşhur haline dönüştü maalesef.

Kenan Yıldız: Dönüştü ama tabii Evkaf Müfettişliği'nin başında, dikkat ettiğimizde belki fark edeceğimiz bir şey, bir kadı yok. Bir müfettiş var, adı üstünde müfettişlik mahkemesi, müfettişlik sicili de denmediği, böyle bir kavram Türkiye'de oluşmadığına göre kadı sicili demek kolayımıza geliyor. Tabii bu bir örnek ama önemli bir örnek. En azından bizim bu alanda çalışanlar olarak bu kavram konularına çok dikkat etmemiz gerekiyor. Bu noktada belki sizin üstleneceğiniz bu misyonla, sicil bağlamında hukuk tarihi özelinde bir kavram indeksi ve kavramlar sözlüğü yapmak herhalde elzem gibi görünüyor hocam. Bu benim söyleyeceğim, teşekkürler.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah! Peki Cihan Hoca'dan da birkaç cümle alsak, ona hiç söz vermedim. İstanbul Hukuk Fakültesinde hukuk tarihi hocamız, sevgili Cihan.

Cihan Osmanağaoğlu: Çok teşekkür ederim sayın hocam. Öncelikle katılımcı hocalarımın konuşmalarından yararlandığımı belirtmeliyim. Özellikle terminoloji ve literatür konusundaki ifadelere ben de katılıyorum. Burada sıklıkla belirtildiği üzere, sadece hukukçuların değil, ilahiyatçıların, tarihçilerin ve arşivcilik eğitimi almış olan hocalarımızın da çalıştığı bir alandayız. Kapsamı geniş disiplin (Hukuk Tarihi ve Türk Hukuk Tarihi disiplinleri) içinde, farklı disiplinlerde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi almış akademisyenler olarak araştırmalarımızı yapmakta. Türk Hukuk Tarihi denildiğinde, hukukunun diğer alanlarında aranmayan Osmanlı Türkçesi okuma ve anlama bilgisine

sahip olmak gereklidir. Bu gereklilik, Türklerin ekseri çoğunlukla Müslüman olarak İslam Hukuku alanına girmeleriyle beraber, hukukun kaynağı olan Temel Fıkıh kitaplarının Arapça olması sebebiyle, belirli bir oranda Arapça bilgisini de beraberinde getirebilmektedir. Buna bir de Farsça eklenip, Hukuk Tarihi Anabilim Dalında çalışmak isteyen ve Hukuk Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamlamış öğrencilere daha en başından, Osmanlı Türkçesinin yanına bir de Arapça ve Farsça öğrenme zorunluluğundan bahsedilince, derece ile mezun olmuş akademisyen adayları, hukukun başka branşlarına kaymaktadırlar. Formasyonu iyi olan adaylar, bu disiplin içerisinde zamanla çalışma konularına göre, eksikliklerini tamamlamaktadır. O yüzden daha en başından adayın bu şekilde gözünün korkutulmasından yana değilim. Arapça, Farsça ve Osmanlıca metinlerin transkripsiyonuna yönelen Türk Hukuk Tarihi araştırma görevlilerinin ve öğretim üyelerinin bir kısmı, bu çaba içinde, hukukunun temel kavramlarını ve teorik bilgilerini unuttur vaziyete gelmekte, karşılaştırmalı çalışmalara yönelmeye gerek duymadıkları görülmektedir. Lisans teorik bilgilerini, Yüksek Lisans ve Doktora döneminde daha da geliştirmeleri gerekirken tam tersi olmakta, lisans döneminde aldıkları teorik bilgilerin de gerisinde kalmaktadırlar. Bu durum, karşılaştırmalı inceleme yapmaya gerek görmeyen, hukuk disiplinine ait teorik bilgidен yoksun, sadece transkripsiyon ve türevlerini Türk Hukuk Tarihi çalışması olarak gören, teorik bilgidен yoksun olduğu için anakronizme düşen bir grup Türk Hukuk Tarihçisi ile karşılaşılmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü Türk Hukuk Tarihi araştırmaları, Hukuk Tarihi disiplininin alt branşlarındanıdır. Dolayısıyla burada “hukuk”un tarihi çalışılmaktadır. “Hukuk” nedir? Sorusundan başlayan bu disiplinin, gerektiği gibi araştırı-

labilmesi için hukuk disiplininin, temel kavram ve ilkelerine, gelişim sürecine, çeşitli alanlarına hiç değilse hukuk lisans eğitimi düzeyinde hâkim olmak gerekir. Yani söylemek istediğim şudur: Hukuk formasyonu olmayan kişilerin Hukuk Tarihi ve dolayısıyla Türk Hukuk Tarihi disiplini içerisinde çalışmaları zordur. Örneğin “havale” ya da başka bir hukuk kurumunun tarihini, gelişim sürecini yazabilmek için, öncelikle bu kavramın ne olduğunun, unsurlarının, kapsamının ortaya koyulması, bu kavramın içinde bulunduğu alandaki tüm bağlantıları ve hukukun diğer alanları ile ilişkisi bağlamında incelenmesi gerekir. Yalnızca havale kavramının manasının ve unsurlarının bilinmesi yetmez, bağlantılı hukuk kurumu ve kavramlarının bilinmesi; öncelikli olarak da hukukun genel ilkelerinin gözden kaçırılmaması şarttır. Hukuk lisansı olmayan araştırmacıların, hukuk literatürü bağlamındaki eksiklikleri ve kavramları değerlendirmelerindeki sıkıntılar da yayınlarında görülmektedir. Bu dediklerimden şu sonuç çıkmamalıdır: Hukuk Tarihi çalışmalarını sadece Hukuk Lisansını tamamlamış araştırmacılar yapabilir. Ancak şu da bir gerçektir ki çalışılacak konuda gerekli hukuk disiplinin kavramlarına hâkim olunmalıdır. Aksi takdirde çalışmalarda varılan sonuçlarda değerlendirme hataları olabilmektedir. Ek olarak şu konuyu da ifade etmeliyim ki Türk Hukuk Tarihi alanındaki bazı çalışmalar için yalnızca modern hukuk formasyonu da yeterli olmayabilmektedir. Örneğin, hırsızlık konusundaki kitabımı hazırlarken tespiti gereken en önemli hususlardan birisi şu olmuştur: Molla Hüsrev’in kitabında geçen “Münye” isimli eserin kime ait olduğunun tespiti. Molla Hüsrev “Münye’de zikredilmektedir ki hükümdar hırsız siyaseten katledebilir” diyor. Şimdi hangi Münye? Çünkü bir tane Münye yok, birden fazla Münye var. Acaba

hangisi? Süleyman Kaya Hoca'ya ulaştık ve sorduk, hangi Münye olduğunu, hemen cevabımızı aldık. Bilmediğimizde, bilen hocalarımızdan yararlanmamız gerekir diye düşünüyorum. Seküler modern hukuk formasyonu doğal olarak İslam hukukunun temel kaynaklarını öğretmez. Derinlemesine inceleme yapmak zorunda olan hukuk lisansına sahip hukuk tarihçisi bu kaynaklara yapacağı çalışmalarla hâkim olmak zorundadır.

Netice itibarıyla şunu söyleyebilirim: burada dile getirilen fikirlerden yararlandım ve hocalarımın söyledikleri beni çalıştığım disiplin bağlamında heyecanlandırdı. Ancak burada dile getirilen önerilerin, sadece bir-iki enstitünün ya da merkezin çabalarıyla gerçekleştirilemeyeceği fikrindeyim. Devletin kurumlarının da personel yardımı ve maddi bakımdan yardımcı olması gerektiğini düşünüyorum. Doçentlik çalışmamda da yazdım. Örneğin, devlet arşivlerinde bulunan evraklar, defterler, şeriye sicilleri vs. Türk Hukuk Tarihinin temel arşiv vesikaları devletin ilgili birimlerince günümüz Türkçesine aktarılmalıdır. Aksi takdirde hukuk tarihimizin temel kaynaklarının modern literatüre dahil edilmesi, araştırmacıların liyakatine, inisiyatifine, çalışma azim ve gücüne kalıyor. Bu durumun da disiplinimiz için bir dezavantaj olduğunu düşünüyorum. Devlet kurumlarının uzmanları beraber çalışarak, çalışanların emeğinin karşılığının devlet tarafından karşılanmasıyla olabildiğince çok sayıda arşiv vesikası günümüz Türkçesi ile toplumumuza kazandırılmalıdır. Bu konuda geç kalmış olduğunu düşünüyorum. Konuya ilişkin kurulmuş enstitüler, merkezler vasıtasıyla, belki yetkili kişilerin farkındalıkları artırılabilir. Bu bağlamda İSAM'ın katkısı, sizin ve grubunuzun emekleri dile getirilmelidir. Sözün kısası, devletin ilgili birimlerinin yönlendirmesiyle, Osmanlı Devleti'nden toplumumuza mi-

ras kalmış arşiv vesikalarının, zaman içinde, bir sıralama dahilinde, liyakatli kişilerden oluşturulan bir komisyonla, günümüz Türkçesine transkripsiyonunu yaptırılmalıdır. Devletin katkısı ile planlanmış olan bu transkripsiyon hareketi, Türk Hukuk Tarihi branşında çalışan araştırmacıların, bir adım önde çalışmaya başlamasını sağlayacaktır. Bireysel emeği ile, kendisinin hayatı boyunca transkripsiyonunu yapamayacağı sayıdaki belgeyi görebilecek olan araştırmacı ise, değerlendirmelerinde “doğru”ya daha yakın olacaktır. Yine bu transkripsiyonlar uzmanları tarafından ekip halinde yapılmasıyla böylece transkripsiyonlardaki yanlışlıklar en aza indirgenmiş olacaktır. Bir transkripsiyon çalışması, başlı başına hukuk tarihi çalışması değildir, bilakis, Türk Hukuk Tarihi disiplinin vasıtalarından / kaynaklarından birisidir. Üzerindeki doğru değerlendirmeler hukuk nosyonuna, hukuk formasyonuna sahip olmakla olur. Ancak biraz evvel de ifade etmeye çalıştığım gibi, burada pozitif hukuk eğitimi de yeterli değildir. Hukuk tarihçilerinin aynı zamanda hiç olmazsa Hanefi fikhının kabullerine de belirli bir oranda hâkim olması gerekiyor. Bu konudaki klasik fıkıh kitaplarının Türkçe çevirilerine sahip olmamız da bizim için avantajdır. Bu şekilde sözlerimi tamamlamak istiyorum. Söz verdiğiniz için teşekkür ederim sayın hocam.

Mehmet Akif Aydın: Benim açımdan çok yararlı bir çalıştay oldu, bu arada bizim mahkeme defterlerinde Mehmet Akman Hoca'nın hakkını teslim etmeyi unuttum. Onun çok ciddi bir katkısı oldu, İpşirli Hoca ve Feridun Hoca ile birlikte. İnşallah bundan sonra bu çalıştaylar dizisi devam edecek. Elbirliğiyle hukuk tarihi çalışmalarını bir ileri noktaya ulaştırabilirsek, bu noktada doğrusu vazifemizi yapmış olacağız. Katkılarınızdan dolayı he-

pinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. İnşallah bunların çözümünü sizlere ulaştıracamız ve diğer çalıştaylarla bütünleştirdikten sonra, bunu bir çalıştay notları olarak yayınlamayı düşünüyöruz. Hepinize ayrı ayrı çok teşekkür ederim.

HUKUK
TARİHİ
ÇALIŞMALARI-2

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

26 Ocak 2022

KATILANLAR (Alfabetik Sırayla)

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu

Prof. Dr. Asım Cüneyd Köksal

Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay

Prof. Dr. Hasan Hacak

Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez

Prof. Dr. Kaşif Hamdi Okur

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Prof. Dr. Mürteza Bedir

Prof. Dr. Necmettin Kızılkaya

Prof. Dr. Süleyman Kaya

Prof. Dr. Yunus Apaydın

BAŞLARKEN

M. Akif Aydın: Değerli dostlarım, ilahiyat fakültelerinin fıkıh/İslam hukuku alanındaki değerli mensupları. Önce davetimize icabet ettiğinizden ve 'Zoom' üzerinden yapmakta olduğumuz çalıştayımıza katılımınızdan dolayı hepimize ayrı ayrı teşekkür ederim. Üniversitemiz bünyesinde kısa bir süre önce Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi kuruldu. Bu merkezde sempozyum, konferans tarzı etkinliklerden daha çok meslek içi çalışmaları yapmayı arzu ediyoruz. Bu düşünceyle ilk önce başlangıçta bir seri çalıştaylar; üç veya dört çalıştay planladık. Buradaki meslektaşlarımla da görüşüm. Hukuk tarihi disiplininin hukuk, ilahiyat, tarih gibi birkaç farklı disiplinle ilişkisi var malum. Bundan önceki çalıştay tarihçi hocalarla yaptık. Feridun Hoca, Bilgin Hoca, İpşirli Hoca gibi bu konuyla ilgilenen sekiz hocamızı davet ettik. Sağ olsunlar yine Zoom'dan katıldılar. Onların konuşmaları çözüldü, kendilerine de gönderildi. Şimdi ikincisini ilahiyat fakültesinde, İslam hukuku hocalarıyla yapıyoruz, lütfettiniz, kabul ettiniz, çok teşekkür ederim.

Aslında İslam hukuku çalışmaları Türkiye'de doğrudan veya dolaylı üç fakültenin ilgi alanına giriyor. Hukuk fakültelerinde hukuk tarihi kürsüsünde, ilahiyat fakültelerinde fıkıh kürsüsünde ve Tarih bölümlerinde de kültür tarihi, medeniyet tarihi, genel tarih içerisinde yer alıyor. Bu alandaki çalışmalar her üç disiplinle de çok ilgili. Ama bizim kültürümüzde maalesef göçün yolda düzülmesi anlayışı olduğu için, bu metodoloji çalışmalarının aslında en başta yapılması lazım fakat mehma-imkân yapıldı. Özellikle İslam hukuku bizim hukuk tarihinin çok önemli bir bölümünü kapsadığından, bu sahada İslam hukukçularının

çok önemli çalışmaları mevcut. Ama bu çalışmalarda muhtemelen sizlerin de gördüğü eksiklikler var. Bizlerin yapmış olduğu çalışmalarda gördükleriniz var. Bunu ben kapalı bir çalıştay olarak düşündüm ki, rahatlıkla isim zikretmeksizin bu problemleri tartışalım. Hatalar görmüşsek onu ortaya koyalım ki, yüksek lisans ve doktora çalışmalarında her üç fakültede, tarihte, hukukta ve ilahiyatta çok ciddi sayıda genç akademisyenlerimiz çalışıyor. Onlara yardımcı olur diye düşünüyorum. Sonunda bu dört çalıştay bir kitap olarak bir araya getirmeyi ve bu işle ilgilenenlere göndermeyi planlıyorum. Bugüne kadar bu sahada sizlerin çok değerli çalışmaları var, istiyorum ki orada edindiğiniz bilgileri, tecrübeleri bize aktarınız. İlk olarak da isterseniz tehlikeli olmakla beraber Ali Bey'e ben söz vereyim. Masayı tamamen dağıtmazsa, yani konuşmalarıyla, gerek yok bu ilmî disipline demezse mutlaka güzel şeyler söyleyecektir.

Ali Bardakoğlu: Önce arkadaşları dinleyip sonra birkaç not ve mülahazamı paylaştım belki daha uygun olurdu. Çünkü söyleyeceklerim sebebiyle ana konuyu ve amacı sabote ettiğim şekilde bir izlenim edinilmesini istemem. Bundan kaçınarak İslam hukuku ve hukuk tarihi araştırmalarıyla ilgili bazı mülahazalarımı sizinle paylaşmak istiyorum.

Değerli dostlarım ve hocalarım, sözlerimin başında hepimize selam ve saygılarımı sunuyorum, toplantının verimli geçeceğine inancımı belirtmek istiyorum. İlim ehli arasındaki bu tür müzakere ortamlarını önemsiyorum; çünkü yıllarımızı verdiğimiz ilim dallarının çıktıkları üzerinde çokça duruyoruz ama öz sorunları üzerine yeterince eğilmiyoruz. Burada İslam hukuku ile hukuk tarihi araştırmalarının kesişme noktalarını ve sorunlarını bu ala-

nın uzmanı hocalarımızla müzakere etmemizden ben şahsen çok yararlanacağım, bundan eminim.

Ben şahsen, İslam hukukunun meselelerini hukuk tarihi ile yakın ilişki içinde gördüğüm ve sosyal ilim mantığıyla ele aldığım için sorunlara dair görüş ızhâr ederken kendimi çok tedirgin hissetmiyorum. Ancak birçok ilmî toplantıda dinî ilimler böyle rahat bir ortamda konuşulamıyor. Bakıyorsunuz, konu beklenmedik şekilde bir din-iman tartışmasına dönüşüp ağır ithamlar ve niyet okumalar ya da ilim dalı asabiyeti devreye girebiliyor. Böyle önyargılı ve duygusal bir tutum ilmî müzakerelerin ayarını kaçırıyor, konuşmaları sansürlüyor sonuçta. O zaman da ilmî bir konuyu yine ilmîn kuralları ve yöntemi içinde kalarak konuşma imkânı kalmıyor.

Bir diğer husus, Akif Hocam, sizin bu alanda emeğiniz ve itibarınız çok yüksek, bunu bilirsiniz. Yani hukuk tarihine Türkiye’de adeta hayat verdiniz, bunu yüzünüze söyleyeyim. O alanın öncüsüsünüz. Bu alana bizim de bir katkımız olursa ne mutlu bize. Ama öyle anlaşılıyor ki siz de İslam hukukunu, hukuk tarihinin bir parçası olarak görüyorsunuz. İslam hukukçularının hâlihazır performansları bu düşüncenizi haksız çıkarmıyor. Ben ise İslam hukukunu günümüz hukuk felsefe ve düşüncesine birkaç açıdan katkı verecek, insanımızı kendiyile, geçmişiyile ve diniyle barıştıracak bir imkân olarak görüyorum, iyi anlaşıldığı ve aktarıldığı takdirde. Böyle olmazsa, İslam hukuk araştırmalarının çözüm ve katkı sunması bir tarafa sorun kaynağı olması dahi söz konusu olabilir.

Mehmet Akif Aydın: Üstadım hemen onu düzeltelim isterseniz. Ben İslam hukukunu basket oynayan kimseler gibi bir

ayağı geçmişte, bir ayağı gelecekte olan bir disiplin gibi düşünüyorum. Buradaki edineceğimiz tecrübelerle yeni yorumlar yapılmasının mümkün olmasını ümit ederim.

Ali Bardakoğlu: Şimdi ana konuya gelecek olursak; Akif Hocamızla bizim kadim bir ihtilafımız var. Yani Akif Aydın üstadımız İslam hukukuna Müslümanların hukuk tecrübesi ve tarihsel süreçten bu tarafa akıp giden hayat içerisindeki Müslüman toplumların hukuk birikimi denmesini öteden beri yadırgar ve buna karşı çıkar. Ben ise İslam hukukunun asıl irtibatının Müslümanlarla olduğunu ve hayatla olduğunu, tarihle olduğunu; İslam hukukunu da hayatın akışı içerisinde Müslümanlarca ilahi hitaba ve kurallara aykırı düşmeme kaygısını da çekerek yaşanan hayata dair bir şeyler söyleme ve yapıp etme çabası olarak düşünmekteyim. Bu yüzden de İslam hukukunu olmuş bitmiş değil, hayatla iç içe devam eden dinamik bir süreç olarak görmekteyim. Dinin ana kural ve bildirimine aykırı bir yola girmeme kaygısı her Müslümanda vardır; ben de o kaygıyı daima taşımaktayım, bunu bilirsiniz. Ancak böyle bir kaygı susmayı ve eskiden aktarılanları aynen tekrarlamayı değil, naslar üzerinde düşünüp kafa yormayı, anlamaya çalışıp eli taşın altına koymayı ve böylece din ile hayatı buluşturmayı gerektirir.

İlk olarak temas edeceğim husus, daha doğrusu günümüzdeki ekser İslam hukukçusu dostlarımla çalışmalarımda dikkatimi çeken ilk şey, İslam hukuku araştırmalarında görülen tecrid ve tecerrüd problemidir. Yani İslam hukuku çalışmaları kendini tarihten, toplumdan, hayattan koparıyor ve gökle irtibatını fazla kuruyor. İslam hukuku modern çağla ve insanlığın ortak tecrübesiyle iletişimini keserek kendini kapalı devrede geliştirmek ve

daha sonra da görkemli bir şekilde hayata dönmek istiyor. İslam hukukunu tıpkı medeni kanunun esbâb-ı mucîbe lâyihasında dönemin adalet nazırının dediği gibi ve onu haklı çıkarırcasına veya Ömer Lütfi Barkan'ı haklı çıkarırcasına anlıyoruz. Gökten bütünüyle paket olarak gönderilmiş ve Müslümanlara hayatı nasıl yaşayıp düzenleyeceklerini gösteren bir öğretiler bütünü. Sizi tenzih ederim, siz elbette böyle yapmıyor ve düşünmüyorsunuz. Fakat genel manzara bu. Bu tespitimi sizinle paylaşmak için söylüyorum. Bugünlerde bazı tezler okuyorum ya da gençlerin yazdıklarını; görüyorum ki arkadaşlarımız İslam hukukunu yerle irtibatını ne kadar keser de gökle irtibatını ne kadar kurarsa o kadar İslam hukukuna hizmet ettiğini ve onu o kadar yücelttiğini düşünüyorlar. Halbuki ben düşünüyorum ki; gökte ne alışveriş vardır ne celde vardır ne kısas vardır. Konuyu biraz espriyle anlatmama izin verir misiniz? Mesela İnsanlar suçluya sopa/değnek cezası vermeyi yani celdeyi bilmeseydi, Allah katında melekler arasında celde uygulaması olsa ve çok da iyi sonuçlar alınsa, daha sonra Allah vahiyle dese ki “Ey kullarım burada yukarı katta bir celde uygulaması var, çok da iyi sonuçlar alıyorum. Siz de öyle yapın, siz de bundan böyle şu gibi suçlara bu celdeyi uygulayın”. O zaman bu sıkı irtibatı anlarım.

Veya aynı durum evlenme-boşanma için, alışveriş ve ticaret için varit olsa da Allah da “şöyle yapın böyle yapın” dese, onu da anlarım. Ama öyle bir durum yok. İlahi hitabın içinde ibadetler başta olmak üzere sem'iyatı hariç tutarsak, fıkhnın alanına giren konu ve kurallar insanın yeryüzü hayatının içinde, yeryüzünün olaylarının doğal akışı içinde fitratın ve akl-ı selimin yönlendirmesiyle şekillenmiştir. Hukuk anlamıyla fıkıh olayları yeryüzün-

de olup bitenlerdir ve ilahi hitap da buna dair bir açıklama yaparak belli ahlaki-insani ilkeleri hatırlatmış, muhataplarını belli amaçlar yönünde eğitmiştir. Hâl böyle olunca İslam hukukunu tarihin akışı içinde bir yere oturtmalı, semavi dinlerin yani vahyin tarihiyle ve toplumla bağını sıkı bir şekilde kurmalıyız. Hicaz Arapları bu bağlamda ayrı bir önem taşıyor. Sâmi gelenek ayrı bir önem taşıyor. Din tarihi ayrı bir önem taşıyor.

Sözün özü, İslam hukukunun dinle irtibatını da insanla ve fitratla irtibatını da ayrı ayrı koruyarak onu hayatın tabii akışı ve süreklilik içinde değişim sürecinin bir safhası olarak okumak yanlış olmayacaktır. Böyle olunca İslam hukukunun hukuk cihetinden hukuk tarihiyle, din cihetinden de dinler tarihiyle sürekli iletişim içinde olması şarttır. Hukuk bir bütündür, bunu kabul ediyorum, ancak İslam hukuku sadece hukuktan ibaret olmadığı için onun kültür tarihiyle, antropoloji ve sosyoloji tarihiyle de yakın bağı vardır.

İslam hukukunun tarihî mirasla ve bilhassa Sami toplumun kadim dönemlerden gelen dinî gelenekleriyle de sıkı bir bağı var. İslam dininden önce Yahudilik var, Hristiyanlık var, diğer dinî gelenekler var. Bizans, Mezopotamya, Sasani gibi bölge kültürleri ve kültürleri var. İslamiyet bu bölgelerde yayıldı, İslam hukuku buralarda neşv ü nema buldu. Sosyoloji ve antropoloji de devreye girerse, bu bölge ve geleneklerin ürettiklerini bilmemiz ve dikkate almamız, onlarla İslam hukuku arasındaki etkileşimi de ciddiye almamız gerekiyor.

İslam'ın ilk iki yüzyıldaki coğrafi genişlemesi, farklı insani tecrübelerle karşılaşmalar ve farklı düşünce akımları karşısında ayakta kalma ve kimlik inşası mücadelesini de bu safhada göz

önüne almalıyız. Hanefilerin, Matüridilerin, Malikilerin, Mutezilenin şu veya bu ilim ve düşünce hareketinin doğuşunun arka planı ve bunların bulunduğu bölgede olup bitenler var ve İslam hukuku alanında geliştirilen doktrin büyük ölçüde bunlarla da alakalı.

Sonuç olarak, bize bugün “İslam hukuku” olarak intikal eden miras, ana gövdesi itibarıyla yeryüzünde olup bitenle alakalı. İslam hukukunu bu gerçeklikten koparıp gökyüzünün bize armağanı olarak sunmak, yani bu tecrit ve tecerrüt yaklaşımı, İslam hukuk araştırmalarına yanlış bir zemin inşa ediyor. Bu alanda yazan çizenler işte “İslam hukuku ilahi bir hukuk olduğu için, dinî kaynaklı olduğu için...” diyerek paragraflara başladıkları için hem yanlış bir algı oluşuyor hem de kapısını bütün gelişmelere kapatmış, kendi içine dürülmüş ve diyeceği son sözü söylemiş bir hukuk anlayışı ortaya çıkıyor.

İslam hukukuna iyi niyetle de olsa “dinî kaynaklı” demek, her zaman o kadar kolay değil. Mesela Kur’an ve sünnetin “adalet” vurgusunu göz önüne alarak “adaletli olma” emrinin dinden kaynaklandığını söylemek ne kadar doğru? Adalet, sem’iyattan mı? Adaletin iyi, doğru ve güzel olduğunu, değerli olduğunu bilmek için vahye ve peygamberlere ihtiyaç var mı? Belki bu konuda söylenmesi daha isabetli olan, *“insanoğlunun fitratına yerleştirilmiş öz değer olarak bildiği ve önemseydiği fakat bir türlü hakkını veremediği adalet idesine İslam özel vurgu yapıp onu hatırlatmış, neticede muhataplarına ve onlar üzerinden insanlığa adaleti öğretmemiş ama onlara adaletli olmanın metafizik temellerini ve eğitimini verip adil olma iradesini kazandırmıştır.”* demektir. Demek istiyorum ki, adalet değerinin insan vicdanıyla

ve fitratıyla bağı çok güçlü. İnsanı da fitratı da her şeyi de yaratan Yüce Allah. Yağmuru yağdıran da çiçekleri açtıran da Yüce Yaratan. Amenna. Ancak İslam hukukunun ilahi menşeli olması vurgusu, bu anlamıyla dile getirilmiyor ve bu kastedilmiyor. Aksine, “Allah’ın bir kanun koyucu zat olarak bunları inşaen ve haricen bize söylediği ve bizim de vahiyle bunu öğrendiğimiz” anlamıyla ifade ediliyor veya öyle anlaşılacak bir üslup kullanılıyor. Sözün özü, adalet düşüncesi ve değeri bizim insanîyetimizin bir parçası, Allah da o değeri öne çıkarmamızı ve iyi kullanmamızı istiyor. Yani “innallaha ye’muru bi’l-adli...” derken gökte uygulanan adaleti değil, insanların vicdanlarında, fitratlarında meknuz olan adaleti emrediyor. Çünkü adalet insanların bildiği fakat bir türlü doğru dürüst uygulayamadığı şey. Bizde eksik olan adalet bilgisi değil; adalet ahlakı ve adalet eğitimi. Bu yaklaşımı diğer hukuk ilke ve değerlerine, temel ahlaki idelere uygulamak da mümkün.

İslam hukukunu nasıl anlamalıyız ve anlatmalıyız sorusuna cevap ararken bu tecrit ve tecerrüt yaklaşımına dikkat çekmeyi önemli gördüm. Ben biraz abartılı söylemiş olabilirim ama bugün sunduğumuz sekliyle İslam hukukunun bir tarihsel tecrübe olduğunu ve Müslümanların hayatta dinlerinin koyduğu çizgilere de riayet ederek bir tecrübe yaşadıklarını, İslam hukukunun da bu tecrübeyle iç içe olarak doğduğunu sıkça hatırlamalıyız, diye düşünmekteyim. Tabii bir fakih o kırmızı çizgiyi nasıl anlıyorsa ona göre kırmızı çizgi öyledir. O onun kırmızı çizgisidir; benim koyaçağım kırmızı çizgiyi dayatamam ona. Farklı yaklaşım ve bakış açılarına, hatta dinle ve kutsalla kuracağı bağın niteliğine göre bunda da farklılaşmanın olması kaçınılmazdır. Müslümanlar dinlerinin koyduğu kuralları ve kırmızı çizgileri ihlal etmeksizin,

onlara aykırı düşmeme kaygısı içinde hayatlarını çekip çevirirler, hayatlarını güven ve istikrar içinde yürütmeye çalışırlar. Zaten Maturidi gibi düşünürsek, şeriatların ve dinin gönderilmesinin amacı dünya hayatının düzgün, nizamlı, intizamlı, hakka hukuka riayet ederek yürütülmesidir. Yoksa bazı çevrelerin ileri sürdüğü gibi “vema halaktu’l-cinne ve’l-inse illa li-ya’buduni” ayetini “bana ibadet etsinler” diye anlayamayız. Burada istenen ibadet, ritüel anlamında değil, daha kapsamlı: yani “bana bağlı olarak yaşasınlar da halife olarak nitelediğim iyi insana yakışır bir hayat ortaya koysunlar” anlamıyla olmalıdır. Vallahü a’lem.

İkinci olarak değinmek istediğim konu, değerli dostlarım, İslam hukuku/fıkıh çalışmaları, henüz kendisinin işlevinin ve alanının ne olduğunu tam belirlemedi. Buna Yunus Apaydın Hoca “İslam hukukçularının oyun dışında kalıp tribünden maçı seyretmesi” diyordu, yanlış hatırlamıyorsam. Yani hakikaten bizim yaptığımız İslam hukuku araştırmalarının muhatabı kim, alanı ne, işlevi ne? Bunu siz de birkaç toplantıda söylediniz Akif Hocam. Yani biz kime bilgi üreteceğiz ve ne için üreteceğiz? Amacımız nedir? Bu konuda da zihinler net değil. Mesela borçlunun temerrüdü, alacağın rehni, kadınların velayet hakkı, mürtedde uygulanacak ceza, yargılama hukuku, İcra ve İflas hukuku alanında birçok kitap yazdık, tezler hazırlatıyoruz. Ben arkadaşlara arada takılırdım ve derdim: “Ah şu alacakları, borçları şu yazdıklarımıza göre tahsil etsek, şu cezaları uygulasak ne güzel olurdu, bir tane borçlu ve suçlu kalmazdı”. Ama yazılan bu kitaplar yığılı olarak odalarımızda ya da kütüphane raflarında duruyor. Alanı yok, satanı yok. Günümüzde hakimler ve avukatlar da kullanmadığı için, sadece bizim sektörde para ettiği için bir türlü eritemiyoruz

bu yığınları. İlahiyatların sayısı arttıkça iç pazar biraz büyüdü o kadar. Ama bu gerçek bir karşılık ve işlev değil. Bu işlevsizlik ve karşılıksız oluş borçlar hukuku, eşya hukuku ve muamelat ve ceza hukuku çalışmalarında çok belirgin şekilde göze çarpıyor.

Üçüncü olarak temas edeceğim husus, İslam hukuku çalışmalarında modern hukukun baskısı çok fazla ve belirgin. Onun için de günümüz İslam hukukçuları “modern hukuka alternatif mi üretelim, ona eklemleme mi yapalım?” daha henüz karar vermiş değil. Bazen ona alternatif bir şey üretme adına tarihe ve olup bitmişlere sığmıyoruz ve onu matah bir şey sanıp onu abartıyoruz ve mahcup duruma düşüyoruz. Bazen de modern hukuk birikimine eklenip eskiyi yeni bir dille ve biraz fıkıh ıstılahları katarak ifade ediyoruz; o da ciddi bir sorun. Ve modern hukuktan bağımsız olarak yapsa ne anlama gelecek?

Hakikaten hukuk insanlığın ortak bir tecrübesi ise, insanlığın içinde bulunduğu şartlar içinde en doğru ve uygunu bulma çabasının bir yansıması ise, yani biz insanlar, Adem’in çocukları olarak tecrübe üzerine tecrübe katarak bu noktaya gelmiş isek, buna göz kapayarak üçüncü asrın hayatını yaşıyormuş gibi hukuk üretmemiz pek anlamlı değil. Burada hemen “her hukuk üretiminin bir felsefesi ve ayrı paradigması vardır, hukuk üretiminde millî olmak, geleneği, örf ve adeti korumak gerekir.” şeklinde bir savunma ve reaksiyonu dile getirmenin, duygusal olarak bize sevimli gelmesi bir tarafa, çok gerçekçi olmadığını hukuk bilimiyle uğraşanlar kolayca fark edeceklerdir. Günümüzde insanlığın hukuk alanında yaşadığı bu tecrübeden yararlanalım deyince de İslam hukukunun o günün şartları içinde oluşmuş klasik doktrinine kıyasla bugün hayli zengin ve gelişmiş bir büyük hukuk

birikimin içine düşüyorsunuz; etkilenmemek mümkün değil. Bu sefer de çok fazla etkilenince “Ben olmaktan çıkıyorum, orijinalliğim kalmıyor. Bunun içinde biz ne kadar varız? Ayranın içine su kata kata artık o ayran olmaktan çıkıyor.” diye düşünüyorsunuz.

Geçmiş ulemaya hepimizin büyük hürmeti var, onlar sayesinde biz bugün bu dev fıkıh mirasını devraldık. Buna bir itirazımız olamaz. Ancak geçmiş bu büyük fakihlere ve şahıslara bağlılığın sınırını ve ölçüsünü hâlâ kestiremedik. Yani bir şey diyeceğimiz vakit, -ben de kendimi ona mecbur hissediyorum- Ebu Hanife, Gazzali, Kârâfi veya Şâtübî, birini bulup ona bir şeyler söyletme ihtiyacını hissediyoruz. Böyle olunca da hep bizim fıkıh çalışmaları “o dedi, bu dedi” şeklinde yürüyor.

Dr. Mehmet Apaydın’ın yeni kütüphane programını kullandığımızda -harika bir program laf aramızda- bugüne kadar kimin ne dediğini kronolojik olarak kısa bir zamanda çıkarabiliyorsunuz. Hatta geriye doğru iz sürüp ilk dönemden başlıyor, son döneme kadar bu cümleyi kim dedi, kim buna ne ekledi, buluyorsunuz. Fakat sonra bakıyorsunuz yaptığınız çalışma bir fukaha mezarlığında gezinti gibi görünmeye başlıyor. Tamam, o gün öyle denmiş. Peki, biz İslam hukukunu “denmişler yığını” olarak mı düşünüyoruz, yoksa “Biz şunu demeliyiz!” olarak mı düşünüyoruz? Geçmişe bağımlılıkta ölçüyü tutturamayınca tarihe gömülüp tarihle kendimizi sınırlandırıyoruz ve hapsediyoruz. Daha açıkçası tarihle ve metinle yalnızlaşıp hayattan kopuyoruz. Onlara eklenti yapıldığında, hatta onları eleştirip yeni bir söz söylendiğinde karşımızdaki insanların din algısı ve dini koruma refleksi karşımıza dikiliyor, hiç hakkedilmeyen ithamlar peş peşe geliyor. Bu itibarla günümüz İslam hukukçularının içtihat kapı-

sını açık olduğunu söylemesi, kendilerinin gerçekte inanmadığı bir retorikten ibaret. İnsan hakları, öteki, özgürlük, kadın hakları gibi konularda da “sınırlarını bizim belirlediğimiz dar bir alanı” biz hak ve özgürlük manifestosu olarak sunmayı yol edinmişiz. Bizden başka inananı olmasa bile.

Akif Hocam, sizin alanınız olan Hukuk tarihinin İslam hukuku alanında güncel hayatta karşılığı olan bir bilgi üretme gibi bir sorunu ve yükümlülüğü yok. Hukuk tarihi, İslam hukukundan söz ederken Müslüman toplumların geçmişte kalan bir teori ve tecrübesini resmetmekle/aktarmakla görevini yapmış oluyor. Bazen onlar da resme küçük müdahaleler yaparak resmin daha iyi görünmesi ve algılanması gayretinde oluyorlar; bu da anlaşılabilir bir durumdur. Ama bizim ilahiyatlarda İslam hukukunun en ciddi sorunlarından birisi İslam hukukunun modern hukuk bilimine alternatif olma ve paralel bir hukuk üretme krizine girmiş olmasıdır. Bir bilim dalının işlevini böyle görmesi ve kendisini böyle konumlandırması kınanacak bir durum değildir elbette. Hatta bir toplumda modern dönem hukuk düşüncesi açısından bu bir zenginliktir. Hukuk düşüncesi farklı açılardan katkılarla ve eleştirilerle gelişir ve güçlenir. Ancak burada şöyle ironik bir durum var; İslam hukuku sözünü ettiğim iddialı hukuk üretimini sadece eskide kalmış görüşler ve şahıslar üzerinden anlatarak, adeta insanları asırlar öncesinin şartları içine sürükleyerek yapmak istiyor. Burada sorun geçmiş dönemlerden ve kişilerden aktarım yapmak değil, o dönemin şartları içinde oluşmuş, döneminin zihniyetiyle ve kültürüyle iç içe görüşleri aktarmakla yetinmek ve bunu da alternatif bir çözüm/tez olarak ileri sürmek. Peki, İslam hukuk araştırmaları niçin yeni üretimler yapamaz

oldu? Bunun cevabı çok derinlerde ve karmaşık. Sadece şunu ifade edeyim: İslam hukuku araştırmalarının yeni söz söyleme imkânı, klasik dönem İslam hukuk düşüncesinin kendini hatta dini koruma refleksiyle ürettiği tedbirler içinde yok olmuş durumda. Usul-i fikhın ve füru-ı fikhın ana gelişimini tamamladığı ve denmesi gerekenleri söylediği gibi bir algının herkesi kuşattığını veya etkilediğini açıkça görüyoruz. Klasik teori dinileştiği için onun dışında radikal bir söyleme -harici faktörler bir taraftan- zihin kodlarımız izin vermiyor. Hukukun dinî metinlerden doğduğu ve metnin literal anlamının da aynı zamanda hukukî bir açıklama sayıldığı bir zihniyet mirası devralındı. Bunu için de açılan ana yoldan sapmaksızın küçük çaplı iyileştirmelerle içtihat kapısını açık tutmuş, makasid teorisini işletmiş, ıslah ve tecdit yapmış sayıyoruz kendimizi.

Doğrusu, günümüzde İslam hukuku araştırmalarının Hukuk tarihi araştırmalarıyla iletişim içinde olması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu iş birliğinin hukuk tarihi cephesinden en önde gelen yararı, Müslüman toplumların fıkıh alanındaki tarihsel tecrübesinin sadece hukuk tarihinden bir kesit olmadığını, içinde psikoloji ve pedagojiden sanat ve edebiyata kadar insana dair her alanda zengin bir birikimi barındırdığını açığa çıkarması olacaktır. Konunun din ve inanç boyutu da işin bir diğer kısmıdır. Hukuk düşüncesinin ve kurallarının kutsalla ilişki kurmasının ve ondan kendine meşruiyet sağlamasının hukukun uygulamadaki başarısını ne denli etkilediğini, hatta iyi hukukçunun iyi kurallardan daha öncelik taşıdığını göstermesi cihetiyle de böyle bir iş birliği kayda değer bir önem taşıyabilir. İslam hukuku araştırmalarının hukuk tarihi araştırmalarından alacağı katkılardan belki de en önemlisi

ise, İslam hukukçularının hukuk düşüncesi ve biliminin insanlık tarihi boyunca süregelen uzun bir serüvene sahip olduğunu, hukukun bir bütün olduğunu, İslam toplumlarında olup bitenin ana gövdesini de bu bütünden bir parça olduğunu fark etmeleri olacaktır. Hukuk kurallarının neticede insan fitratıyla toplumsal sağduyu ile ve hayatın doğal akışı ve değişimi ile kopmaz bağının görülmesinde de hukuk tarihi dalının vazgeçilmez bir rolü olacaktır.

İslam hukuku araştırmalarının bu çağa yapabileceği başka seslenişler de olabilir. Ancak, fıkıhçıların yapması gereken işi hadisçilerin ve tefsircilerin yol keserek ve rol çalarak yapması da burada kısaca değinmem gereken bir başka sorundur. Yani tefsirci ve hadisçi dostlarımız, sağ olsunlar, her devir gibi bu devirde de itibarları yüksek olduğu için ve vatandaş da “Allah’tan peygamberden daha mı iyi biliyorsun; Allah’ın, Peygamberin dediğiyle ilgilenen, doğru olanı en iyi bilendir” diye düşündüğü için tefsirci ve hadisçi dostlarımız hem kendi işlerini hem de bizim işimizi yapıyor, bize karşı da ön alma gayretine giriyorlar. Bunun açık örneğini görmek için İSAM kütüphane programında bu bilim dallarında yapılan tez isimlerine göz atmanız yeterli olacaktır. Kendi işlerini ne kadar yapıyorlar, onun hakkında açık kanaatim yok ama fıkıhçının, kelamcının yapması gereken işi yaptıkları çok açık. Onların işgal ettiği bu alan ve yol açtıkları algı sebebiyle avam-ı nastan insanlar “Ama bu konuda nas var, şu ayet var, şu hadis var, onu inkâr mı edelim” tarzında harici/zahiri refleksleri din zannetmeye başladılar.

Hakikaten ayetlerin ve hadislerin literal anlamını fıkhi tartışmalarda hemen öne sürmek çok ciddi bir sorun. Dün de böyleydi, bugün de. Elbette her Müslüman Allah’ın, Peygamberin ne

dediğini bilmek ve onu kâle almak zorundadır. Ama böyle her tartışmada bir ayeti bir hadisi öne sürmek fıkıhçılara ciddi bir tereddüt getiriyor ve onları mehter yürüyüşü yapmak zorunda bırakıyor. Niye mi? Yirmi otuz kırk tane rivayeti oluyor bir hadisin, bir konuda o kadar farklı rivayet var. Bırakalım da Ebu Hanife ya da bir fıkıhçı bu rivayetleri alsın, değerlendirsın, yorumlasın ve bir sonuç çıkarsın. Çıkardığı sonuç o yirmi rivayetin on dokuzuna aykırı olabilir, bazen yirmisine de aykırı olabilir. Hepsinden çıkaracağı sonuç yirmi birinci sonuç da olabilir. Veya “bu konuda nas var” dediğimizde ona niye nas diyoruz, yani hakikaten nas mı o konuda? Yani nas senin dediğin gibi mi diyor? Yani Allah’a böyle her işimizi ortak etmek bu kadar doğru mu? Allah’ı yeryüzüne bu kadar indirmek ve onu hukuk teknisyeni olarak görmek doğru mu? Acaba başka bir şey demiş olabilir mi? Bu tür tartışmalara imkân vermeksizin muhatabı doğrudan ayet ve hadisin metni ile baş başa bırakmak bizim kadim geleneğimizde yoktu. Bilhassa fakihler böyle bir tavra pek izin vermediler. Günümüzde Neo-selefilik ve zahirilik aldı başını gidiyor.

İlahiyat fakültelerinde öğrenciyle ilk defa tefsir ve hadis hocalarımız ve Arapça hocalarımız muhatap olduğu, önce onların rahle-i tedrisi devrede olduğu için öğrencinin zihninde bir “nas” telakkisi, “hadis” telakkisi oluşuyor. Bu yüzden de ileriki sınıflarda metin merkezli düşünenlerce eleştirilme endişesi İslam hukuku araştırmalarını çok etkiliyor, rakip korkusu ağır basıyor. Üstelik eleştiri çoğu zaman İslam hukukçularından değil, metin bağımlısı bir eğitimin ürettiği zihinlerden ve bakış açısından geliyor. Yeni bir fikhî görüşü eleştirenler fıkıhçılar olsa, bundan güzel bir ilmî müzakere ortamı bulunur mu? Ama muhalif kanat

ya sünnetçilerdir ya tarikatçılardır ya siyasetçilerdir. Hâl böyle olunca siz bir konuda görüş bildirirken ince ayarlı hesaplar yapmak zorundasınız. Hangi birimiz riba konusunda doğru dürüst bir açıklama yapabilir, yapamıyoruz. Yani, “Katılım Bankasının yaptığıyla Ziraat Bankasının yaptığı arasında mahiyet farkı yoktur” desen bir başka rakip çıkıyor karşına. “Arada çok ciddi fark vardır, bu yemyeşil helaldir, o kıpkırmızı haramdır” dersen bir başka sorun var. O bakımdan da İslam hukukçuları özgün, özgüvenli, kitabın ortasından çalışmalar yapmak yerine muhaliflerin ne diyeceğinin dengesini gözeten, zülf-i yâre dokunmayan araştırmalar yapmayı yeğliyorlar.

Esasen İslam hukukçularını/fıkıhçıları kendi aralarında rahat bıraksalar ve özgür bir bilim ortamı olsa günümüzde fıkıhçı arkadaşlarımızın yüksek bir kalitesi var. Kendi aralarında konuşmaları, tartışmaları eminim gayet güzel meyveler verecektir. Doğrusu, bizim teolojik zeminimiz de gevşek; kelamcılar da bize çok dar bir alan bıraktılar. Kelamcıların zat-tanrı şeklinde sundukları tasavvur, ilahi irade ve takdir, insan iradesi, ilahi hitabın mahiyeti konusunda çizdikleri sınırlar ve kutsal olanın alanını olabildiğince geniş tutmanın dinin egemenliğini artıracacağı varsayımı bizim hareket alanımızı o kadar daralttı ki, dinî metinleri karşımıza öyle bir getirdi ki, artık bizim düşünce ve yorum alanımız sadece var olanın inceliklerinde yoğunlaşmak ve mevcudu daha mukni bir dille savunabilmekten ibaret kaldı. Kelamcıların daralttığı alanda fıkıhçıların bir şey üretmesi artık çok zorlaştı.

Durum böyle olunca da Usûlü’-d-dîn’in de fıkıh gibi bazı meseleleri yeniden düşünmesi, gerekir ve ilk düğmeleri yeniden iliklemesi lazım. Mesela bizim rahat düşünen ve yaşadığı sorunlara

makul bir çözüm üretme gayretinde olan, zihni açık ilk Mutezili-Hanefilerin uğradığı ağır saldırılardan geriye, acaba muhalifler ne der korkusunu üzerinden atamayan ve dışarıda acaba kim ne der diye endişe eden Hanefiler kaldı. Mihne olayları ve Nizamiye tarzı dinî eğitim sonra zihinlere yerleşen ilmî disiplin ve teolojik daralma da fukaha ekolünü diğer ekole hayli yaklaştırmış oldu.

Tabii teoloji ve usulu'd-din zeminimiz imkân verse, burada konuşmamız gereken birçok konu olabilir: Muamelat alanındaki hükümlerin dinle ilişkisini nasıl kuracağımızı, şeriatla ilişkisini kurma biçimimizi, şeriatın dinde yerini de konuşmamız mümkün olabilir. Fıkhnın insani tecrübeye bakan kısmını yeniden düşünmek de gerekir bu arada. Bu alanlarda biz çok ürkek oluyoruz. Çünkü bu konular akide ile iç içe sunuldu ve biz öyle devraldık. Böyle olunca her dindar gibi bizler de “bizim de bir akidemiz var, Müslümanlığımız var, dahası Müslüman olarak görülme ve algılanmamız da gerekiyor...” şeklinde kaygılara sahibiz.

Öte yandan fıkhn alanı bizim profesyonel mesleğimiz, meş-galemiz. İslam dünyasında yüzbinlerce insan bu alandan ekmek yiyor. Batılı bir filozofun ilahiyat alanında konuşanlara şöyle bir sözü var; onu hatırladım: “*Sen yine de öyle deme yeğen, O senin işverenin sonuçta*”. Profesyonel bir bakışla din ve kutsal hakkinda ileri geri konuşanları uyarıyor, zannedersem. Bizler de işverenimiz fıkhn ve kelam hakkında kendimizi daima tedirgin hissediyoruz. Bu tedirginlik haliyle bizim İslam hukuku araştırmalarına da yansıyor. Ama sizler hukuk tarihi alanında araştırma yapanlar çok daha rahatlar. Hukuk tarihinde siz gözlem ve aktarım yapıyorsunuz, resmi doğru biçimde yansıtmaya çalışıyorsunuz. Ve öğrencileriniz de sizi tartmıyor, biçmiyor, din ve imanınıza

karar vermiyor. Ama biz bir cerrahın kendi çocuğunu ameliyat etmesi gibi, inandığımız dinin, inandığımız kutsalların dünyevi yansımalarını tartışıyoruz. Sözü uzattım ve zaman zaman da İslam hukuku alanının iç sorunlarına daldım, kusura bakmayın. Cümlelere saygılarımla.

Mehmet Akif Aydın: Estağfurullah üstadım ağzınıza sağlık. Tabii ben ev sahibi sıfatıyla bazı cevap haklarını kullanamam.

Ali Bardakoğlu: En büyük avantajım bu, cevap hakkınızı kullanamayacağınızı bildiğim için böyle konuşuyorum.

Mehmet Akif Aydın: Yalnız bu güzel konuşmanız bana bir fıkra hatırlattı onu söyleyeyim. Molla, Bektaşîye Allah'ın varlığını anlatıyormuş. Molla "Allah, gökte değil, yerde değil, sağda değil, solda değil deyince" Bektaşî "Sen hâşa Allah yok diyeceksin de dilin varmıyor" demiş. Şimdi, sizinki biraz ona benzedi ama bu tartışmaların zaten kapalı zeminlerde yapılması fevkalade önemli. Hakikaten bunu açık zeminlerde yapmak dediğiniz gibi bir defa konuşma özgürlüğünü sınırlıyor. Başka taraflara çekiliyor ne siz benden ne ben sizin kişiliğinizden, dindarlığınızdan, bağınızdan şüphe edebiliriz. O yüzden aslında sansürsüz bunların konuşulması lazım, konuşulunca biraz muhafazakarların konuşmaları törpülenir, biraz sizin konuşmalarınız törpülenir. Bir orta noktada, -İslam hukuku çalışmaları nasıl olmalıdır?- noktasında bir orta noktada birleşebiliriz. Şimdi tamamen yok dediğiniz için olmayan bir sahada çalışma yapmaya da gerek yok noktasına geliyoruz. Üstat ağzınıza sağlık, benim bu sataşmamı mazur görürsünüz. Sizden sonra Yunus Hoca'ya söz vereceğim ama ayrı istikamette iki tane konuşma masayı ortadan tamamen kaldırır diye korkuyorum.

H. Yunus Apaydın: O yüzden ben üçüncü sıraya kalayım.

Mehmet Akif Aydın: Dinleyelim hocam sizi. İsterseniz bir sonraya...

H. Yunus Apaydın: Üçüncü sırayı hedefledim ben.

Mehmet Akif Aydın: Pekâlâ, Mürteza Hoca lütfeder misiniz sizi dinleyelim.

Mürteza Bedir: Selamun aleyküm, öncelikle davetiniz ve bu güzel toplulukta hocalarımızla bizleri buluşturduğunuz için teşekkür ediyorum. Siz konuyu açtığınızdan beri ben de biraz üzerinde kafa yordum gerek İslam hukuku çalışmaları gerek hukuk tarihi gerekse İslam hukuku bölümlerinde ne tür sorular ve sorunlarla karşı karşıya... Bunun üzerine, kafamda zaten çoktan beri var olan bazı şeyler vardı, onları sizinle paylaşmak isterim. Birincisi, ilahiyat Çalışmalarından başlayacak olursak son yıllarda biraz farklı yönlere evrilmiş olsa da hâlâ ilahiyat çalışmalarında Ali Bardakoğlu Hocamın da dikkat çektiği türden tarih üstü, zaman üstü anlatılar çok fazla hâkim durumda. Bu zaman üstünden tarih üstünden kastım şu, sanki kitaplarda muhayyel bir hukuk var ve bu hukuku biz bulmaya çalışıyoruz. Hangi kitapta en doğrusunu bulacağız diye kitap kitap dolaşıyoruz. Böyle bir hukuk yapma şekli var, biçimi var. Çok fazla kitaplarda dolaşan ve o zaman üstü, tarih üstü hukuk ne ise o, onu bulmaya çalışıyor gibi bir yazım hâlâ çok baskın karakter arz ediyor İslam hukuku çalışmalarında. Son zamanlarda bunların biraz kısmen problemlerini aza indirme yönünde tarih çalışmaları öne çıkmaya başladı. Bu hakikaten belirli ölçüde bu çalışmaları tarihselleştirmek hukuku daha doğru anlamaya bizi götürecektir. Bu çalışmalar büyüdükçe ve geliştikçe mesela Osmanlı Hukuku çalışmaları son yıllarda

çok ciddi anlamda bir ivme kazandı ve orada, hukuk çalışmalarına, tarih çalışmalarına eğildikçe görüyorsunuz ki aslında hukuk dediğimiz fenomen belki de biz bunu unuttuk hocalarımızın bir kısmını tenzih ediyorum zaten, buradaki hocalarımın neredeyse hepsi benim hocalarım, hukuk alanından geliyorlar, onları tenzih ediyorum sanki hukuk fakültesinde okutulan hukukun ne olduğu fikrini biraz unuttuk. Hukuku kitaplardan öğrenen, Kuran ve sünnet şerhiymiş gibi yorumlanması gibi bir tarzı benimsedik. Bu tarz ilahiyat çalışmaları ilahiyat İslam hukuku çalışmalarını karakterize ediyor, benim kanaatim o. Burada aslında hukuk dediğimiz şeyi daha fazla hukuk olgusuyla haşır neşir olduğumuzda fark ediyoruz, aslında tarihe ve zamana dokunan bir şey. Bir şekilde mekân, zaman, tarih, coğrafya bunlarla bağlantılı bir şeydir. O yüzden muhtemelen bu kadar mezhep, bu kadar görüş farklılığı vardır tarihimizde. Biz onu 20. yüzyıl fikhında biraz unuttuk. Bunun köklerine biraz inmek ve İslam hukuku çalışmalarına eleştirel bir gözle bakmak lazım. Ben bazı derslerimde yapmaya gayret ediyorum son zamanlarda. Mesela, İslam hukuku çalışmalarının nasıl kurulduğu meselesine baktım, bu fikhü'l mukaren çalışmalarıyla başlıyor aslında modern dönemde İslam hukuku çalışmaları, 1929-1930'larda. Tabii 1920'lerde başlamış 1930'larda özellikle Mustafa Meragi'nin öncülüğünde Mahmud Şeltut ve Ali Hafif'in kaleme aldığı fikhü'l mukaren çalışmalarının İslam hukuku çalışmalarının sonraki tarihini çok ciddi anlamda etkilediğini düşünüyorum. Yani aslında İslam hukuku çalışmaları 1930'lardan sonra yeniden kurgulandı, yazıldı ve bizde biraz onların ürünleri gibiyiz diye düşünüyorum. Burada mesela neyi kastediyorum, *Ahvali Şahsiye*. *Ahvali Şahsiye* kavramını çok erken dönemde Mehmet Akif Hocam maddeleri yazdı. İlk kullanan

kişinin, Kadri Paşa'nın maddesini de yazmıştı. Sonrasında o yeni bir mana kazanıyor, sonrasında 1930'lardan 1940'lardan sonra yazılan *Ahvali Şahsiye* kitaplarında tercih ve tahayyür yöntemi dediğimiz yeni bir yöntemle fıkıh yazılmaya başlanıyor ve eklektik bir yapı oluştu. Sanki tarihsel olarak da İslam hukuku çalışmaları hep böyleymiş gibi bir perspektifle bizi hukuku anlamaya itti diye düşünüyorum. Böyle bir süreklilik içerisinde İslam hukuku çalışmaları geldi gibi düşünüyoruz ama aslında 20. yüzyıl başlarında büyük bir kırılmanın yaşandığını düşünüyorum ve buna yeni fıkıh dememiz lazım, yani 20. yüzyıl fıkıhı yeni fıkıhtır. Bu bildiğimiz fıkıh değildir diye düşünüyorum. Bunun hukuk tarihi çalışmalarına da yansımaları oluyor. 20. yüzyıl fıkıh perspektifini alıp tarihe götürerek İslam hukuku çalışmaları yapanlar oluyor bu da tabii çok ciddi anlamda tarihi de çarpıtmaya götürebiliyor. Ahmet Akgündüz'ün tavırlarında gördüğümüz gibi çok ciddi anlamda hukuku sanki bir idealin geriye doğru yansıtılması şeklinde anlatılma yoluna gidiyor. Ben ilahiyat çalışmalarında bunun çok ciddi bir problem olduğunu düşünüyorum. Biz artık İslam hukuku çalışmalarını da genel olarak bütün ilahiyat çalışmalarını da kanaatimce 1920-30'lardan sonra tekrar kurduğumuzu fark ederek eleştirel bir gözle o edebiyatı okumamız, bunu bir eleştiriye tabi tutmamız gerektiğini düşünüyorum. Belki o zaman kendi yaptığımız ürünlerin, ortaya koyduğumuz çalışmaların da ne hedefler taşıdığı, nereye denk geldiği, ne tür bir kitleyi hedeflediği gibi sorulara daha net cevaplar bulacağız. Ali Bardakoğlu Hocamın dikkat çektiği problemlerin bir kısmının aslında tarihsel kökenleri olduğunu düşünüyorum. Bunu artık İslam hukuku çalışmalarını ve genel olarak ilahiyat çalışmalarını masaya yatırıp eleştiriye tabi tutup, kendi kendimizi eleştirmemiz gerektiğini

düşünüyorum. Belki bu, yaptığımız işi ne kadar doğru ve sağlıklı yapıyoruz ve bu bizi nereye götürüyor sorusuna buradan cevap buluruz umundayım. Tarih araştırmalarında da tabii ki, bu konuda Mehmet Akif Aydın Hocam ile değişik zamanlarda da müzakerelerde bulunmuştuk. Tabii en önemli sorun; tarihî metinlerin, fıkıh metinleri olması sebebiyle bu fıkıh metinlerinin anlaşılmasına yönelik çalışmaların yeterli olmaması. Bu çalışmalar bizi biraz bağlamdan koparıyor. Farklı tarihler, farklı dönemlere yönelik çalışmaları hukuk tarihçilerimiz yapıyor ama çok fazla 20. yüzyıl fıkınının, fıkıh algısı altında yapıyorlar gibime geliyor bence. Orada da aynı problemin yansımalarının olduğunu düşünüyorum, tahayyür ya da fıkhu'l mukaren yönteminin tarihe yansıtılması şeklinde. Onlar da tabii haklı olarak şöyle düşünüyorlar, İslam hukuku çalışacağım ben bu alanın uzmanı değilim gideyim ikinci literatürden bir bakayım ne var edebiyatta, literatürde. Sonra gidiyor bizim yazdıklarımızı okuyor, ha diyor tamam, tarihteki buymuş diyor ve başlıyor onu sanki tarihte de öyleymiş gibi okumaya başlıyor. Bunun da tarihî hukuk çalışmalarını ciddi anlamda yanlış yönlendirdiği kanaatini taşıyorum ben. Bu iki noktaya dikkat çekerek sözlerime son vereyim hocam.

Mehmet Akif Aydın: Hocam çok teşekkür ederim, gerçekten bu sadece fıkın bir problemi değildir, İslami problemlerin bütünü için benzer problemleri mevcut, bunu da halletmenin yolu, bu tür çalışmaları meslek içi ve kapalı ortamlarda fazlaca yapmak. Herkesin ne dediğini, heybesinde ne olduğunu ortaya çıkarmak daha sağlıklı diyaloga girer diye düşünüyorum şahsen. Ama bu bir zaman istiyor, bu kadar kolay bir iş değil. Mehmet Günay Hocam, sizi dinleyelim isterseniz.

Hacı Mehmet Günay: Hocam teşekkür ederim hem davetiniz için hem de bana böyle bir paylaşma fırsatı verdiğiniz için. Öncelikle hocalarımı hürmet ve muhabbetle selamlayarak başlayayım. Şimdi aslında kafamız bu konularda çok karışık ama ben diğer hocalarım gibi çok akademik konuşmaktan ziyade, konuyla ilgili bazı intibalarımı burada sizlerle kısaca paylaşmak istiyorum. Böyle serbest bir ortamda.

Öncelikle Ali Bardakoğlu Hocamızın bir sözünden çağrışımla küçük bir espri ile başlamak isterim. Bizim üniversitede epeyce zaman önce kalite süreçleri, bu bağlamda Bologna süreçleri başlamıştı. Mürteza Hocam muhtemelen o sıralar bizden ayrılıp İstanbul'a geçmişti. Bu sürecin gereği olarak tüm bölümlerde ders sayılarında bir hayli indirime gidilmişti. Biz de fakülte olarak böyle bir zorunlulukla karşılaşmıştık. Hatırladığım kadarıyla tüm fakültelerde ders sayıları her dönem için beşe indirilmişti. Bize ilahiyat için de dersler indirmeniz gerekir dediler. Ama biz bunu bu ölçüde yapamayacağımızı söyledik. Üniversite senatosunda konuyla ilgili yapılan bir toplantıda biz mevcut müfredatta çok fazla dokunamayız çünkü bizim müfredatların bir kısmı GÖK'ten bir kısmı da YÖK'ten belirleniyor, demiştim. O sıralar YÖK'te ilahiyat ders plan ve müfredatları ile ilgili birbiri ardına hummalı kararlar alınıyor ve konuyla ilgili kamuoyunda hararetili ve yoğun tartışmalar cereyan ediyordu. Şimdi Ali Bardakoğlu Hocamızın da isabetle işaret ettiği gibi kamuoyundaki farklı dinî grup ve anlayışlar biz ilahiyatları ve ilahiyatçıları fevkalade etkiliyor. Eskiden de şimdi de kendi amaçlarımıza uygun olarak kendi kararlarımızı alıp kendi planlarımızı uygulayamıyoruz. Bu durum akademik çalışma ve söylemlerimiz için de geçerlidir. Bütün bunlarda dışarıdaki algı ve tepkileri dikkate almak zorunda his-

sediyoruz kendimizi. Hele son zamanlarda bu durum çok daha hassas hâle geldi. Çünkü ilahiyatlara karşı bilinçli, sistematik bir karalama ve linç kampanyaları yürütülmekte, yazılan, söylenen her şey medyada ve sosyal mecralarda baskın kesimlerce bağlamından koparılarak algı operasyonlarına ve adeta aforozla maruz bırakılmaktadır. Bu açıdan İslami ilimler içinde en kaygan zeminde yürümek durumunda olan alanın bizim fıkıh alanımız olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu genel girişten sonra konunun özüyle ilgili birkaç hususa daha işaret etmek isterim. Bizim çalışma alanımızı oluşturan fıkıh disiplini esas itibarıyla içinde birçok alt dalları barındıran oldukça geniş ve kapsamlı bir alan. Hepimizin çok iyi bildiği gibi bunun için fıkıh tarihi var, klasik usul var, bütün alt alanlarıyla klasik fûru var. Bunların her birinin daha büyük ölçekte modern dönemdeki yansımaları var. Bir de tabii ki çağdaş dönemin getirdiği devasa günümüz fıkıh problemleri var; ibadetlerden aile hukukuna, iktisadi meselelerden sosyal hayata, tıp etiğinden siyasi meselelere sayısız tür ve nitelikte çözüm bekleyen fikhî meseleler...

Bu alanlarda çalışanlar araştırmacılar bakımından buralardaki zemin de birbirinden nispeten farklılık arz ediyor. Fıkıh ve hukuk tarihi çalışanlar bu bakımlardan biraz daha rahat belki. Yine klasik fıkıh usulü çalışanlar da muhatap kitle nispeten sınırlı olduğu için orada da çok fazla sorunla karşılaşılabilir. Tabii bu konuda modern dönem usul ve yöntem tartışmalarını ayırmamız gerekiyor. Ama fıkıhın fûru alanı ve özellikle de günümüz fıkıh problemlerinde gerçekten engebeli ve kaygan bir zeminde yürüyor, yürümeye çalışıyoruz.

Bu olumsuz şartlara rağmen günümüzde fıkıh çalışmaları belli bir düzey ve kalite yakalayarak ve kanaatimce giderek gelişme kaydederek devam ediyor. Bu alanda yapılan çalışmaları çok genel bir tasnifle iki kısma ayırarak kısaca değerlendirebiliriz. Ama bu turda bunların ancak bir kısmına değinebileceğimi düşünüyorum, diğer kısmına vakit ve fırsat olursa diğer turda devam etmeye çalışırız.

Birincisi şudur: Günümüzde fıkıhın önemli bir işlevi olarak beşerî davranışlarımızın vahiyle yani ilahi kaynaklarla irtibatını kurup bu irtibatın şer'î bir hüküm olarak formüle edilmesi yönünde çalışmalar yapmaya çalışıyoruz. Bir başka ifadeyle fikhi faaliyetlerin önemli bir kısmı yeni ortaya çıkan veya yeni mahiyet veya boyut kazanan beşerî davranışlarla ilgili bir tür yasama faaliyeti yürüterek hüküm çıkarma, fetva verme, bu şekilde bu davranışların farz, vacip, mekruh, haram, mubah gibi dinî değer yargılarını ortaya koymaya yöneliktir. Ama fıkıh alanındaki ilmî faaliyetlerimizin önemli bir kısmı da az önce ifade ettiğim içtihat faaliyetinin bir tür teorik altyapısını oluşturacak ve günümüz hukukunda bilimsel içtihatlarla ve araştırmalara karşılık gelecek şekilde doktrin, metodoloji ve tarih çalışmalarına yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışmaların hüküm ve fetva boyutuyla ilgili elbette ciddi sorunlarımız var ve bunları sürekli konuşuyor, tartışıyoruz. Bunlarla ilgili toplantılar, sempozyumlar, çalıştaylar yapıyoruz. Bu konuda bir ölçüde tecdit gerektiğinde hepimiz hemfikiriz. Ama bunun hangi alanlarda ne kadar olacağına, usul ekseninde mi, füru ekseninde mi yapılması gerektiği konusunda farklı kanaat ve yaklaşımlar var. Benzer şekilde günümüz fıkıh problemlerini çözmeye çalışırken tek bir mezhep üzerinden mi hareket edece-

ğiz, yoksa çok mezhepli veya mezhepler üstü bir yöntem mi takip edeceğiz? Burada bu konuların detaylarına girmeyeceğim tabii, konumuz bu değil. Burada sadece günümüz fıkıh çalışmalarının önemli sorunlarından biri olduğunu ifade etmek istedim. Öyle anlaşılıyor ki, henüz beklenen kıvama gelmediği anlaşılan bu sorunlar üzerinde uzunca bir süre daha konuşmaya, müzakere etmeye devam edeceğiz.

Günümüz fıkıh çalışmalarının ikinci yani doktrin ve araştırma boyutuna gelince, aslında bu alanda konunun hüküm ve fetva boyutuna göre daha fazla problemlerimizin olduğu aşikâr. Çünkü yeni çıkan fıkhi problemlerim her biriyle ilgili hayatın akışına çok fazla engel olmadan bir şekilde hüküm veya fetva üretiliyor. Bu gibi meselelerde herkes kendi yetkinliğine, mensubiyetine, meşrebine ve yaklaşımına göre bir şekilde çözüm yolu buluyor. Kimisi bu konuda klasik mezhepler üzerinden veya mensup olduğu cemaatin anlayışı üzerinden fetva veriyor, kimisi bu konuda uluslararası fıkıh heyetlerinin, fetva kurullarının veya din işleri yüksek kurulu gibi resmi fetva otoritelerinin kararlarını esas alıyor. Bahsedilen fıkıh ve fetva kurulları da bu konularda çağın ihtiyaç ve gereklilikleri, toplumsal gerçekliği, belli ölçüde geleneği, yine olabildiğince dinin maksadını, ayrıca meşruiyetle ilgili hassasiyetleri dikkate almaya çalıştıkları için mümkün olan en makul, en realist ve dengeli çözümler sunmaya çalışıyorlar, çatışma söz konusu olduğunda da ortak akılla orta bir yol bulunabiliyor.

Ama konunun doktrin ve araştırma boyutunda, daha açık ifadeyle İslam hukuku araştırmaları diyeceğimiz, fakültelerimizde, araştırma merkezlerimizde, enstitülerimizde ya da bireysel olarak yürüttüğümüz tez, makale, kitap, proje gibi akademik ça-

hışmalarda yaklaşım ve yöntem olarak gerçekten çok ciddi sorunlarımız var. Hiç kuşkusuz son onlu yıllarda İslamî ilimlerin diğer disiplinleri gibi İslam hukuku alanında da tüm dünyada nicelik olarak belki de İslam tarihinin hiçbir döneminde örneğine rastlanmayacak kadar çok sayıda ve farklı türde çalışmalar üretildi. Sadece kendi ülkemizi dikkate alacak olursak, son 10-15 yılda, bunu biraz daha geriye götürelim son 20-30 yılda fıkıh alanında gerçekten sayıca oldukça fazla miktarda çalışmalar yapıldığını görüyoruz. Bunların tez, makale, kitap formatında azımsanmayacak bir kısmı da nispeten özgün çalışmalardan oluşuyor. Her şeyden önce bunu sitayişle ve takdirle belirtmek gerekir.

Peki, bu çalışmalar nitelik olarak olması gereken seviyeyi yakalamış mıdır? İşte bu soruya gönül rahatlığıyla evet cevabı vermek zor gözükmektedir. Ali Bardakoğlu ve Mürteza Hocalarımızın belirttikleri gibi bu hususta ciddi sorunlarımız ve zaaflarımız mevcuttur.

Bu sorunların başında da özellikle fûru alanındaki doktrin çalışmalarında kendimize ait, özgün, tutarlı, işlevsel ve genel kabul görmüş bir yönetime sahip olmayışımızdır. Bu çalışmalarda bilhassa klasik fıkıh müktesebatından nasıl ve hangi sistematik dâhilinde istifade edeceğimiz konusu bu alanın aşılmayı bekleyen en önemli problemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu eksiklikler âcizane benim gördüğüm kadarıyla bizim fakültelerde icra etmeye çalıştığımız fıkıh eğitimine de yansımaktadır. Bugün fakültelerimizde farklı türdeki fıkıh derslerinin içerikleriyle ilgili sorunlar aynı zamanda fıkıh alanında karşı karşıya olduğumuz sorunların birebir yansımasıdır.

Bir kez, biz bu derslerde ister gelenek üzerinden gidelim ister tamamen modern bir yöntem takip edelim, isterse de eklektik bir

yol izleyelim sorunlar sona ermemektedir. Biz buradan tamamen gelenek üzerinden gidersek, onu veri aldığımızda bir defa onun ne kadarının gerçekten dinî içerikli ne kadarının tarihî ve kültürel olduğunu kestiremiyoruz. Burada bazı sorunların mevcut olduğunu birçoğumuz yakinen hissedebiliyoruz.

Bu müktesebatın oluşumunda dinî kaynaklarımızın belirleyici bir role sahip olduğuna kuşku yok. Ama bu bilgilerin önemli bir kısmının da dönemin belli şartları, ihtiyaç ve gereklilikleri ile ilişkili olduğunu çoğumuz anlayabiliyoruz. Yine bu birikimin meydana gelmesinde doğrudan veya dolaylı olarak o dönemde geçerli olan felsefi, ontolojik düşünce sistemlerinin, mevcut bilimsel, tıbbî, örfî ve kültürel veri ve anlayışların da etkili olduğunu hepimiz idrak edebiliyoruz. Bunların içinde örfe dayalı, maslahata dayalı, ihtiyaç ve zarurete dayalı bir hayli fikhî önermelerin olduğunu biliyoruz. Ama içinde bulunduğumuz toplumsal şartlar nedeniyle bunları bir bütün olarak ilmi bir nazarla ve objektif bir şekilde ele alamıyoruz. Bu konuda şu yönde veya bu yönde, şu meşrepte bu meşrepte farklı baskı grupları bunları usulüne uygun tarzda, analitik bir yöntemle ve soğukkanlı bir şekilde inceleyip değerlendirmeye fırsat vermemektedir.

İslam hukuk araştırmalarında ve fıkıh derslerinde geleneği eksen almamız çok önemlidir. Çünkü bu yapılmadığında 1500 yıllık tarihî tecrübeyi yok saymamız, her şeye sıfırdan başlamanız gerekiyor. Bu da bizi ya selefî ya tarihsel/modernist anlayışlara mecbur edecektir ki, bunlardan da sadra şifa bir hasılanın elde edilmesinin imkânsız olduğu müsellemdir. Ama gelenekle ilişki biçimimizin, gelenek karşısındaki tavır ve tutumumuzun, bir başka ifadeyle geleneği nasıl anlayıp günümüze aktaracağımız

ciddi bir sorun olarak ortada durmaktadır. Bu konudaki mevcut tavır ve tutumlarla ilgili tek tek analitik değerlendirmeler yapılabilir ama bu ortam bunun için çok elverişli değil, konumuzda zaten doğrudan bu değil.

Yöntem konusundaki bu belirsizliğin sonucu olarak bugün İslam hukuku derslerimiz hem içerik hem de yöntem olarak sorunlarla doludur. Mesela uluslararası ilişkiler, mesela anayasa hukuku, borçlar hukuku, eşya hukuku diyelim. Bunları genellikle Kara Avrupası hukuk sistematığı ve terminolojisinden yararlanarak işlemeye çalışıyoruz. Ders kitaplarımız da genellikle bu formata göre hazırlanmış. Ama bununla çoğu kez fikhın muhtevasını sunmaktan aciz kalıyoruz. Bu sistematik ve terminoloji içinde fikhın özgün ve orijinal içeriği buharlaşıyor.

Derslerimizde ve İslam hukuku araştırmalarımızda, beşerî hukuktan nasıl ve ne ölçüde yararlanacağımız konusunda akademisyenlerimiz arasında da farklı yaklaşımlar olduğunu biliyoruz. Baskın kanaat ve uygulama bu konuda oldukça ileri ve gelişmiş bir sistematik ve terminolojiye sahip olan batı hukukunun bu yönünün aynen taklit edilmesi şeklindedir. Ama bir kısım hocalarımız da ne olursa olsun klasik bir fıkıh kitabı okutmayı daha yararlı buluyorlar. Fakat üniversite derslerinin sistemi ve özelliği derslerin metin üzerinden sürdürülmesine çok fazla imkân tanımadığı için bir kısmı tatile ve sınava ayrılan bir dönemde bu konuda çok fazla ilerleme sağlanamamakta, bu durum öğrencinin birçok hususu eksik öğrenmesine yol açmaktadır.

Söz gelimi ders Anayasa Hukuku'nun işlenmesini gerektiren bir ders ise biz aslında Modern Hukuk açısından Anayasa Hukuku konusu sayılmayacak şeyleri anlatmak durumunda kalıyo-

ruz. Örneğin, bu derste normal olarak çağdaş siyaset teorisinden, devletin kuruluşu, temel unsurları, temel organları, temel işlevi gibi konuları işlememiz gerekir. Yine bugün Anayasa Hukuku'nun en temel konularından biri olan ve bireyi devlete karşı koruma altına alan temel hak ve hürriyetleri, sivil toplum, hukuk devleti gibi konuları işlememiz gerekiyor. Ama biz aslında bunları ele alamıyoruz çünkü klasik gelenekte bu konulara karşılık gelen çok fazla bir şey bulamıyoruz. Bunun yerine biz Anayasa Hukuku'nda klasik hilafet teorisini, halifenin seçimi, azledilmesi, görevleri gibi konuları anlatıyoruz. Fakat bu konular bugünün öğrencisine bir şey katmıyor.

Bu konuda yargılama hukukunu da örnek verebiliriz. Bu alanın da ismini beşerî hukuktan alıyoruz. Ama günümüzde hukuk fakültelerinde okutulan yargılama hukuku ile bizim İslam yargılama hukuku diye okuttuğumuz şeyler birbirleriyle çok fazla örtüşmüyor. Günümüzde yargılama hukuku çok gelişmiş, kavramları oldukça inceltilmiş, sistematığı bir hayli geliştirilmiştir. Çağın getirdiği teknolojik gelişmeler sayesinde hem ispat vasıtalarında hem de yargılama usul ve tekniklerinde çok önemli yenilikler meydana gelmiş, sürekli de gelmektedir. Biz derslerde hâlâ yargılamayı esas itibarıyla halifenin görevlerinden biri olarak görüyor, tek hakimli mahkeme ve duyu organlarıyla görmeye dayalı bir ispat sistemi üzerinden “edebu'l-kâdî” konuları işlemeye çalışıyoruz. Bu konuda ders notlarımızda özellikle tanıklık, bilirkişilik ve adli tıp boyutlarıyla ilgili günümüzdeki gelişmeleri dikkate alan bir güncelleme kaçınılmaz gözükmektedir.

Hukukun daha çok kamu hukuku alanı ile ilgili bu alt dallarında bu şekilde elbette sorunlarımız var. Ama öyle görünüyor ki, esas

problemimiz bizim aile Hukuku, borçlar hukuku, eşya hukuku gibi özel hukuk alanlarıyla ilgilidir. Memnuniyet ve takdirle belirtmek gerekir ki, son zamanlarda bu alanlarda çok sayıda nitelikli çalışma yapıldı ve yapılmaktadır. Özellikle günümüzde önemli bir olgu olarak ortaya çıkan İslam ekonomisi ve finansı alanı fıkıhın bilhassa eşya ve borçlar hukukunun hayatiyet kazanması için çok önemli imkân ve fırsatlar sundu. Ama yine üzülererek ifade etmek gerekir ki, burada da konuyu temelden ele alan, birçok problemi kökünden halledecek mihver çalışmalar henüz gerçekleştirilemedi. Söz gelimi bu alanla doğrudan ilgili bulunan mal, milk, para, hak gibi kavramlarla ilgili özgün çalışmalar ve buna bağlı açıklamalar henüz ortaya konulamadı. Günümüzde bu kavramlarla ilgili klasik bilgilerle her gün sayıca artan ve farklı boyutlar kazanan iktisadi problemlerin çoğunu temellendirmekte zorlanıyoruz. Biz de bu konularda köklü çalışmalar yapmak yerine klasik fıkı bir tür araçsallaştırarak bir tür kanuna karşı hile mantığıyla münferit problemler için pansuman çözümler ve ürünler ortaya koymaya çalışıyoruz. Adeta bir alternatif ekonomik sistemi hile düzeneğine oturtmuş bulunuyoruz. Aslında bundan da çok fazla rahatsız değiliz. Farklı kesimlerden gelebilecek tepkileri dikkate alarak söz konusu muhataralı alanlarda riskli açıklamalar yapmaktansa mevcut durumu, klasik müktesebatan rastgele bağlamından kopararak kesip aldığımız parça bilgilerle bir şekilde kılıfına uydurmayı daha tercihe şayan buluyoruz. Benzer sorunları klasik aile hukukundaki “milk” temelli evlilik birliği için de gündeme getirebiliriz. Ama bunları tartışmak için yer ve zaman müsait olmadığı için bu konuları bir sonraki tura veya celseye havale edebiliriz. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Mehmet Hoca çok teşekkür ederim gerçekten bunlar hepimizin zaman zaman düşündüğü konular, problemler. Yalnız işte bunları cesaretle konuşmayınca ve yeni şeyler üretmeyince dediğim gibi tarihî malzemeyi savunmayı bir din olarak kabul ediyoruz. Daha doğrusu birileri öyle kabul ediyor onu bertaraf edemeyince o tür düşüncenin arkasındaki gerçek yapıyı hani Ali Bey gibi tamamen çırlıçplak etmeksizin ortaya koyamayınca bu defa kendimizi de kandırıyoruz, bizi dinleyenleri, bizden bir şey öğrenmek isteyenleri kandırıyoruz. İlahiyat meselesi hakikaten son derece önemli, bu problemi ilahiyatçılar çözecek, aksi halde meydana boş bırakınca gittikçe kötüye gidiyor, daha iyiye gitmiyor. Yunus Hoca artık biraz ısındık sanırım hocam.

H. Yunus Apaydın: Ben İbrahim Kafi Bey'den sonra konusurum diye hesap yapıyordum ama tutmadı hesabım.

Mehmet Akif Aydın: Hocam bugün İbrahim Bey üç saat ders anlatmış ben biraz soluklansın diye hemen üstada sözü vermedim. Aslında söz vermeye de gerek yok isteyen hocamız her an söz alabilir.

H. Yunus Apaydın: Üstadım öncelikle bu güzel toplantıyı tertip ettiğiniz için ve nazik davetiniz için teşekkür ediyorum. Hukuk tarihinin üstadı olarak size fikhın duayeni Bardakoğlu ve usulün üstadı İbrahim Kafi Bey'e saygılarımı diğer dostlara sevgilerimi sunuyorum. Hepsinden Allah razı olsun.

Değişik vesilelerle tekrarladığım bir anekdotla başlayayım. Galiba 1997 yılıydı. Konya'da bir aile sempozyumu olmuştu ve orada imam nikahı ile ilgili bir bildiri sunmuştum. Hayrettin Hoca oturum başkanıydı, rahmetli Mehmet Erkal ile Orhan

Çeker resmi müzakereciydi. Salondaki diğer katılımcıların da müzakere hakkı vardı. O bildiride günümüzde uygulanan imam nikahının meşruiyetini sorgulamıştım. Rahmetli Mehmet Erkal ve Orhan Çeker, her ne kadar bildiride tartışmaya açık hususlar olsa da o zaman bildiriye takdir etmişlerdi. Şimdi okutsak Orhan Hoca belki itiraz edecek nokta bulur ama o zaman yüksek beğenilerini ifade etmişti. Bu iki hocamızın müzakeresi, salonda birkaç imam nikahlı patronun, bildirinin içeriğinden pek hoşlanmayan diğer zevatın, şu delikanlıya okkâlî bir cevap verilmesi gerektiği yönündeki beklentilerini karşılamadı ve iş Hayrettin Hoca'ya düştü. Hayrettin Hoca, “Yunus Hoca'nın söyledikleri bir içtihat, ama benim içtihadım onunkinden farklı” dedi. Hayrettin Hoca'nın bu girişle başlayan müzakeresi salonda hissedilen gerginliği yumuşatan arifane bir konuşmaydı. Hâlâ takdirle anırım. Hoca konuşmanın devamında, “İki şahit varsa, İslam hukukuna göre, resmî kayda kuyda gerek olmaksızın bu akit kurulur. Allah katında bu geçerlidir” dedi. Ben kısaca “Allah'ın şahitlere ihtiyacı yok, şahitler başkaları için, yani toplum içindir” mealinde bir şeyler söyledim. Ali Bey'in az önce benzer içerikte söyledikleri bana bu anekdotu hatırlattı. M. Akif Hocam sizin de “Yunus Hoca'nın sözleri maksadını aştı.” şeklinde ona bir eleştiriniz, siteminiz olmuştu. Şimdi sitem etmezsin diye tahmin ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Tabii bütün söylediklerini hatırlayamadığım için masum bir şey söylemişsin de maksadını aşmış demişim gibi bir fotoğraf çıktı ortaya.

H. Yunus Apaydın: Yok yok bugün eleştirmezsın.

Mehmet Akif Aydın: Tamam güzel Ali Bardakoğlu, Yunus Apaydın Hocaların çizgisi belli zaten biliyorum.

H. Yunus Apaydın: Elhamdülillah, çizginin belli olması kadar önemli bir şey yok. Bak eksiklerden biri ne biliyor musun, çizgi eksikliği, ona iyi parmak bastınız. Benim fıkıhın mahiyeti ve işleviyle, fıkıh usulünün mahiyeti ve işleviyle ilgili iddialarım var, bugün yapılması gerekenin ne olduğuyla ilgili tespit ve iddialarım var. Bunları burada ayrıntıya girerek tekrarlamak istemiyorum ama bazı şeylerin netleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çokça tartışılması ve netleştirilmesi gereken birçok husus var. Bunlardan bir tanesi, “fıkıhın dinleştirilmesi” olgusu. Risk demeyeyim, zaten böyle bir olguyla karşı karşıyayız. Bu konunun netleştirilmesini kolaylaştıracağı düşüncesiyle acizane din-şeriat-fıkıh ayrımı üzerinde duruyorum epeyce bir süredir. Maalesef bu tür konular hak ettiği ölçüde tartışılmıyor. Mesela bu ayrımın isabeti ne getirip ne götüreceği ilgililerin ilgisine mazhar olamadı. Detaya girmeden belirtecek olursam, bu ayrımın kabullerinden biri, fıkıh tarihsel tecrübeye, beşer tarafından yapılan bugün de aynı şekilde beşer, yani bizler, tarafından yapılması gereken bir şey olduğu. Özü itibarıyla “fıkıh; dinin temel ilkelerinin, hedeflerinin, tarihin belli dönemlerinde, belirli sosyo-psikolojik şartlarda ortaya çıkan görünümünden ibaret”tir. Fıkıhın, içinde yaşanılan sosyolojik, psikolojik, siyasal, ekonomik her türlü dışsal şartlar -kısaca hayat- görülerek ve içinde yaşanılarak yapılan bir faaliyet olduğunu artık idrak etmek gerekir. Benim genel olarak fıkıh çalışmalarında gördüğüm temel eksikliklerden biri, son zamanlarda değişik faktörlerin etkisiyle nispeten bazı olumlu gelişmeler gözlense de fıkıhın hayattan kaçılarak, steril alanlar için yapılması, dinin bu steril alanlarda yaşanılmaya çalışılmasıdır. Bu da bir yönüyle fıkıhın dinleştirilmesinin bir sonucu. Fıkıh tarihi aslında biraz bu ayrımı yapmamızı giderek kolaylaştırıyor,

yine İSAM'daki bir toplantıda, Fıkhın tarihini, hukukçuların Roma Hukukunu inceledikleri gibi inceleme cesareti göstermeliyiz şeklinde cüretkâr bir cümle kurmuştum orada, yeterince bu da eleştirilmedi ama bu çalışmalar gide gide bu ayrımı yapmamızı fikhın kendisiyle fikhın tarihi arasında ayırım yapmamızı sanki kolaylaştıracak diye düşünüyorum. Aciz kanaatimce modern dönem, fikhın aşılammış kriz dönemidir. Kriz kapsamına, akaid ve ahlâk alanı da dâhildir. Zaten ben esas itibarıyla fikh dediğim zaman en genel anlamda bu üç alana ilişkin zihni faaliyetlerin tümünü kastediyorum. Burada kendi alanımıza dair konuştuğumuz için kendi özel anlamda fikhı kastetmiş oluyorum. Bu kriz döneminde ne yapacağımızı tam bilemediğimiz için nasıl yapacağımız konusunda da el yordamıyla hareket ettik. Tabiri caizse avara kasnak gibi mekanizmanın diğer parçalarıyla -ki bu hayat demek- sağlıklı irtibatı kuramadan kapalı devre fikh ile ilgili üretimler yaptık. Bir hareket var, kasnak dönüyor, ses çıkarıyor. Baktığımız zaman hareketi de görüyoruz ama hayata dair, hayata dokunan sonuçlar üretmiyoruz. Tabii burada, teşbihte hata olmasın, bir otobüse binmişiz, modern hukuk otobüsü diyelim, kaptanı o, biz içindeyiz, o koltuktan kalkıp ona oturuyoruz veya sen şuradan kalk şuraya otur diyoruz. Otobüs öne doğru gidiyor ama biz geriye doğru gidiyoruz ama hareket alanımız büyük ölçüde biz ne konuşsak nereye otursak ne yapsak hayat bu şekilde devam ediyor. Sizin dışınızda hayatınızı kendisine göre idame ettirdiğiniz bir hukuk var. Biz fikhçılar olarak, istisnaları tenzih edeyim, bunun farkında olmadık, kendi kendimize bir dünya kurmaya, bir hukuk inşa etmeye çalıştık. Cevap bulunması gereken temel problemlerden bir tanesi, şu anda ne yapacağımız... Artık olan biteni, gelinen noktayı kısaca mevcut durumu görme-

den yol almanın neredeyse imkânsız olduğunu fark etmek, yolu gerek revize ederek gerek ekleme çıkarmalar yaparak ama illaki onunla yani mevcut durumu görerek yürüneceğini anlamak, anlatmak gerekiyor. Özellikle fıkıh alanında yapılacak çalışmaların buna göre yapılması lazım. Fıkıh çalışmaları için buna karar vermemiz lazım. Hâlâ klasik fıkıh kitaplarında yer alan görüşlerin bugün toplumda karşılığı olup olmadığına veya bir problemi çözüp çözmediğine bakmaksızın İslam hukuku başlığı altında sunan makaleler, kitaplar yazılıyor. Klasik fıkıh kitaplarında yer alan fakat bugün toplumda karşılığı olmayan, bugünün bir problemini çözme iddiası olmayan görüşleri “Klasik fıkıhta...” başlığıyla sunmak lazım.

Meselenin bir başka yönüne Sakarya’daki bir toplantıda yaptığım “İçtihadın/Hitabın Hükümleşme Süreci” başlıklı konuşmada işaret etmiş ve sosyal tanıma ve siyasal tanıma olmaksızın bir hukuktan bahsedilemeyeceğini ileri sürmüştüm. Fıkıh alanındaki çalışmaların sözünü ettiğim bağlantılar kurularak yapılması lazım. Bu yönde cılız da olsa ilk girişimi asistanlık yıllarımda başında Zerka’nın “el-Fıkhü’l-İslâmî fi sevbihî’l-cedîd” adlı kitabında görmüştüm. Yeri geldikçe Suriye Medeni Kanununa atıf yapıyor, Suriye Medeni Kanunundaki filan maddenin şöyle düzeltilmesi, şu şekilde olması lazım gibi bazı önerileri araya sokuyordu. Bizdeki çalışmaların da artık o noktaya gelmesi ve belki artık nassın salt zahiri varlığından veya zahiri anlamından hareketle değil, belki gerçekleştirmek istediği amaçtan hareketle eldeki mevcut malzemenin onarılması cihetinin düşünülmesi lazım. Son zamanlarda İslam Ekonomisi, İslam Bankası, İslami Finans vb. diyerek yapılan çalışmalar artık bir yönüyle bu yön-

de atılmış adımlar olarak görülebilir. Bu da muhtemelen mevcut birikimin, insanlığın geldiği noktanın dikkate alınmadan aynı alanda yeni bir şey söylemenin zorluğunun fark edilmesinin bir sonucudur.

En başta söylemeye çalıştığım klasik fıkıh/fıkıh tarihi çalışmalarıyla bugünün problemlerini çözmeye iddiası taşıyan çalışmaların net bir şekilde birbirinden ayrılması gerektiğine bir daha dikkat çekmiş olayım. Bunların hem mahiyetleri hem yöntemleri farklılık arz eder. Yeri gelmişken problem çözmeye amaç güden çalışmaların başına “İslam” kelimesini getirmekten vazgeçmeyi de yıllardan beri tekrarladığım gibi burada da tekrarlamak istiyorum. “İslam”lı sunumlar zihinleri hem yoruyor hem yanlış yerlere yönlendiriyor. Bu artık teorinin; ortada artık yani devlet nedir, sen nasıl işleyen bir devlet kuracaksın, nasıl bir rejim getireceksin artık bunu başka gerekçelerden hareketle ortaya koymak lazım. Önerdiğimiz şeylerde yani artık hangi fakih ne dediğinden ziyade, nasların hedeflerini bir üst ilke, üst denetleyici ya da bir uzak hedef gibi ufkumuza koyup onun peşinde koşacak şekilde yani dediğim gibi nassa direkt atf yapmadan başına İslam getirmeden o ufkuyu atf yaparak çözümler üretmemiz lazım. Mesela bugün artık hukukun üstünlüğü diye bizim bir iddiamızın olması lazım, davamızın olması lazım. Şimdi değişik şeylerde, sosyal medyada da görüyoruz, “davamız İslam davası, dava adamı” gibi, herkes öyle bir şey ki bunu kafasına göre doldurabiliyor yani, hâl-buki hukukun üstünlüğü, hocam işte insan hakları, hukuk devleti mesela. Adalet, bizim artık dava diye gençlere, ilahiyat öğrencilerine, bunları gündeme getirip, bunları anlatmamız lazım, bunların peşinde olmamız lazım. Siz bu ekonomi olarak hukuku bil-

mem ne, aile hukuku dediğimiz alanlarda da somut olayı ortaya koyup, ne yapmak istiyoruz, aile dediğimiz zaman mesela İslam ailesi diyorlar ben anlayamıyorum, tabii 1999 veya 1998 mi bilmiyorum, İstanbul'daki bir sempozyumda bir tebliğ sunmuştum bizim fıkhıta aile kavramı, Arapçada aile kelimesi yok. Toplumun yapılanması... İslam ailesi diyorlar. Affınıza mağruren, 'İslam Ailesi' diyerek hakikaten aileyi birçok noktada öldürdüğümüzü ve tahrip ettiğimizi düşünüyorum. Bu işin kültürel boyutu, geleneksel boyutu şeklinde. Birkaç hadisten, rivayetten hareketle bir İslam ailesi çıkarılmaya çalışılıyor. Bu toplumsal bir organizasyon bugün artık geldiğimiz noktada, aileyi yeniden tanımlamamız lazım ve ne bekliyoruz, nasıl bir misyon yüklüyoruz, bu tanımlardan hareket edilmesi ve bir entegrasyonun sağlanması lazım. Bu çok önemli bir şey.

Diğer bir husus geleneğin değeri ve gelenekle irtibat meselesi. Bütün bunları yaparken, nasıl yapacağımıza dair de gelenekle irtibat konusunda çok sağlıklı ilişki kurduğumuz fikrinde deyim. Birçok arkadaşımız diyor ki "biz geleneğe saygılıyız". Geleneğe saygı ne demek? Ara sıra Gazali'den, Serahsi'den, Ebu Hanife'den ya da falanca mezhepten bir şey aldığımız zaman geleneğe saygı göstermiş olur muyuz? Bu noktanın ciddi bir şekilde sorgulanması lazım. Benim buradaki iddiam üretim dediğimiz şeyin yani fıkıhla ilgili bir üretim yapacaksak, bunun bir şekilde sistematik bir şekilde, metodolojik bir yapı içerisinde olması gerekir. Dolayısıyla ne tarihte olan falanca dönemin problemlerini çözmüş olan çözüm nedir, bugün biz kendi toplumumuz için hangi çözümleri öneriyoruz? Bunun bir ekol/mezhep sistematığı içerisinde söylememiz lazım. Rahat olalım, hiçbirimizin sözü kanun

değil, biz kanun koyucu değiliz. Biz karşılaştığımız bir problemi çözmek için teklif getiren, ortaya fikir koyan insanlar gibi hareket ediyoruz. Ki bu çok çok önemli bir şey, eski ile yeninin ayrılması çok önemli bir şey. Vaktiyle İslamiyat dergisine yazdığım “Yöntem Sorunu” başlıklı yazıda bu noktaya işaretle artık ‘Yeni Fıkıhtan, ‘Yeni Hanefilikten bahsetmemiz gerekir demiştim. Bu önerinin sistematik ve metodolojik altyapısını konuşmak lazım tabii ki. Hiç değilse şuna dikkat edilse: Eskiye ‘Klasik Fıkıh’ denilse yeni üreteceğimiz şeylere “Yeni Fıkıh”, “Çağdaş Fıkıh” dememize gerek kalmayabilir belki. Fıkıh hayatın neresinde, bunu tespit etmemiz lazım, bunu iyi anlamamız lazım. Ondan sonra fıkıh yapmanın kuralları üzerinde, fıkıhın mantığı üzerinde düşünebiliriz. Gelenekle irtibat konusunda dediğim gibi oradan falanca mezhepten falanca kişilerden görüş aktarmayı ben geleneğe saygı ya da gelenekle irtibat olarak kesinlikle düşünmüyorum. Bir çizgiyi, bir mantığı devam ettirdiğimiz takdirde gelenekle sağlıklı iletişim kurmuş olabilirsiniz ve burada tabii bir çizgiyi sürdürmeye çalıştığımız zaman neyin tarihsel olduğu neyin dönemselsel olduğu kendiliğinden yavaş yavaş ortaya çıkar. Göreceksiniz neyin algılara bağlı olduğu, her dönemin marufunun, makulünün ne olduğu zaman içerisinde ortaya çıkabilir. Eğer bu yolda gidebilirsek ve kendimizi rahat hissederseniz yani tek birine mal satar gibi, tabiri caizse teşbihte hata olmasın bir problem var ve o problemin çözümü A şahsı bir öneri getirir, B şahsı bir öneri getirir, kamu otoritesi ya da bir fetva meselesi ile mesela Din İşleri Yüksek Kurulu diyelim bu önerilerden bir tanesini alır uygulamaya koyar. Burada senin ürettiğin malın problem çözücü olması önemli, ayakları yere basan problemi çözen hayatın içine giren çözümlerin olması lazım. Bir kere hukuk meselesi olduğu zaman mesela, inanıyor-

san yapacaksın diye bir tavır olamaz. Önerdiğin çözümün makul, adaletili olması; adaleti, hakkaniyeti nasıl gerçekleştireceğinin gösterilmesi gerekir. Öz denetim dışında aslında bir entelektüel denetim mekanizmasına ihtiyaç var. Bir denetim mekanizması olmalı ki ayakları yere sağlam basmayan fikirlerin ortaya sürülmesine cüret, cesaret edilemesin.

Son olarak ilgili dostları şu soru üzerinde ciddiyetle düşünmeye davet ediyorum: Türkiye’de “İslam hukukunda...” diye başlayan bir çalışma yapmak mümkün müdür?

Mehmet Akif Aydın: Birinci turu bir tamamlayalım izninizle, daha sonra biraz daha açabiliriz.

H. Yunus Apaydın: Son cümlem şu olsun: Gerçek problemlere gerçek çözümler üretmemiz lazım. Kendi dar alanımızda kendi kendimize hukuk yapmaktan kendi kendimize fıkıh, kendi kendimize İslam propagandası yapmaktan vazgeçmemiz lazım.

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkür diyorum. Bir ufak ilave yapayım, gerçekten katılıyorum. Türkiye’de modern anlamda İslam hukuku üzerinde yazılan ilk kitaplardan birisi malum Sabri Şakir Ansay’ın kitabının ismi neydi, Hukuk Tarihinde İslam hukuku, biz Türkiye’deki fıkıh çalışmalarını hukuk çalışmalarının hukuk tarihi zaviyesinden ele almadığımız için birçok problem yaşadık, hâlen de yaşıyoruz. Sanki şu anda üretilmiş gibi. Bunları ayırt etmek lazım hukuk tarihi zaviyesinden hem döneme göre ortaya koymak hem zemine göre Endülüs’te üretilen İslam hukuku ile, Hint alt kıtasında üretilen İslam hukukunu mutlaka bölgesel etkilerinin olması kaçınılmaz. Bunları ortaya koymadığımız için sanki şu anda üretilmişse biz teorik olarak onu tartışıyoruz gibi. Sizin konuşmanızda metodolojiye de hayli atf yapıldı, ek-

sik olmayın gerçekten önemli, esas problemlerden birisi, usul-ü fıkıhı nasıl anlamalıyız ve nasıl fonksiyonel hâle gelebilir, onun üzerine de üstadımız yeteri kadar dinlendi, üç saat ders anlattı İbrahim Kafi Bey'den ben rica edeyim.

İbrahim Kafi Dönmez: Hocam gençlerden devam edelim.

Mehmet Akif Aydın: Estağfurullah hocam, sizi biraz daha dinlendirelim o halde. Kaşif Hoca'yı dinleyebiliriz.

Kâşif Hamdi Okur: Hocam öncelikle hem size hem diğer hocalarıma hürmetlerimi arz ediyorum, dostlarıma da saygılarımı sunuyorum. Bu toplantıyı tertip edip, bu soruları, hocalarımızın değerlendirmelerini dinlemek, bu arada belki birkaç hususa temas etmek imkânı verdiğiniz için teşekkür ediyorum. Öncelikle İslam hukuku tabiri üzerinden gidersek hani bir mesel vardır derler ki “deve kuşu ne devedir ne kuştur”, bu algı sanki bugünkü hâliyle, ilahiyat fakültesi kürsülerindeki İslam hukuku adı altında bizim de bünyesinde bulunduğu disiplini çağrıştırıyor gibi geliyor bana. 1980'li yıllarda benim neslim bu konulara ilgi duyup da okumaya başladığımız zaman, ilgili kitapların başlığı genelde İslam hukukuydu. Yayınlanmış olan eserlerde genelde bir konu mukayeseli olarak ele alınır, çeşitli mezheplerden bugün için daha uygun, elverişli görülen içtihatlar seçilir, öbür taraftan mukayesede de “ötekinin” problemleri biraz ön plana çıkarılırdı. İslam hukukunun diğerinden üstün olduğuna duyulan güveni vurgulayan bir üslup vardı çalışmalarda. Bizler, nesil olarak bu çalışmaları okuyarak, alanın içerisine girmeye başladık. Ondan sonra 90'ların sonunda 2000'lere doğru, akademik çalışmalarda “İslam hukuku/İslam hukukunda” gibi başlıkların uygun olmayacağı, bu tavrın sanki dünyayı kurtarma çabası gibi, kar-

şılığın olmayan bir anlayışı çağrıştırdığı dile getirilmeye başlandı. Dolayısıyla tez çalışmaları hem usul-ı fıkıh alanına hem de tarihî boyuta, kültür, hukuk ve düşünce tarihi formatındaki çalışmalara kaydı. Ama bir taraftan yine aynı disiplin, incelenmeye ve okutulmaya devam edildi. Şu anda biz adına İslam hukuku denilen bir dersi ilahiyat fakültelerinde okutuyoruz. Tabii İslam hukuku, hukuk tarihi bağlamında hukuk fakültelerinde de okutuluyor ama orası hukuk disiplini tamamen ele alan dört yıllık bir fakülte. Fakat biz burada hukuk eğitiminin muadili olduğu düşünülen ve adına “İslam Hukuku” denilen ders çerçevesinde hukuk bilgisini birkaç döneme sığdırmaya çalışıyoruz. Öncelikle -tasavvur problemlerini bir tarafa koyarak- ifade edelim ki bu uygulamayla hedeflenen sonuca ulaşılması imkân haricindedir. İslam hukuku tabiri hakkında şu da vurgulanmalıdır ki; bu tabirin mazisi çok eski değil, belki kullanılmaya başlanması Müslümanlar arasında bir asırlık bir geçmişe sahiptir. Türkiye’deki kullanımla alakalı atıf yaptığımız Sabri Şakir Ansay’ın “Hukuk Tarihinde İslam Hukuku” kitabının ilk baskısı 1946 yılında yapıldı zannediyorum. “İslam Hukuku” ismi taşıyan ilk kitap herhalde odur. O kitapta da “Hukuk Tarihi” vurgusu öne çıkmaktadır. İlgili disiplinin literatürümüzdeki orijinal adı “fıkıh” idi. Biz bunu fıkıh yerine İslam hukuku yaptığımız zaman ve yaptığımız çalışmalar da İslam hukuku çalışmaları olarak algılandığı zaman -akademik düzeydeki çalışmaları kastediyorum- ortaya çıkan ürünlerin hem tarih hem hukuk nosyonu bakımından gerek dil gerek terminoloji gerek metodoloji açısından eleştirisine yönelik önemli bir kısmı haklı olan tenkitlerle karşılaşılıyor. İlgili disiplinlerin nosyonunu almadan, sadece ilahiyat fakültesinde verilen eğitimle İslam hukuku alanında çalışma yapmak, çok da savunulabilecek bir durum

değil. Ama içerisinde olduğumuz fiilî bir durum var. Bir defa okuttuğumuz ve çalıştığımız disipline İslam hukuku denmesi ne derece isabetlidir? Bu husus sorgulanmalıdır. Belki belli bir dönemde hukuka temel teşkil eden ama ülkemizde şu anda meriyeti olmayan bilgileri o dönemde yazılmış kitaplardan aktarıyoruz. Bunun yanında artık günümüzde de yeni bir üslup oluştu. Ağır-lıklı olarak Orta Doğu ülkelerinde üretilen kaynaklardan, ahvâl-i şahsiye, emvâl, ukûd, cerâim gibi başlıklar taşıyan eserlerden hareketle bizde de bir dil oluştu, konuları bu çerçevede vermeye çalışıyoruz. Bunun yanı sıra tabii 1926'da artık hukuk olma nite-liğinin yitirildiğine vurgu yapıyoruz. Ancak ilgili tespiti yaparken şu hususu da dikkate almak gerekiyor: 1926 öncesinde de fıkhnın hukuka yansıyan kısımları hangi ağırlıktaydı? Bunu da gözden uzak tutmamak lazım. Namık Kemal kendi dönemi için "Artık fı-kıh karı koca kavgasıyla, Mecelle mesailine münhasır kaldı" şek-linde bir tenkit ileri sürüyor. Bu kısımlar da belki 1926'da uygu-lamadan çıkmış oldu. Peki, biz ilahiyat fakültelerinde verdiğimiz eğitimi, fıkhnın eğitimi olarak verebiliyor muyuz? Yani fıkhnın bir Müslüman'ın dışı yansıyan eylemlerini tanzim edecek fonksiyonu aktif olarak öğretiliyor mu? Bu açıdan baktığımızda da çok iç açıcı bir şey söylemek mümkün görünmüyor. Burada yapılan, fûru kitaplarındaki malzemenin, belki günümüzdeki eserlerden de yararlanılarak (bazı çalışmalar için bunun tam tersi geçerlidir) yeni bir üslupla verilmesinden ibarettir. Ancak ilgili muhtevanın bir zamanlar yaşayan bir hukuku yansıttığı, İslam dünyasının çe-şitli bölgelerinde, mesela Endülüs'te toplumsal şartları yansıtan tatbikatların ortaya çıktığı yeterince vurgulanamıyor. Aynı şekil-de günümüz İslam ülkelerindeki fıkha dayalı hukukî düzenleme-ler de ilgili ders materyallerinde gereği gibi incelenmiyor. Böyle

olunca talebede de maalesef fikhın ne olduğuna, tarihî tecrübede nasıl anlaşıldığına dair sağlıklı bir perspektif gelişmiyor. Ders materyallerimize bu bakış açısını taşıyamadık. Ama buna gayret sarf edersek, üzerinde durabileceğimiz konular ‘*ahval-i şahsiye*’ ve ‘*muâmelât*’ adı altında ifade edilen hususlar olmaktadır. Zamanımızda bu alanın parlayan yıldızları olarak, lisansüstü çalışmalarında finans ve helal gıda çalışmaları için içerisine girdi ve bu vadilerdeki çalışmalar artıyor. Ama biz en azından, mesela aile hukukunu talebeye anlatırken belli dönemdeki tatbikatı yansıtan; sak mecmualarındaki, şeriye sicillerindeki, dönemsel fetva koleksiyonlarındaki, dönemsel monografik nitelikli risalelerdeki bilgileri kullanmalıyız. Bu kaynaklardaki malzemeyi şimdiye kadar kullanmadık, kullanamadık. Bu eksiklikten dolayı, talebenin zihninde bu içtihatların her zaman ve her zeminde uygulanan, belki hiç değişmeyen kurallar olduğuna ilişkin, sağlıklı olmayan bir tasavvur gelişti ve bu da günümüzün meseleleriyle yüzleşip, yeni alternatif koyabilme refleksini ciddi anlamda zayıflattı. Öyle olunca fikh derslerinde biz neyi verebiliriz? En azından buna dair bir iki söz söyleyerek ben bu turda söyleyeceklerimi bitirmek istiyorum. Öncelikle fikhın, mahiyetine ve nasıl ortaya çıktığına, nereye oturtulması gerektiğine dair, yani din, şeriat, fikh, hukuk ve kanun arasındaki irtibatın nasıl anlaşılması gerektiğine dair sağlıklı bir tasavvuru yansıtmamız gerekiyor. Bu mesai füru fikhı açısından gerekli olduğu gibi, usul açısından da önemlidir. Dolayısıyla usul-i fikh disiplininin amacı, gayesi neydi? Tatbikatla olan ilişkisi nasıldı? Neyi hedefledi? Bugün ne anlama geliyor? Sorularının cevabı tedrisat sürecinde öğrenciye yansıtılmalıdır. Aksi takdirde her iki disiplin çerçevesinde verilen eğitim, malumat aktarma düzeyinde kalacaktır. Eğer programlarda öngörü-

len zaman dilimi içerisinde, sınırlı imkânlarla bu tasavvuru belki verebilirsek, bir merhale kat edilmiş olur. Mevcut şartlar ve imkânlarda daha ileri düzeydeki beklentiler gerçekçi görünmemektedir.

Temas etmek istediğim bir nokta daha var; tarih ve hukuk disiplinleri açısından lisansüstü çalışmalarda görülen, metodoloji ve terminoloji eksikliğini telafi için, İslam hukuk alanında lisansüstü eğitime müracaat eden öğrencilerin bu nosyonları da mümkün mertebe kazanmasını temin edebilecek, kalıcı ve her üniversitede, her enstitüde uygulanabilecek mekanizmalar bulmalı ve geliştirmeliyiz diye düşünüyorum. Şimdilik ben bununla iktifa edeyim hocam.

Mehmet Akif Aydın: Peki çok teşekkür ediyorum, İbrahim Bey artık...

İbrahim Kafi Dönmez: Hocam müsamahanız için teşekkür ediyorum, ses geliyor mu?

Mehmet Akif Aydın: Geliyor, geliyor, buyurun.

İbrahim Kafi Dönmez: Müsamahanız için teşekkür ederim, ses yorulduğu zaman benim için biraz sıkıntı oluyor ama inşallah bir miktar konuşabilirim. Öncelikle kıymetli meslektaşlarımı hürmetle muhabbetle selamlıyorum. Yüce Mevla'dan bu çalıştayın hayırlara, faydalı sonuçlara vesile olmasını niyaz ediyorum. Ben de diğer dostlarımız gibi Türkiye'de hukuk fakültelerinde Türk Hukuk Tarihi dersinin ve aynı şekilde Hukuk tarihi araştırmalarının gelişmesine büyük bir emek sarf eden değerli hocamız, dostumuz Akif Bey'e içtenlikle teşekkür etmek istiyorum öncelikle. Bu katkıyı meslektaşlarımız yakından bildikleri için ayrıntı vermemin gerekli olduğunu düşünmüyorum. Ama

şunu belirtmeme müsaade edin: Kendisi hukuk tarihçisi gibi bir konumda görünse bile fıkıhçılardan daha fıkıhçıdır. Nitekim bu toplantı, onun fıkıhçıları bir araya getirme aşkıyla, şevkiyle gerçekleşti; o bizim yapamadıklarımızı yaptı.

Mehmet Akif Aydın: Hocam ben teşekkür ederim hakikaten hepsi çok büyük katkı oluyor konuşmaların.

İbrahim Kafi Dönmez: Kıymetli görüşler açıklandı. Bundan sonraki meslektaşlarımın da hepsi alanında yetkinliği ile bilinen arkadaşlar. Eminim ki onlardan da önemli değerlendirmeler dinleyeceğiz.

Tabii ki Türk Hukuk Tarihi hocalarıyla fıkıh hocalarının iş birliği ve yerine göre iş bölümü yapmalarında büyük fayda var. Fakat bunu gerçekleştirirken, konunun öğretim boyutuyla ilgili bazı temel sorunların da gözden geçirilmesi uygun olur. İzinizle ben işin bu yönüyle ilgili olarak mütevazı bir katkıda bulunmaya çalışacağım. Vurgulamak istediğim husus şu: “Türk Hukuk Tarihi” ve “Fıkıh Tarihi” aşamasına geçmeden “Hukuk Tarihi” incelemelerinin mahiyetinin ve amaçlarının göz önünde bulundurulmasında da yarar var.

Böyle bir çalıştayda “Hukuk Tarihi”nin tanımı ve amaçları üzerinde durmanın zâit olacağı düşünülebilir. Fakat bu konuda ki gözlem ve tecrübelerim, bana hep, bazı elementer bilgilerin, belirtilen alanlara yönelecek adaylar bakımından büyük önem taşıdığını düşündürmüştür. Bundan dolayı, çalıştaya katılan akademisyenler bakımından biraz sıkıcı olsa da meramımı iyi anlatabilmek için, keza bu çalıştaya ait metinlerden yararlanacak gençlere faydalı olabilir düşüncesiyle, bazı temel bilgileri tekrar etmeyi göze almalıyım. Bu tür toplantıların meslektaşlar arasın-

da tecrübe paylaşımına imkân verme özelliğini de dikkate alarak, izninize, bir tecrübemi özetleme çalışacağım:

İlahiyat fakültelerinde İslam hukuku dersi okutan bir hoca olarak gerek lisans gerekse yüksek lisans düzeyinde yaptığım derslerde, özellikle fıkıh incelemelerinin önemi bağlamında, “fıkıh”ın hem kişinin Allah’a karşı vecibelerini hem de hukukî ilişkilerle ilgili düzenlemeleri ele alan bir ilim olduğunu belirttikten sonra “hukuk” kavramına ve hukuk incelemelerinin kapsamına kısa bir atf-ı nazarda bulunmaya çalışıyorum. Aslında girdiğim lisans derslerinden önce genellikle öğrenciler “Fıkıh/İslam Hukukuna Giriş” veya “Fıkıh / İslam Hukuk Tarihi” içerikli dersler görmüş oluyorlar. Yüksek lisans programında okuyanlar ise zaten “Fıkıh / İslam Hukuku” ile ilgili çok sayıda ders okuyup gelmiş oluyorlar. “Peki, böyle bir tekrara niçin ihtiyaç duyuyorsun?” diye düşünülebilir. Zira tecrübeler şunu gösteriyor: Bazı elementer bilgilerin ve temel kavramların uygun vesilelerle pekiştirilmesinin, öğrencilerin bu açıdan sağlam bir temele sahip olmalarının ne kadar önemli olduğunu ilerleyen zaman içinde daha açık biçimde görüyoruz; bu açıdan zayıf yetişenlerin, sonraki meslek hayatlarında -bazı konularda başarılı çalışmalar gerçekleştirebilirler- buldukları seviye ile bağdaşmayan ciddi hatalarına veya eksikliklerine şahit oluyoruz. Kısacası, temelde bir eksiklik varsa illaki bu durum ileride belli oluyor. İşte bu esnada hukuk incelemelerinin pozitif hukuk tetkiklerinden ibaret olmadığına dikkat çekmenin yararlı olduğunu düşünüyorum. Konu bütünlüğünü korumak için -şayet vakit müsaitse- pozitif hukuk kavramının ne ifade ettiğini belirtip yürürlükteki hukuk kurallarının sistematiğine/hukukun kollara ve dallara ayrıldığından da söz ediyorum.

Bu bakıştan sonra, hukuku belirli bir perspektiften inceleyen teorik hukuk disiplinlerine değinmek daha yararlı oluyor. Mesele “Hukuk Felsefesi ne demektir, neyle meşgul olur?” tarzında sorular sorarım. Hukuk Metodolojisi, Hukuk Sosyolojisi, Mukayeseli Hukuk için de benzeri uygulamayı yaparım. Sıkı tanımlar yapma çabası içine girmeksizin, örnekler vererek bunları somut anlatımlara kavuşturmalarımı isterim. Devamında bunlarla ilgili derli toplu bilgi vermeye çalışırım. İlginçtir ki, öğrencilerin belirtilen disiplinler hakkında genellikle doğru ve doğruya çok yakın bilgi veya tahminlere sahip olduklarını gördüğüm hâlde sıra hukuk tarihine gelince durumun çok farklı olduğunu görürüm. Zira “Hukuk Tarihi” diye anılan ilmî disiplinin vehle-i ûlâda “Tarih”i çağrıştırması sebebiyle öğrencilerin hemen “tarih” vurgulu tahmin ve açıklamalarda bulunduğunu müşahede ederim. Tabii ki “hukuk” ve “tarih” kelimelerinden oluşan bir isim tamlaması söz konusu olduğu için, öğrencilere hak vermemek de munsıfâne olmaz. Ama bunun asıl sebebinin ne olduğunu anlamaya çalıştım ve sanıyorum doğru bir tespitte bulunabildim; tabii ki ilahiyat camiası açısından. Bu tespite geçmeden, şu hususu da belirtmeliyim: Yaptıkları tahmin veya açıklamaların tatmin edici bulunmadığını anlayınca, bu defa öğrenciler tabiatıyla benim bir şeyler söylememi bekliyorlar. Ben bazı açıklamalar yaptığımda ise, sanki hiç beklemedikleri bir şey değilmiş gibi bir izlenim veriyorlar; bakışlardan veya açık ifadelerinden bu anlaşılıyor. Yani benim söylediklerim genellikle kendi tasavvurlarındaki ile pek de uyuşmayan, bazıları için sürpriz sayılabilecek bilgiler olarak karşılanıyor.

Kısaca şunları ifade etmeye çalışıyorum:

-“Hukuk Tarihi nedir, neyle meşgul olur?” sorusuna şöyle cevap verebiliriz: Hukuk Tarihi, hukuk kuralları ve kurumları ile hukuk düşüncesinin tarihî süreç içinde nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini inceleyen ilmi disiplinin adıdır.

-“Hukuk Tarihi incelemeleri sayesinde elde edilen fayda nedir?” sorusuna geniş cevaplar verilebilir. Ama kısaca şunları söyleyebiliriz: Hukuk tarihi incelemeleri hukuk kurallarının ve müesseselerinin ahlâkî, dinî, felsefî, sosyal, iktisadî ve siyasî temellerine, hangi coğrafi, psikolojik, etnik tesirler altında ortaya çıktığına ne gibi ihtiyaçları karşılamayı ve ne gibi hukukî sorunları çözmeyi hedeflediğine ve bu konuda başarılı olup olamadığına ışık tutar. Bir başka anlatımla hukuk tarihinin görevi geçmişte yürürlük kazanmış hukuk kurallarını tespitle sınırlı olmayıp bunların niçin ve nasıl ortaya çıktığını ve hedeflerinde başarılı olup olmadığını da inceler.

Ardından, bir hukuk kuralı olarak mesela “evlenme engelleri”ni veya bir hukuk kurumu olarak mesela “vakıf müessesesi”ni göz önünde bulundurabileceklerini söyleyip örnekleri çoğaltmalarını isterim.

Devamında da Hukuk tarihi için yapılan taksimler hakkında örneklere dayalı bilgiler vermeye çalışırım.

Kişisel tespitime gelince: Kanaatime göre, ilahiyat camiasında genellikle Türkçe “İslam Hukuk Tarihi” veya Arapça “Târîhu’t-teşrî’l-İslâmî” başlığını taşıyan kitaplar ve bunların içerikleri öğrencilerin zihinlerinde yer etmiş. Muhtemelen birçok meslektaşımız bu tür kitapları esas almakla yetinip “Hukuk Tarihi” denen disiplinin konusu ve amacından pek söz etmemiş. Elbette bu kitaplar İslam hukuku alanına giren bir konuda hukuk

tarihi çalışması yapacaklar için önemli ve gerekli bilgiler içeriyor; zira böyle bir çalışma yapacak kişinin fıkhn tarihçesi, dönemleri, bu dönemlerin özellikleri, öne çıkan fakihler ve müellifleri hakkında yeterli bir bilgiye sahip olması elzemdir. Kaldı ki bu kitapların içerikleri sadece İslam hukuk tarihi çalışması yapacaklar için değil, herhangi bir şekilde ve herhangi bir yönüyle “fıkıh” çalışacaklar açısından da vazgeçilmezdir. Bir başka anlatımla bunlar işin mukaddimesidir; yani İslam hukukuna giriş dersinin bir parçası sayılır.

İlahiyat fakülteleri bakımından tasvir ettiğim durumla karşılaşılması çok şaşırtıcı olmasa da şayet aynı durumla hukuk fakültesi mezunları bakımından da karşılaşıyorsa, bunun mercek altına alınması gerekir diye düşünürüm. Çok sınırlı bir gözlem olmakla birlikte şu tespiti belirtmeliyim: Gerek Marmara Üniversitesindeyken, gerekse İstanbul 29 Mayıs Üniversitesinde İslam hukuku yüksek lisans programındaki öğrenciler arasında hukuk fakültesi mezunu çok sayıda öğrencimiz oldu; doğrusu onların da yukarıdaki soru karşısında farklı bir açıklama yapmadıklarını, ya az önce söylediğim fıkıh tarihi kitaplarının içeriğinden söz eden, ya da bizatihi hukuk kurallarının veya hukuk kurumlarının incelenmesi bağlamında açıklamalar yaparlarken kısaca “tarihteki hukuk” veya “hukukun tarihçesi” diye ifade edebileceğimiz bir anlayışı yansıtan cevaplar verdiklerini görmüşümdür. Şayet hukuk fakültelerinde hocalık yapan değerli meslektaşlarımız, benim gözlemlediğim durumun istisna olabileceğini, genel olarak hukuk fakültesi mezunlarının “Hukuk Tarihi” adını taşıyan disiplinin mahiyetini ve amacını çok iyi bildikleri kanaatini taşıyorlarsa bu meselenin bu çalıştayın gündeminden çıkarılıp

ilahiyat fakülteleri İslam hukuku anabilim dalı mensuplarının çalıştaylarına konu edilmesi uygun olur.

Son olarak, belirttiğim hususla ilgili tespitin sadece öğretim aşamasıyla ilgili olmadığı kanaatini taşıdığımı da söylemeliyim. Zira tez konusu belirleme aşamasındaki lisansüstü, özellikle yüksek lisans öğrencilerin birçoğunun, “fıkıh tarihi çalışmak istiyorum” derlerken, az önce belirttiğim netlikte bir “Hukuk Tarihi” anlayışıyla değil, daha çok “tarihteki hukuk” veya “hukukun tarihçesi” anlayışıyla bir tercih yaptıklarını gözlemlemiştir.

Uzun zamandır lisans derslerine girmediğim için, ilahiyat fakültelerindeki fıkıh öğretimi ile ilgili tespit ve düşünceler konusunda burada bulunan değerli meslektaşlarımın çok daha yararlı katkılar sağlayacakları kanaatindeyim; o sebeple bu konulara değinmekten sarf-ı nazar edeceğim.

Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: İbrahim Bey size çok teşekkür ediyorum tekrar konuşacağız inşallah. Hukuk tarihini çeşitli yönleriyle incelemek bizim için çok yararlı. Şimdi ben aslında Hasan Hoca'ya söz verecektim ama Necmettin Kızılkaya birazdan, bir söz vermiş ayrılmak durumunda, Hasan Hoca darılmazsa Necmettin Kızılkaya'ya söz vereyim sonra Hasan Hoca'yı dinleyelim.

Hasan Hacak: Estağfurullah hocam tabii ki, ne demek.

Necmettin Kızılkaya: Akif Hocama böyle güzel bir çalıştay düzenledikleri için çok teşekkür ediyorum, diğer bütün hocalarımızı saygıyla hürmetle selamlıyorum. Daha önce konuşan hocalarımız birçok noktaya değindiler, ben sadece bir iki hususa işaret etmek istiyorum. Akif Hocam bu çalıştaya davet edince ben de biraz hukuk tarihi bağlamında acaba ne tür meseleler olabilir

diye imal-i fikir ettim ve kısaca birkaç hususun altını çizmenin önemli olacağını düşündüm. Şimdi batıdaki büyük üniversitele-
rin tamamında, yani çoğunda demeyeceğim, tamamında “Classi-
cs” diye bir bölüm var. Bu “Classics” ya fakültedir ya da fakülte
içerisinde çok büyük bir bölümdür. Üniversitenin ana kütüpha-
nesi dışında müstakil kütüphanesi olan, master, doktora prog-
ramları bulunan bölümler veya fakültelerden söz ediyoruz. Bura-
larda daha çok batıyı Antik dünyaya, Helenistik döneme/kültüre,
Roma’ya bağlama çabalarının ve bu geçmişi bütün yönleriyle
incelemeye dönük araştırmaların yürütüldüğünü görüyoruz. Bu
çerçevede inşa edilmeye çalışılan geçmişe ait diller öğretilmekte,
o dönemlere ve Batı kültürüne ait olup klasik olarak ifade edile-
cek metinler ciddi tetkiklere tabi tutularak tartışılmakta, konu-
şulmaktadır.

Peki, bu bölümlerin/fakültelerin Müslüman dünyada karşılı-
ğı nedir, bunlar neye tekabül eder, İslam dünyasında acaba böyle
bir bölüm var mıdır veya bu tarz çalışmalar benzer bir perspektif-
le ele alınıyor mu diye baktığımızda bunun bir karşılığının olma-
dığını görüyoruz. Şimdi burada konuşan birçok hocamız geçmiş
fıkıh, klasik fıkıh veya tarihte Müslüman toplumların üretmiş
olduğu fıkhi bilgi birikimine işaret ettiler fakat ben bu birikimin,
bilginin, günümüzde hak ettiği değeri görmediğini düşünüyö-
rum. Tabii ki Türkiye’de ve dünyanın başka birçok yerinde ya-
pılan çalışmaları dikkate aldığımızda nitelikli güzel araştırmalar
yapıldığını söylemek mümkün. Ancak geçmiş İslam ilim ve kültür
birikiminin ince bir işçiliğe tabi tutularak incelendiğini söylemek
oldukça zor. Yani bu birikimi kutsama veya yok saymanın ötesin-
de serin kanlı bir şekilde yaklaşarak buradaki malzeme ve bilgiye

biz nasıl bakmalıyız, bu bilgi bize ne söylüyor veya bu bilgi nasıl üretildi gibi sorular çok fazla sorulmadan çalışmalar yapıyor. “Classics” bölümlerindeki müfredata baktığımızda mesela bir Antik Yunan felsefe veya siyaset metnine ya da Roma hukukuna ait bir metne çeşitli soruların sorulduğu, bu metinlerin belli bir bağlama yerleştirildiği, bugüne taşınacaksa bunun taşınmasıyla ilgili meselelerin tartışıldığı bir zeminde değerlendirildiğini görüyoruz. Ancak İslam dünyasında günümüzde yapılan çalışmalara bakıldığında öncelikle birçok temel metnin hâlâ kütüphanelerde keşfedilmeyi beklediğini görüyoruz. Gün yüzüne çıkan metinler söz konusu olduğunda da ya buralarda mevcut olan bilgi olduğu gibi aktarılıyor veya oldukça betimleyici bir şekilde inceleniyor. Bu metinlerin bağlamları, üzerine inşa edildikleri zihin ve kültür dünyası, içerisinde üretildikleri fizikî dünyaya dair bir öngörü olmadan araştırmalara konu edildiklerini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bir tür arkeoloji ve tarih çalışması yapıyor fakat ne arkeoloji ne de tarih formasyonu olmadan bu eserler çalışmalara konu ediliyor.

İbrahim Kâfi Hocamızın en son belirtmiş oldukları husus hakikaten çok önemli; bir tarihçi formasyonu da fıkıh tarihine veya fıkıh müktesebatına yaklaşıyoruz. Bu nedenle tarihi malzeme bize pek fazla bir şey söyleyemiyor, günümüzde de bir karşılığı yok bu bilginin. Böyle olunca bu tür çalışmalar ne tarih araştırmaları olarak bir yere oturuyor ne de bugüne hitap ediyor. Malumunuz olduğu üzere hukuk bir disiplin olarak toplumda olup biten sorunlardan yani hadiselerden beslenerek gelişiyor. Teorik bir yönü bulunuyor ancak mevzularını toplumdaki meseleler belirler. Örneğin bundan yüz yıl önce bilişim hukuku yoktu

ancak günümüzde önemli bir alan olarak karşımıza çıkmakta.

Son bir noktaya değinerek bitireyim. Gerçi bu konu, üzerinde uzun bir şekilde durulması ve geniş bir izah yapılması gereken bir mesele ama kısaca işaret etmekle iktifa edeceğim. Fıkıh alanındaki çalışmalar, daha çok fıkıh metinleri yani doktrin kitapları üzerinden yapılmaktadır. Doktrin kitaplarında ortaya konan bilgi bir fıkıh tasavvuru, bir dünya görüşü ve epistemoloji üzerinden üretildi ve bu durum uzun zaman aldı. Bu kitaplarda ortaya konan bilginin doktrini yansıttığını, hukukun olması gereken yönünü ele aldıklarını dikkate almak önem arz eder. Aksi takdirde vakıayı görmezden gelmiş oluruz ki bu durumda yanlış bir geçmiş tasavvuruna sahip oluruz. Vakanın, sosyal hayatın müşahede edilebileceği kaynaklar olan fetva kitapları bulunmasına rağmen fıkıh araştırmalarında bu literatür genellikle ihmal edildi. Her ne kadar son yıllarda Osmanlı özelinde fetva kitapları, fetvanın hukuk kültürü içerisindeki rolüne yönelik birtakım çalışmalar yapıyor olsa da bunların henüz yeterli bir düzeye ulaştığını söylemek zordur. Dolayısıyla fıkıh metinleri bu fetvalarla birlikte ele alınmadığı sürece meselenin belki de en önemli yönü eksik kalacak ve fıkıhın toplumdaki rolünü anlayamayacağız. Burada başka bir noktaya geliyoruz. Peki, geçmiş fıkhi birikimi anlamak için fıkıh eserleri ve fetvalar kaynak olarak yeterli midir? Kanaatime göre bu iki kaynak ile sınırlı kalınması hâlinde fıkıh tarihinin çok önemli bir yönü aydınlatılamamış olacaktır. Fıkıh tarihi çalışmalarında doktrin kitaplarının ve fetvaların kanuni düzenlemelerle ilişkisi kurulmadan, yani teorik olarak üretilen bu bilginin reel, gerçek bir boyuta nasıl dönüştüğünü, nasıl uygulandığını, devletin bunu nasıl yasalastırdığını ya da bu toplumun hayatına nasıl

bir düzen verdiğini anlamadan resmi bir bütün olarak göremeyiz. Konunun bu yönü günümüz İslam hukuku çalışmalarında ciddi anlamda ihmal ediliyor; bu ise geçmiş fıkıh birikimini anlamamızın önünü kapatıyor. Dolayısıyla şer’iyye sicilleri/kâdı defterleri, fermanlar gibi arşiv belgeleri hukuk çalışmalarının çok önemli bir yönünü teşkil etmesine karşın günümüz İslam hukuku araştırmalarında ciddi anlamda ihmal edilmişlerdir. M. Akif Aydın Hocamlar epey bir şer’iyye sicilleri yayınladılar ve biz bunlar sayesinde mahkeme kayıtlarını, hukukun toplumda nasıl tatbik edildiğini daha net görme imkânına sahip oluyoruz. Bunlar bence hukuk veya hukuk tarihi çalışmalarına ciddi bir katkı sunmaktadır ama ne yazık ki gerek hukuk fakültelerinde gerekse ilahiyat fakültelerindeki hukuk çalışmalarında bu kaynakların önemi henüz kavranabilmiş değil. Dolayısıyla, İslam hukuku alanı çalışılırken karşımıza birçok katmanın çıktığını görüyoruz. Özellikle burada bahsettiğim bu üç katman genellikle görmezden gelinerek doğrudan doktrin metinleri üzerinden fıkıh çalışmaları yapılıyor ki bu tür bir yaklaşım metinleri bağlamlarından kopardığı gibi fıkıhın bir hukuk olarak nasıl tatbik edildiği hususunda bize bir fikir vermemektedir. Ben şimdilik bununla iktifa edeyim. Tekrar böyle bir oturum yaptığı için M. Akif Aydın Hocama çok teşekkür ediyor, herkese saygılarımı sunuyorum.

Mehmet Akif Aydın: Necmettin Bey çok teşekkür ederim, gerçekten burada her hocamız Hukuk tarihini farklı bir noktadan ele aldığı için çok büyük bir zenginlik kazandırıyor. Hatta belki bunu daha sonraki bir zamanda ikinci turunu bile yine hocalarımızla tekrarlamakta yarar var, çok teşekkür ediyorum. Hasan Hoca şimdi sizi dinleyelim.

Necmettin Kızılkaya: Kusura bakmayın hocam derse girmem gerekiyor eğer devam ederse ben tekrar katılıp dinlemeyi istiyorum.

Mehmet Akif Aydın: Şimdi bunu sonra çözeceğiz, çözdüreceğiz ve sınırlı sayıda uzman hocalarımıza, katılanlara ve hukuk tarihi, İslam hukuku çalışanlara vereceğiz ama dışarıya açmaya-çağız onu söyleyeyim, inşallah katılmadığınız kısmı oradan takip etmeniz mümkün olur ama devam ederse memnun oluruz katılmanızdan.

Necmettin Kızılkaya: Hürmetlerimi sunuyorum hayırlı akşamlar.

Hasan Hacak: Bismillahirrahmanirrahim, hocam ben de teşekkür ediyorum bu fırsatı verdiğiniz için, hocalarımızla bir araya geldiğimiz için tüm hocalarımızı da selam ediyorum. Ben işin doğrusu çok fazla hazırlık yapamadım konuyla ilgili. Ama aldığım bazı notlar üzerinden bir şeyler söylemeye çalışacağım. Yani öncelikli olarak Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi hayırlı olsun bu çok önemli bir şey, biz de Marmara'da Mukayeseli Hukuk Araştırma Merkezi gibi bir şey planlıyoruz. İnşallah etkin bir şekilde çalışır. Aslında nerden başlayacağımı ve nereye gideceğimi bilemiyorum ama bir fıkrayla başlayabilirim. Ali Bardakoğlu Hoca'nın konuşmasında aklıma geldi; Osmanlı döneminde Balkanlar'daki birçok köyler fethedilip müslümanlaştırılıyor fakat bir köyü müslümanlaştıramıyorlar. Ne kadar tarikat şeyhi, hoca, ilahiyatçı göndermeler de olmuyor. En sonunda vezirin aklına bir fikir geliyor ya da birisi vezirin aklına bu fikri sokuyor, bir Bektaşî şeyhi gönderelim belki o halleder diye. Bektaşî şeyhi gidiyor, bir ay çalışıyor işte gelince heyecanla sorguya çekiyorlar, ne yap-

tın, Müslüman oldular mı? Hayır olmadılar diyor, eyvah herkesin morali bozuluyor. Ama diyor, merak etmeyin Hristiyanlıklarının hayrını artık görmezler diyor. Şimdi işte Ali Bardakoğlu Hoca konuştuktan sonra acaba biz bu İslam hukukunun hayrını nasıl göreceğiz, tabii bu önemli bir soru. Yani, bence de ne kadar göreceğimiz tartışılır. Şimdi, bir defa ilahiyatçılık hakikaten çok zor bir meslek. Yani üniversiteler arasında, fakülteler arasında eğitimi bence en zor olan ve en zayıf olanlardan bir tanesi ilahiyatçılık çünkü çok geniş bir alan ve henüz ilahiyatçılığın teorileri çok geniş bir alan bir defa. Demin Necmettin Hoca söyledi işte hayvan hakları, fetvaları görmeden aydınlanamıyorsunuz bazı konularda. Ama aydınlanmamızı sağlayacak o kadar çok şey var ki ve yani daha ders kitaplarımız yok. Hiçbir alanda yok. Hatta ben şunu iddia edebilirim, bazen ilahiyattaki arkadaşlarla konuşuyoruz, işte hâlâ bir Kelam Tarihi yazılmadı, düzgün bir kelam tarihi yok. Bilmiyoruz yani cahiliz. Usul-ü fıkah tarihi yazılmadı. Hukuk tarihi yazılmadı, hadis tarihi yazılmadı, tefsir tarihi... Hadis ve tefsir tarihi belki o kadar önemli değil de hadis tarihi şu bu da yazılmadı. Yani bizim aslında ilahiyatçı olarak pek çok şeyden yoksunuz, mesela hep metin okuyoruz, metin okuma yöntemlerinden yoksunuz, hatta ben şunu iddia ediyorum; ilahiyatçılığın temel metinlerinin okunup anlaşılmadığını iddia ediyorum. Yani bir tez olarak söylüyorum bunu çünkü ben 7-8 senedir doğrudan usul-ü fıkah metinleri okutuyorum, çağdaş usul kitaplarında o klasik metinlerdeki verilerin hakikaten suyunun suyu bile yok, sadece dedikodusu var gibi geliyor bana. Klasik kültür çok daha farklı ve biz yani demin Yunus Hoca da söyledi, ihtisaslaşma falan, harbi tam tersine hepimizin ilahiyatçı olması lazım anlayabilmemiz için çünkü bütünü anlamadan karşıyı anlayamıyoruz.

Yani her şeyi bilmeden aslında hiçbir şey biliyoruz gibi oluyor, bu bir risk. Bütün bu risklerle uğraşırken hukuk tarihi yapmaya başlıyoruz, şimdi tarihçiliği bilmiyoruz tam olarak. Aslında hepimiz hudaınabitiz, ilahiyatçılık şeyi olarak, mesela biz işte İbrahim Kafi Hocalardan, Ali Bardakoğlu Hocalardan okuduk, ettik. Hakikaten onların şahsı dolayısıyla çok şey öğrendik ama hocalarımız da hudaınabit gibi aslında. Bir kültürün, bir geleneğin devamını olarak gelmiyoruz, mesela hukuk fakültesinde Mehmet Akif Hoca daha şanslı, neden? 40'lerde 50'lerde hakikaten Yahudi hukukçular, şunlar, bunlar gelmiş, bir de Osmanlı'dan gelen kültür var, biraz daha iyiler, en azından Avrupa'da da borçlar hukuku, Alman hukuku yazılıyor, Alman Federal Mahkemesi falan herkes oradan okuyarak şey yapıyor. Bizde böyle değil, bizde çok karmakarışık bir durum var ve hakikaten klasik metinlerimiz okunmamış, anlaşılammış ve biz metinler nasıl okunur, nasıl tarihçilik yapılır, bunları çok iyi bilmiyoruz. Mesela hukuk kitaplarını okuduğunuz zaman bir söz var, "Hukukçular kötü tarihçilerdir" diye başlıyor, hakikaten tarih tarafımız da çok zayıf, yani hangi açığı hangi gediği dolduracağımızı bilmiyoruz. Ben biraz hukuk tarihinin pratik tarafıyla değil de teorik tarafıyla daha çok konuşmak istiyorum, biraz da benim ilgilerim bu alanda. Mesela İslam hukuk tarihi derslerine ben özellikle gidiyorum, yani şu anda en sevdiğim ders İslam hukuk tarihi ve Usul-ü fıkıh. İslam hukuk tarihini aslında bir ilahiyatçılık tarihi olarak işlemeye çalışıyorum ben, yani, öğrenci kelamı da usul-ü fıkıhı da hadisi de biraz orda harmanlıyor. Yapılmamış, hakikaten mesela elimizdeki hukuk tarihi kitaplarının gerçekten çok fazla hukuk tarihiyle de bir alakası yok. Ben o dönemlendirme şu bu falan hepsinin yeniden ele alınması gerekiyor, yani işimiz biraz zor. Özellikle ta-

rih yapma yöntemi bilmiyoruz, metin okuma ve anlama yöntemlerini çok iyi bilmiyoruz, buna fıkıh metni de dâhil. Fıkıh kitaplarını, Kuduri'yi okuma yöntemimiz de çok iyi değil. Dolayısıyla bizim aslında çok fazla böyle uzmanlaşmak yerine, o uzmanlıklardan gelen usul, kelam, hukuk, din, fıkıh vb. bilgileri bir potada eriten çalışmalara ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum, mesafe alabilmemiz için. Bu anlamda işte ilahiyat bilimlerinin geliştirilmesi lazım. Yani biz şu anda tabii akademik çalışma yapıyoruz, bu çalışmaların mahiyeti klasik çalışmalardan farklı ve bu önemli bir faaliyet, bunun böyle yapılması lazım hakikaten. Bizim akademik bağlamda çalışmamız lazım. Çünkü biz, belki arada son söyleyeceğim şeyi şimdi söyleyeyim, ben klasik metinlerin bizim tarafımızdan, klasik âlimlerden daha iyi anlaşılabilceğini düşünüyorum. Çünkü akademik bakış açısı bize bunu verebilir, eğer biz ilahiyatçılığı iyi yaparsak, klasik metinleri kelam olsun, hukuk olsun, usul-ü fıkıh olsun daha iyi anlayabiliriz diye düşünüyorum efendim. Ve bu akademik çalışma bu anlamda önemli ama bunu çok fazla branşlara ayırarak değil, biraz da o branşları birleştirerek değerlendirme yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Şu hususa belki temas edilir; fıkıh tarihi nasıl ortaya çıktı, ben fıkıh tarihinin nasıl ortaya çıktığını kelamı bilmeden anlayamayacağımı düşünüyorum. Ben Hanefilerin fıkıhı dinî temellendirme faaliyetinin bir parçası olarak yaptığını düşünüyorum. Özellikle, ben son zamanlarda kelam, usul-ü fıkıh ilişkisi üzerine çok yoğunlaşmaya çalışıyorum. Yani aslında Müslümanlar şu anda, hepimiz, Hicri 100 ile 300 arasında, hatta daha da kısaltayım, Hicri 100 ile 200 arasında yazılan muazzam bir çalışma var, bu çalışma dinî temellendirme çalışması. İslam dinîni muhataplara karşı, kültürlere karşı temellendirme, bu çok zor bir çalışma.

Müslümanlar bu çalışmayı yapmasaydı şu anda belki Müslümanlık çok zayıf bir şekilde olacaktı. Ve belki Müslümanlıktan bahsedemeyecektik. Bunu Müslümanlar başarmışlar ve tarihte bir kere başarılı olmuş bu, Hicri 100 ile 200 arasında başarılı olmuş. Ve hakikaten dinî temellendirme bağlamında çok muazzam bir kültür ortaya çıkmış ve şu anda biz bu kültürün ekmeğini yiyoruz. Çok önemli bir şey bu ama bu bizi bağlıyor. Şimdi çağdaş dönemde biz, çağdaş sorunlara çözüm bulalım muhabbetine girdiğimiz zaman biz bu kültürü yeniden üretmeden bunu yapabilmemiz çok zor. Bu da çok zor bir iş, yani oradan o kadar çok faktör bir araya gelip, bir sinerji oluştu ki, bu sinerjiyi biz çağdaş dönemde bu kadar baskıyı yediğimiz halde, yani Kufe'deki Ebu Hanife'nin o baskıyı yediği dönemden daha ciddi bir baskı var şu anda dünyaya üzerinde Müslümanlara karşı ama bu sinerjiyi bir araya getirip kültürü yeniden üretemiyoruz. Bu açıdan sorunumuzun biraz derin olduğunu, yani bu sohbetlerin, çalışmaların sorunu ne kadar çözebilme potansiyeli taşıdığı konusunda da çok iyimser olmadığını söylüyorum. Tabii ki çok önemli faaliyetler bunlar. Çok daha ciddi şeylerin yapılması belki gerekiyor ya da bekleyeceğiz ilahiyat kültürü yavaş yavaş ilerleyecek, kendini yenileyecek. Özellikle Bağdat Kufe'de ne olup bittiğini, özellikle Hicri 100-200 arasında, bunun tarihini de yapmamız lazım önce. Bunun dışında Hukuk tarihi çalışmalarını ben mukayeseli hukukla da birleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Mesela özellikle mukayeseli hukuk dediğimiz zaman İslam hukukunu mesela bir İngiliz hukukuyla, bir kara Avrupa hukuku ile mukayese etmek. Bu günümüz çalışmalarındaki basitçe yapılan mukayeseleri kastetmiyorum. Mesela İslam hukuku borçlar hukukundaki birtakım meseleleri yerine oturtabilmemiz için bizim, yani batı, yani özellikle

kara Avrupası hukukundaki meseleleri iyi çözümlenmemiz lazım. Mesela İslam borçlar hukukunu anlayabilmemiz için borçlandırıcı işlem, tasarruf işlemi ayrımının İslam hukukunda olmadığını anlamamız gerekiyor ki, işte garar meselelerini, diğer meseleleri, tazminat meseleleri bunları anlayabilelim. Yani İslam hukuku içinde kaldığımız sürece de bunları anlayamıyoruz çünkü metinler bize bunu çok doğrudan söylemiyor, çok dolaylı söylüyor. Ve bizim bu metinleri okurken metinlerin dilini değiştirmemiz gerekiyor, yani modernize etmemiz gerekiyor. Mesela bir örnek vereyim: Hanefi hukuku sürekli bir şekilde davadan kaçıyor, yani dava üreten şeyden kaçıyor, nizaya götürüyor. Neden kaçıyor, çok dava üreten bir hukuk yaparsak, hakimler işin altından kalkamazsa o zaman benim yaptığım hukuk çöp olur, boş olur. Mesela, bunu klasik metinler bize bu dille anlatmıyor, “nizaya götürür, nizaya götürür” deyip duruyor. Bizim bunu daha modern bir dile çevirmemiz gerekiyor yani, ne olup bittiğini, Kafi Hocamın da söylediği, hukuk sosyolojisi, felsefesi, metodolojisi falan bunları da harmanlayarak biraz hukukçu olmamız gerek. Aslında hem hukukçu hem kelamcı hem usulcü hem de tarihçi olmamız lazım. Yani bu dördünü birleştirmeden, mesafe almamız çok zor ancak pratik hukuk tarihi yaparız. Bu da tabii ki önemli bir şey, bu da yapılmalı işte, Akif Hoca sağ olsun. Burada bir devrimsel bir şey yaptı, yani bu şeyi işte diğer alanlara da taşımamız gerektiğini düşünüyorum. Hatta hukuk tarihiyle, mukayeseli hukuk tarihi çalışmalarında belki İslam hukukunun, Anglosakson hukukunu nasıl etkilediği, Fransız hukukunu nasıl etkilediği, mesela Debusi'nin hak ehliyeti, fiil ehliyeti ayrımını belki dünyada ilk kez yapan kişi olduğu vesaire, hani bu perspektiflerden de ilerlememiz lazım. Bunun için dil bilinmesi gerekiyor, ilahiyatçılar da

tabii Arapçadan başka dil bilmedikleri için Hukuk tarihi yapımları biraz daha zor oluyor. Yani hukuk tarihi bağlamında mukayeseli hukuk ve işte bu hukuk şeyini yapabilmemiz için gerekli dil altyapısının da kurulduğu bir merkezin ben çok faydalı olacağını düşünüyorum, birinci turda bu kadar söz söylememin yeterli olduğunu düşünüyorum.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim Hasan Hoca, şimdi tabii gerçekten şöyle, Hayrettin Hocalardan sonra ilk nesil biziz bu İslam hukuku çalışmalarında. Bizim ilahiyat mezunu olarak şöyle bir handikabımız oldu, İslam hukukunun lisansını öğrenmeden doktora başladık. Böyle bir şey olması mümkün değil yani. Lisans okumadan onun yüksek lisansını, doktora yapamazsın ki. Dediğin gibi biraz huda yinabit gidiyor, yalnız bu çalıştayların bence gerek hukuk fakültesinde gerek ilahiyat fakültelerinde yapılmasının şu faydası olduğunu düşünüyorum, şimdi yeni bir şey ortaya koyarken modern sistemde arama konferansı diye bir şey var. Mesela, Sabancı Üniversitesi üniversiteyi kurarken, bu üniversite neyi nasıl okutmalyız diye uluslararası arama konferansı yaptı, günlerce bunu tartıştılar. Şimdi aslında, İslami ilimler nasıl öğretilmeli noktasında arama konferanslarına hakikaten ihtiyaç var, herkes fili tarif eder gibi bir yerinden tutup anlatmaya başlıyor. O da problemi çözmiyor. Hukuk tarihinin şöyle bir faydası oldu bana, ben hakikaten fikhın mutlaka hukuk tarihi temelinde öğretilmesi gerektiği kanaatindeyim. Aksi halde, Hicri 2. ve 3. asırda üretilen bir fikrin, bir teorinin temellerini dinle özdeşleştirip onu din yapıyoruz, o ciddi bir problem. Öyle olsaydı Ebu Hanife ile Ebu Yusuf niye en azından üçte bir meselede ihtilaf etti? Hangisininkini din kabul edeceğiz? Hukuk tari-

hi zaviyesinden ele almak son derece önemli. Bu tür çalışmalar zaten yapılıyor ama ben de araştırma merkezinin başlangıcında üç arama çalıştayıyla, konferansıyla bir tür bunu yapmaya çalışıyorum, bu ileriye dönük fayda üretecek diye düşünüyorum. İki tane hocamız kaldı, birinci turu bitirmek için. Şimdi Asım Cüneyt Hoca'ya, Süleyman Hoca'ya, Süleyman Hoca en genci galiba bu diye düşündüm ben, bu bir iltifat da sayılabilir Süleymancım gerçek de olabilir. Süleyman Hoca yoksa ayrıldı mı? Ali Bey ayrıldı mı yoksa?

Ali Bardakoğlu: Yok dinlemeye devam ediyorum ama sen bir cümle söyledin takılmam vacip oldu, İslam hukuku nasıl öğretilmeli, arama konferansına ihtiyaç var dediniz, yani nasıl öğretilmemesinin örneği yeterli var anlamında mı söyledin bunu?

Mehmet Akif Aydın: Hayır onu söylemedim hocam, şunu demek istiyorum, yani tarihi malzemeyi teorik esaslardan ayırabilirsek bu defa, o teorik esasları bugünün ihtiyaçları ışığında yeniden belki yorumlama imkânı olur, sizin gibi külliyen masayı devirme taraftarı değilim.

Ali Bardakoğlu: Masayı koruyoruz, sadece İslam hukukunun nasıl öğretilmemesi gerektiğinin yeterince örneği var gibi bir muhalif bir görüş çıkardım da onun için diyorum. Yalnız ben şimdi bir toplantıya gireceğim arkadaşlar, bunun ikinci seansını tekrar alalım ben buna razı değilim. İkinci bir turu yeni bir toplantıyla yapalım.

Mehmet Akif Aydın: Olur, bence çok iyi olur çünkü konuşulmadık daha birçok şey var, güzel şeyler konuşuldu açıkçası, çok istifadeli oldu ama tamamlanmadı.

Ali Bardakoğlu: İkinci turda bu güzel dostlarım da düşün-

sün, bu nazariyat kitaplarının, Hayrettin Hocamızın mukayeseli İslam hukuku da dâhil, nazariyat kitaplarının bizi ciddi şekilde yanılttığı ve yanlış bir rotaya sevk ettiği gibi bir kanaatim iyice belirgin olmaya başladı, onu da ikinci turda biraz açmak istiyorum.

Mehmet Akif Aydın: Üstadım, Cüneyt Hoca konuşmadan bir şey söyleyeyim yalnız, İslam hukuku Türkiye’de de belli kısımları itibarıyla uygulanıyor. İlahiyatçılar uygulanmıyor diyerek kolaya kaçıp, bu işi derinleştirmeden kaçmamalılar.

Ali Bardakoğlu: Ben bu nazariyat kitaplarının biraz da dökümünü çıkarayım, genel bir bilgi, ikinci turda onun kritiğini yapmak istiyorum.

Mehmet Akif Aydın: Hay hay, şimdi Hacı Mehmet Güney Hoca ve Kâşif Hoca bu işlerle ilgilendiler. Müftülüklere gelen sorularda, mesela aile hukuku çok önemli bir yer tutuyor. Aile hukukunu klasik şekilde anlatınca birçok problem çözülmemiş olarak duruyor. Yani onun üzerinde durma mecburiyetimiz var, o anlamda diyorum ki tarihî malzemeyi dikkatli bir şekilde ayırabilirsek o zaman geride yoruma açık bir malzeme kalır, onu da günün şartları, imkânları ölçüsünde yeniden yorumlayabiliriz.

Ali Bardakoğlu: Dinlemeye devam edeyim, araya girdim özür dilerim, dostlara selam.

Mehmet Akif Aydın: Asım Cüneyt Hoca’dan rica edeyim ben görüşlerini.

Asım Cüneyd Köksal: Öncelikle çok teşekkür ediyorum böyle güzide bir toplantı için, hocalarımızla bir arada bulunma fırsatı verdiğiniz için. Ama küçük bir izahatla ile başlayayım, Süleyman Hoca’dan sonra en genci benim hocam, Süleyman Hoca da abimiz.

Mehmet Akif Aydın: Süleyman Hoca bunu iltifat olarak kabul etsin, siz de kusura bakmayın.

Asım Cüneyd Köksal: Kıymetli hocam, zaten değerli hocalarımız çok güzel anlattılar, çok güzel noktalara temas ettiler, ben aldığım notlar çerçevesinde birkaç noktaya değinmek istiyorum kısaca. Genelde ilahiyat, özelde İslam hukuku sahasında son 30 yıldır ciddi bir birikim var. Bu birikim gittikçe, yavaş yavaş kalite artırarak devam ediyor gibi gözüküyor. İslâm hukuku alanını fıkıh tarihi, usul ve fûru olmak üzere üç alt disiplin olarak tasnif edebiliriz. Fûru alanındaki çalışmalar, Müslüman bir toplumun Müslümanca yaşayarak kendisini idame ettirme çabalarının ilmî bir tezahürü olarak da görülebilir belki. Ama burada Gazzâlî'nin kendi zamanında fıkıhın dünyeviliğinden bahsedişini hatırlayabiliriz, fazla dünyevîleşmiş, dünyevî çıkarlarla fazla iç içe geçmiş, ruhunu kaybetmiş bir olgu olarak görüyordu kendi devrindeki fıkıhı. Bugün de biraz daha uhrevî, diyanîliği baskın bir fıkıh karşısında yız belki. Bu durumda biz fıkıhın ne derece yaşamla alakalı olduğu üzerinde esash biçimde düşünmemiz lazım. Bazı sorunlarımız var; bunların bir kısmı eğitimle alakalı, neticede İslâm hukuku sahasında yapılacak çalışmaların keyfiyeti eğitim sürecinin kalitesiyle yakından alakalı. Elbette hepimizin, kıymetli hocalarımızın da malumu olduğu gibi, bir fıkıh öğrencisi bir hukuk fakültesi mezunu gibi yetişmiyor lisansta, ilahiyat eğitiminin kapsamlı doğası gereği İslam hukukuyla alakalı oldukça az bir kredi alıyorlar. Dolayısıyla İslâm hukuku öğrencisi eğer çalışkan bir öğrenciyse, belki doktora aşamasında lisans bitirmiş bir hukuk öğrencisine muadil denebilecek bir nosyona erişebiliyor diyebiliriz, fıkıh alanıyla ilgili. Ama bu sürede tabii diğer İslami ilimlerle de ilgilenmiş oluyor. Fıkıhın di-

ğer İslami ilimlerle ilişkisi, burada kelâmın Hasan Hocamızın vurguladığı gibi çok hususi bir yeri var, tefsir, hadis ve tasavvufla da güçlü ilişkileri var tabii. Fıkıhın diğer İslamî ilimlerle ilişkisini kesmeden ama diğer taraftan da hukuk ve sosyal bilimlerle ilişkisini güçlü tutmak suretiyle nasıl bir eğitim öngörülebilir, lisansüstünde bilhassa, bunun üzerinde bir imal-i fikir etmek lazım. İslâmî ilimlerin cihet-i vahdesini temin edecek, bu bütünlüğün açıklamasını üstlenecek ilim fıkihtır diye düşünüyorum. İslamî ilimlerin topluca tarihini ve birbirleriyle olan ilişkilerini analiz etme vazifesinin İslam hukukçusuna düştüğünü düşünüyorum. Dolayısıyla İslam hukuku ile diğer İslamî ilimlerin anabilim dalları arasındaki idarî -ve elbette mecbûrî- ayırımın hakikat (nefsülemr) açısından itibarî bir ayırım olduğunu gözden kaçırmamak ve “İslamî ilimler” konseptini zayıf etmemek gerekiyor. Fıkıh ilmînin normatif tarafı insanî eylemlerle ilâhî irade arasındaki ilişkiyi her daim yeniden ve yeniden tesis etmeye çalışmak ile alakalıdır, bunu hakkıyla yapabilmek ise İslam hukukçusunun yalnızca klasik ve belirli bir müfredatı okumasıyla mümkün olabilecek bir şey değil. İnsanî eylemlerin kapsamı hemen hemen her şeyle alakalı olduğuna göre, hususi çalışma alanlarına göre günümüz İslam hukukçusunun esaslı bir biçimde yetişmesi, nihai bir ufuk olarak da insanlığın kendi dönemindeki ilmî ve fikrî birikimini temsil edebilmesi gerekiyor. İslam hukuku öğrencisinin doktora yeterlilik sınavına kadar ciddi bir okuma, ciddi bir kademeli eğitimden geçme ihtiyacı var, ayrıca Arapçanın yanı sıra İngilizce başta olmak üzere en az bir yabancı dil bilmeyen bir öğrencinin, doktora yapması bugün çok zor. Ama birçok öğrencimiz Arapça dışında dil bilmeden doktora gelmiş oluyor, diğer taraftan hukuk nosyonunu edinmeleri, -modern hukuk, kara Avrupası hukuk sistemi mesela- bunu edinmeleri mutlaka bir şekilde

gerekıyor. Ayrıca tarih nosyonu edinmeleri gerekiyor, İslam tarihi, Osmanlı tarihi, modern Avrupa siyasi tarihi, sömürgecilik tarihi, bunlarla ilgili okumalar yapmaları gerekiyor. Şimdi bazı fıkıh çalışmalarına baktığınız zaman bazı şeyler sanki ebedî bir şimdide geçiyor gibi görünüyor, yani mesela Şeybanî, Serahsî, İbn Abidin aynı cümlede arka arkaya geçiveriyor bazı tezlerde. Bu tabii elbette bir sorun, fikhî görüşleri tarihî bağlama yerleştirme sorunu, henüz diğer İslami ilimlerin tarihini olduğu gibi fıkıhın da tarihini hakkıyla yazamamış olmamızla da ilgili. Burada sabiteler ve değişkenleri birbirinden ayıramamak, görüşleri bağlamalarına yerleştirememek önemli bir sorun olarak gözüküyor, özellikle fıkıh araştırmacısının sosyal bilimler ve kendi hususi çalışma alanıyla ilgili, siyaset bilim, hukuk, ahlak ve siyaset felsefesi, ekonomi tarihi ve düşüncesi gibi alanlarda bir şekilde kendini yetiştirmesi -fıkıh usulü çalışanın kelâmdan başka felsefe nosyonu edinmesi- gerekir. Modern devlet, milliyetçilik, sivil toplum, ideolojik çatışmalar tarihi gibi olguları bilmeyince mesela bir araştırmacı, bu alanları ilgilendiren konularda söz söylemeye kalktığı zaman sözleri afaki oluyor, havada kalıyor, ne bugüne bir şey söylemiş oluyor, ne tarihi yansıtmış oluyor. Tabii metinlerin doğru okunması, görüşlerin tarihi bağlama yerleştirilmesi önemli olduğu gibi, bir geleneğe mensup insanlar olarak geleneği devam ettirmek ne demektir onun üzerinde de imal-i fikr etmek lazım. Fıkıh usulü diyelim, bugün yeni yapılan çalışmalarda insan hakları, adalet teorileri, hak teorileri, meşruiyet kavramı, hukukun mahiyeti ve işleviyle ilgili batı düşüncesiyle geliştirilen meselelerden bağımsız yapılır mı, yapılırsa biz fıkıh usulünü günümüzde hakkı ile temsil edebilir miyiz acaba? Ben aldığım notlara kısaca böyle temas etmiş olayım değerli hocam.

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkür ederim, sağ olun. Süleyman Bey kaldı benim listemde, sonra arzu eden hocalarımla ikinci bir tur yapabiliriz. Süleyman Bey buyurun şimdi söz sizin. En genç akademisyen olarak aramızdaki.

Süleyman Kaya: Estağfurullah, burada genç olmayan kimse yok zaten, ama tabii ki biz biraz daha genciz, zira bizi yetiştiren üstatlarımız var aramızda, hepsine hürmetlerimi arz etmek isterim. Size de bu toplantıyı tertip edip bizleri bir araya getirdiğiniz için ayrıca müteşekkirimiz.

Konuşmamda biraz daha doğrudan Osmanlı hukukuna dair yapılan çalışmalar üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Böylece bir konuşmayla birinci turu hitama erdirmiş oluruz. Bir kere Osmanlı hukuku çalışmalarını çok önemseydiğimi aynı fakültede çalıştığımız hoca arkadaşlarım da gayet iyi biliyorlar. Çünkü danışmanlık için bana gelen yüksek lisans ve doktora öğrencilerine Osmanlı hukuku çalışacaksan çalışalım diyorum hemen, yani ilk şartım bu. Niye bu kadar çok önemsiyorum, bir kere teorik çalışmaların yanı sıra pratiğe dair çalışmanın da gerekli olduğunu hatta zorunlu olduğunu düşünüyorum. İslam hukuk pratiğini tespit edilebileceği dönemin de Osmanlı dönemi olduğunu görüyoruz. Zira, fıkıhın tatbikatına dair Osmanlı'nın tecrübesini ortaya koyabileceğimiz milyonlarca arşiv belgemiz var, şer'iyeye sicillerimiz var, yüzlerce fetva mecmuamız var, risalelerimiz var, sak mecmualarımız var. Kısacası Osmanlı dönemi söz konusu olduğunda müthiş bir kaynak zenginliğiyle karşı karşıyayız. Ama öncesine gittiğimiz zaman bu kaynakların %1'ini bile bulmamız mümkün değildir. Dolayısıyla Osmanlı bizim için "Geçmişte Müslümanlar bu fıkıhı nasıl hayata tatbik ettiler?" sorusuna ce-

vap bulabileceğimiz önemli bir dönemdir. Bu tür çalışmalar, yani tatbikata dayalı çalışmalar teorik olarak kitaplarda tedvin edilen fıkıhın bizzat nasıl uygulandığını, tatbikat esnasında ne tür problemlerle karşılaşıldığını, bu problemlere hangi çözümleri, hangi usulle ürettiklerini görmemizi sağlıyor. Dolayısıyla bu tecrübenin günümüz açısından da çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Mevcut çalışmalarda karşılaştığımız bazı sorunlar var, birkaç soruna bu vesileyle işaret etmek isterim. Ali Hocam, Mürteza Hocam, hatta birçok hocamız tarihten ve hayattan tecrit edilen fıkıh çalışmalarından bahsettiler. Tarihin dikkate alınmadığı, tarihî süreçte yaşanan değişim ve dönüşümlerin görülmediği, bütün bir fıkıh külliyatının yeknesak kabul edildiği, fıkıhi içtihatların sanki aynı dönemde, aynı ortamda, aynı şartlar için üretilmiş çözümlermiş gibi görüldüğü bir bakış açısının belki farkında da olmadan birçok araştırmacı tarafından İslam hukuku çalışmalarında kullanıldığını görüyoruz. Aynı anda hem Ömer Nasuhi Bilmen'e hem de Kasani'ye sanki aynı dönemde, aynı tarihte, aynı meseleye cevap vermişler gibi atıflar yapılabiliyor çok rahatlıkla. Allah rahmet eylesin Sabri Orman Hocamla bir gün sohbet ederken, tarihin ıskalandığını ifade etmişlerdi, kısaca bu ifadeyi kullanabiliriz diye düşünüyorum, yani tarihi ıskalayarak İslam hukuku çalışması yapıyoruz.

Bir diğer sorun, Osmanlı hukukuna dair yapılan çalışmalarda tarihî arka plan bilgisinin olmamasıdır. Aslında tarih nosyonumuzun olmaması önemli bir eksiklik. Çünkü o dönemin şartlarında uygulanan bir hüküm var ve biz bunu o dönemin şartlarını dikkate almaksızın soyut olarak değerlendiriyoruz. Yani mesela menfaatin mal kabul edilmemesi meselesi az önce de gündeme

geldi, menfaatin mal kabul edilmemesi bize yanlış geliyor, “Niye bunda ısrarcı olmuşlar, ilk dönem fukaha böyle içtihat etmiş ama Osmanlı fukahası bundan vazgeçmeliydi” gibi ifadeler kullanıyoruz. Sonuç olarak da işte mezhep taassubu vardı, taassup içerisindeydiler dolayısıyla bir türlü vazgeçemediler ama mecbur kaldıkları yerde istisnalar getirdiler gibi yorumlar yapıyoruz. Halbuki baktığımızda, mesela vakıf mülklerdeki icâreteyn ile elde edilen tasarruf hakkının intikali, zirai üretimde tapu ile elde edilen arazinin tasarruf hakkının intikali, esnaf örgütlerinde dükkânlardaki gedik haklarının intikali meselelerinde menfaatin mal olmaması hükmünden hareketle bazı uygulamalar geliştirmişler. Tüm bu tasarruf haklarının menfaat olduğunu dolayısıyla mal olmadığını, mal olmadığı için de mirasa tabi olmadığını düşünüyorlar. Miras hükmüne tabi olmadığı için de çiftçi vefat ettiği zaman tapu ile kullanmış olduğu arazi üzerindeki tasarruf hakkı miras olarak intikal etmiyor. Dolayısıyla bölünmüyor, bütün kalıyor, o tarihten sonra kim tarafından kullanılacağına devlet adamları karar veriyor. Dolayısıyla menfaat maldır deseydiler aslında kurmuş oldukları bütün o zirai üretim yapısı, esnaf üretim yapısı, hepsi çökecekti, dolayısıyla bunu söyleyemezdi. Ama biz bu konuyu ele aldığımızda birçok çalışmada görürüz, mezhep taassubu vardı, dolayısıyla bir türlü menfaat maldır diyemediler gibi şeyler söylüyoruz. Yani bir bütün olarak dönemin şartlarını kuşatmakta birtakım sorunlarımız var, bu da amenna ama en azından belli ölçüde bu eksikimizi giderebiliriz diye zannediyorum, tabii bunun içinde arşiv belgeleri, şer’iyye sicil belgeleri, fetvalar, risaleler, hepsinin bir arada okunması gibi bir gereklilik var. Bu kaynaklar önemli ölçüde yazma hâlinde olduğu için bu bize biraz zor geliyor, yani İslam hukukçuları olarak biz Şami-

le'deki hazır yüklenmiş kitaplar üzerinden çalışmayı çok kolay buluyoruz, Akif Hocam sağ olsunlar 100 cilt şer'iyeye sicili neşrettiler, ama hâlâ araştırmacıları oraya getiremedik. Yani en azından hazır latinize edilmiş, her türlü tarama imkânı olan 100 cilt sicil var. Bu sicillerden hareketle birçok çalışma yapılabilir. Bu tarz çalışmalara pek aşinalığımız olmadığı için bunları kullanarak bile uygulamaya dair çalışma İslam hukuku alanında henüz yaygınlaşmadı, en azından benim gözlemlerim bu yönde.

İslam hukuku alanında çalışanların niçin Osmanlı tatbikatına yönelmediklerine dair de birkaç şey söylemek isterim. Aslında şu anda İslam hukuku alanında yüksek lisans veya doktora yapan yüzlerce akademisyen var. Malum hukuk tarihi kitaplarında yaygın bir gerileme edebiyatı var, ideolojik bir dönemlendirme var, Osmanlı asırları fıkıh tarihi açısından gerileme dönemi olarak yazılıyor. Bizim lisansta aldığımız eğitimde okuduğumuz İslam hukuk tarihi kitaplarında okumuş olduğumuz bu bilgi, bir şekilde zihnimize yerleşiyor, dolayısıyla tabii olarak da uzak duruyoruz. Aslında benzer dönemlendirme Osmanlı tarihinin geneli için de var, ilk başta kuruluş, yükselme dönemleri var, sonra da gerileme dönemi var malum, cumhuriyet döneminde ilk önemli tarihçilerin hemen hemen hepsi, Halil İnalcık Hoca da Ömer Lütfi Barkan Hoca da hep ilk dönem çalıştılar çünkü o dönem kuruluş dönemi, yükseliş dönemi. Gerileme denilen dönem pek çalışılmıyordu, daha yeni yeni bu dönemlendirmenin birtakım problemler içerdiği anlaşıldıktan sonra çalışılmaya başlandı, biz de artık bu Osmanlı döneminin fıkıh tarihi açısından gerileme dönemi olarak nitelendirilmesinin problemleri olduğunu, eksik olduğunu, yanlış olduğunu, daha yüksek sesle dile getirdiğimiz

takdirde bu dönemin de artık çalışılma noktasında bir rağbet göreceğini zannediyorum.

Bir diğer önemli problem de birçok kaynağın yazma halinde bulunması. Hanefi mezhebine ait özellikle Osmanlı döneminde üretilen eserlerin önemli ölçüde yazma halinde bulunmaları yazma eser kullanmanın zorlukları dolayısıyla bizi biraz daha önceki çalışmalara itiyor diye zannediyorum. Birinci tur için böyle genel bir girişle yetinmiş olayım hocam. Tekrar teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Süleyman Hoca çok teşekkür ederim, gerçekten güzel noktalara temas edildi bu çalıştayda. Şimdi Hukuk tarihinin, Osmanlı kısmı gerçekten son derece önemli ve başka bir döneme ait böyle zengin bir materyal de yok yani mesela Babürler dönemi fevkalade zengin olma potansiyeline sahip olduğu halde, devlet 1857’lerde yıkılınca o materyallerin büyük kısmı muhafaza edilmemişti, sadece fetva ve fıkıh kitapları muhafaza edilmiş, çok fazla bir bilgi yok bildiğimiz kadarıyla. İran dünyası hakkında çok fazla bilgimiz yok, yine en kolay ulaşabildiğimiz materyal Osmanlı dönemi. Böyle bir zenginlik karşısında Osmanlı dönemi hukuk tarihi çalışmalarının mutlaka yapılması lazım ama şimdi hukuk tarihi çalışmalarının şöyle bir zorluğu var, bir, hukuk tarihçisi Arapçayı çok iyi bilecek, yani Türkiye şartlarında, Türkiye’de Arapçayı öğrenmek için öğrencinin çok vakit harcaması gerekiyor. Yani mesela biz iki yıllığına bir Arap ülkesine, kabiliyeti olan bir genci gönderemiyoruz. Bir Batı dilini mutlaka bilmesi lazım, o da İngilizce veya Almanca, Almanca da son derece önemli bir dil hukuk tarihi bakımından. Öğrenmesi çok zor oralara da gönderemiyoruz, dolayısıyla biraz ondan, biraz bundan, biraz şundan malzeme toplayarak ilmi çalışma yapıyor

ki bu da istenen sonucu vermiyor. Belki bizim bu tür çalışmalara destek verecek güçlü vakıflara ihtiyacımız var. Şimdi eskiye nispetle böyle çalışmalara kısmen destek veren vakıflar ortaya çıkmaya başladı ama yetersiz. Büyük vakıflara ciddi ihtiyaç var. Şimdi efendim ilk tur tamamlanmış oldu, ikinci turda ben söz vermeyeyim de düşüncesini tamamlamak isteyen, ilave söylemek isteyen hocalar lütfen kendileri söze başlasınlar, söz alsınlar. Bir de Ali Bardakoğlu Hocamız bunun ikinci turunu yapalım dedi, bu konuda fikirleriniz varsa biz organize ederiz, söylediğim gibi bizim için bunun organizesi gayet kolay, 'Zoom' vasıtasıyla. Bu bakımdan bu imkânı sonuna kadar kullanmak isteriz sizin için yük olmayacaksa. Evet, şimdi söz sizlerde efendim.

Hacı Mehmet Günay: Bu oturumun ikincisi olacaksa ki, olmasını ben de şahsen çok arzu ederim. Bu ister online olsun ister yüz yüze benim için fark etmez. Özellikle hocalarımızın derslerle ilgili pratik tecrübe ve önerilerini dinlemek isterim. Aslında farklı deneyimlere olan ihtiyaç fıkıh usulü ve fıkıh tarihi dersleri açısından çok fazla hissedilmeyebilir ama özellikle ceza hukuku, aile hukuku, hatta borçlar ve eşya hukukunu anlatırken kendi adıma çok zorlandığımı belirtmeliyim. Bu alanlarda fıkıh dersi verirken konu modern hukuk sistematığı içinde verildiğinde, terimlerle ilgili de iki hukuk sistemi arasındaki nüanslar net ve dakik bir şekilde açıklanmadığında öğrencilerimiz bunun içinden günümüzle meseleleriyle nasıl bağdaştıracağını nasıl bir öz çıkaracağını kestirememektedir. Bu konuda İbrahim Kafi Bey Hocamızın belirttiği gibi verilen bilgilerin tarihi malumat özelliğini vurgulamak elbette önemli ama bunun günümüze bakan yönünü de düşünmemiz gerekir. Çünkü öğrenci için daha ileriki aşama-

larda mesela akademik bir sürece girdiğinde veya fetva vb. karar süreçlerine dâhil olduğunda sorun çok fazla katlanıyor. Bu konuları teker teker alan bazlı, konu bazlı veya ders bazlı olarak ele alıp tecrübe ve öneri paylaşımlarında bulunabiliriz. Şimdi aklıma gelen bir soru olarak mesela hocalarımızın klasik fıkha göre “me-saj yoluyla talak olur, yazılı da sözlü olarak da şöyle de böyle de” şeklindeki bir bilgiyi öğrencilerle nasıl paylaştığı, onlardan nasıl tepkiler geldiğini bize aktarabilir. Çünkü deneyimlerime göre bu konuları öğrencilerimizin hafsalası almıyor, belki sesini çıkarmıyor ama benimseyip içselleştirmiyor da. Bu tip konuları nasıl ele almalı, ders olarak nasıl işlemeli, öğrenciye nasıl aktarmalıyız? Aile hukukuyla ilgili mevcut içeriği büyük ölçüde koruyarak, bunun sunumunu günümüz aklına ve idrakine nasıl yapmalıyız? Bu konular üzerinde biraz dursak, en azından hocalarımızın kişisel tecrübelerini dinleme imkânı bulsak çok yararlı olacaktır, diye düşünüyorum.

Mehmet Akif Aydın: Hocam bizim şöyle bir kolaylığımız var; hukuk fakültesinde, ilahiyat fakültesinde bu kolaylık yok. Ben anlatırken ne hukuki işlemi tarif ediyorum ne suçun unsurlarından bahsediyorum, modern dille anlatacak olursam yani. Ne borcun kaynaklarından bahsediyorum, biraz tabii günümüzdeki anlayışla mücerret metotla hukuku anlaşılmasına paralel bir anlatım tutturduğumuz için, mevcut birikimden yararlanıyoruz o bakımdan ben zaten hukuk tarihi çalışmalarının en erken ikinci sınıfta okutulması, birinci sınıfta okutulmaması gerektiği kanaatindeyim. Anayasa, borçlar, ceza, aile, şirketler hukukunun temel yapılarını öğrenince biz onun karşılığında İslam kültüründe neler geliştirilmiş ise onlardan bahsediyoruz. Az zamanda çok şey anlatabiliyoruz, tabii burada problem, bizde ilmî çalışmalar çok

zor yapıyor, bir hukukçu bugün çok iyi para kazanma imkânını bırakarak hukuk tarihi çalışmalarına yönelmiyor. Arada hukuk tarihine çok meraklı, çok âşık olan birkaç tane çıkıyor arada. Öte yandan hukuk tarihçisi bir taraftan Arapça öğrenme, bir taraftan Osmanlı yazısını öğrenme, İngilizce veya Fransızca'yı geliştirerek bu işe adapte olma, bütün bunların elde edilmesi çok zor oluyor. Hukukçuları, biz hukuk tarihi çalışmalarına yönlendirirken zorluk çekiyoruz. Bizim de böyle bir zorluğumuz var ama dersi anlatırken zannediyorum ilahiyat fakültesi talebelerinden daha kolay onlara dersi işleyebiliyoruz. Hocam ikinci turda bunların hepsini, bir de İslam hukuku araştırmalarında metodoloji bakımından daha neler söylenebilir, sizlerle bir imal-i fikr edelim teker teker de ne yapabiliriz onu daha bir sistematik hâle getirmeye çalışalım. Bence de bir ikinci turu yaparsak iyi olur. Biz tarihçilerle birinci turu yaptık, onlarda bir tur yaptık şimdilik, şimdi iki tur ilahiyatçılarla yaparız, sonra hukuk fakültesinde hukuk tarihi okutan hocalarla ben bir tur yapacağım. Bir de söylediğim gibi başlangıçta arşivde çalışan uzmanlar var biz bu mahkeme defterlerini yayımlarken onlardan çok yararlandık, çok kolay okuyorlar arşivi çok iyi tanıyorlar, tarihçiler de bize çok yardımcı oluyorlar ama ben onlardan bir ekip toplayıp, onlarla da bir tur atölye çalışması yapmak istiyorum. Onlar bize arşivi biraz daha fazla tanıttılar, nasıl çalışılması, hangi kaynaklara ağırlık verilmesi gerektiği, hangi koleksiyonlar, onlar da arşivde yeni yeni koleksiyonları da uygulamaya açtılar dolayısıyla arşiv hakkında kitapların vermediği bilgilere de sahip. Onlarla da bir çalıştay yapıp sonra bunların hepsinin çözünürlüğünü kitap haline getirip bu sahada katkıda bulunan, çalışması söz konusu olan kimselere dağıtmak istiyorum. Evet, çok teşekkür ediyorum efendim, him-

metiniz var olsun ve daim olsun, yine bir şekilde toplanalım, ben bu çalışmaların ileriye çok önemli katkı sunacağına inanıyorum, bu hepimizin birikiminden yeni yetişenler yararlanmalı diye düşünüyorum, hepinize çok teşekkür ediyorum.

HUKUK
TARİHİ
ÇALIŞMALARI-3

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

8 Haziran 2022

KATILANLAR (Alfabetik Sırayla)

Doç. Dr. Ahmet Kılınç

Prof. Dr. Ayhan Ceylan

Prof. Dr. Belkıs Konan

Prof. Dr. Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu

Dr. Ebru Kayabaş

Prof. Dr. Fethi Gedikli

Doç. Dr. İrem Karakoç

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Doç. Dr. Mehmet Aykanat

Prof. Dr. Mustafa Avcı

Prof. Dr. Nevin Ünal

Prof. Dr. Nuran Koyuncu

Prof. Dr. Sevgi Gül Akyılmaz

Mehmet Akif Aydın: Efendim merhabalar, bugün üçüncü çalıştığımız yapıyoruz. Daha önce Fethi Hoca İstanbul Hukuk Fakültesi'nde, eksik olmasın Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi'ni kurmuştu biliyorsunuz. Ve güzel de kongreler yaptı. Şimdi Marmara Üniversitesi'nde yayınlamaya başladığımız Hukuk Tarihi Dergisi'ni de üstlendi. Ona devam ediyor. Yakın zaman kadar önce, Medipol Üniversitesi'nde de bir Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi kuruldu. İnşallah bu merkezlerin sayısı artar, en büyük temennim. Çünkü Hukuk Tarihi disiplini, Hukuk Fakültelerinde kendisine yeni yeni yer buluyor. Bu sahada çalışma yapanların, araştırma yapanların sayısı artıyor. Bu sevindirici olmakla birlikte, Cumhuriyet tarihinde çok eski bir geçmiş olduğunu göz önüne alırsak, Hukuk tarihinin bu kadar geç canlanmaması gerekirdi. Şimdi, dolayısıyla, ben bu üniversitemizde ilk defa kurmuş olduğumuz Hukuk Tarihi Merkezi'nin, dışarıyla dönük çalışmalarından ziyade mesleğe yönelik çalışmalar yapalım istiyorum. Zaten Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Merkezi de aynısını yapıyor. Bunun için bir çalıştaylar dizisi organize etmeye çalıştık. Burada meslekten hocalarla hukuk tarihi disiplininin problemlerini, imkanlarını, araştırmalarda ne gibi problemlerle karşılaşmaktayız ne gibi imkanlarımız var, bütün bunları birlikte gözden geçirelim istedik... Tabii hukuk tarihi çok yönlü bir disiplin. Öncelikle bunun Hukuk kısmı, normatif kısmı var. İlk Türk Devleti olan Hunlardan bugüne kadar gelen hukuk normlarının uygulanışı bizim alanımıza giriyor. Bu normların tarih içerisinde geçirdiği değişiklikler de -hem normlarda hem kurumlarda- bizim alanımıza giriyor. Bir de şu tarafı var: Türk Hukuk Tarihi sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişini değil, genel olarak Türk milletinin hukuktaki geçmişini araştırdığından mesela Hint alt

kıtasında kurulmuş olan, en büyüklerinden birisi malum Babür İmparatorluğu'dur, oradaki hukuk tarihi de bizim ilgi alanımıza giriyor. Aslında bu alanlar henüz Türkiye'de gereği gibi incelenmeye başlanmadı. Yani Timur dönemi, Akkoyunlular dönemi, Karakoyunlular dönemi, Karahanlılar dönemi... Sayılarını çoğaltabiliriz. Bu yüzden bu disiplinin bir de başka yönü var: öncelikle bir normatif kısmı var, hukuku ilgilendiriyor. Bir müessesevi kısmı var, tarihi kısmı var. Onunla Türkiye'de tarihçiler de ilgileniyorlar. Gerçekten hukuk fakültelerinde yeni yeni gelişmeye başlayan Hukuk tarihi disiplini Cumhuriyet'in başlangıcından, hatta biraz öncesinden itibaren tarihçiler tarafından sevindirici bir ilgi görmüştür. Bizim fakültelerde canlanmaya başlamadan önce Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde bulunan Tarih Bölümleri, hukuk tarihine şükranla anmamız gereken katkılarda bulunmuşlardır.

Şimdi çalıştayları 'Zoom' üzerinde yapıyoruz. Sonra bunların çözümünü yaptıracağız. Feridun Hoca, Bilgin Hoca, Yunus Koç Hoca gibi tarihçilerle yaptık. O çözüldü, şimdi son rötuşları yapıyor. Tabii özellikle hukuk tarihinde İslam Hukuku'nun önemli bir yeri var. İslam Hukuku'yla da İlahiyat Fakülteleri'ndeki Fıkıh hocaları ilgileniyorlar. Onların da gerçekten güzel çalışmaları çıktı. Çıkmaya devam ediyor. İkinci çalıştay İlahiyattaki İslam Hukuku hocalarıyla yaptık. O da çözülüyor şu anda. Üçüncü çalıştay istedim ki Hukuk Fakültelerindeki hukuk tarihi hocalarıyla yapalım. Burada ben daha çok dinleyici konumunda olacağım. Hukuk tarihi araştırmaları, hukuk tarihi derslerinde, imkanlar, problemler... Kitap isimlerini, araştırma isimlerini zikretmek şart değil ama problemleri ortaya koyalım. Gerçekten çeşitli fikirler çıkıyor, güzel katılımlar oluyor. Bunları sonra çözdürelim

ve böylece hukuk tarihi araştırmalarında bütün faklterlere ciddi bir katkısı olur diye düşünüyorum.

şimdi bu çalıştayda ben moderatör gibi görünüyorum ama sadece dinleyici olacağım. Hepinizin belli bir süreyle mutlaka söz almasını rica ediyorum. Bu kadar büyük birikiminiz var, tecrübeleriniz var. İmkanlar nedir, problemler nedir... şunu da ilave edeyim. Son alıştayı da ben arşiv uzmanlarıyla yapmak istiyorum. Biz oradaki bir ekiple uzun zaman birlikte çalıştık. Yüz ciltlik İstanbul Kadı Sicilleri'ni neşrettik. Onlar hakikaten hem metinleri çok güzel okuyorlar. Sonra onlar Diyarbakır'ın projesine de ciddi anlamda destek verdiler. Biz Kadı Sicilleri'ni internette erişime açtığımız için çok kullanılıyor. Bunu da görmekten mutluyum. Diyarbakır, defalarca kendilerine söylediğim halde, internete açmadılar. Aslında bu tür çalışmaları internete açmak çok faydalı. Çünkü özellikle bu pandemi sırasında kütüphaneler de kapandı. Ama internet imkanlarını bolca kullanma imkânımız oldu.

Gl Akıylmaz: Hocam kullanabiliyoruz. Ben kullandım, Diyarbakır Sicillerinden yararlandım.

Mehmet Akif Aydın: Yani zel girişimlerle oluyor. Halbuki biz sayfa atık. Onlar bir sayfa açtılar mı bilmiyorum. Böyle bir gelişme olduysa ondan haberim yok. Ben de kullandım, kullanmadım değil. Ama işte burada yardımcı olan arkadaşlar vardı internete girme konusunda. Yani şunu demek istiyorum, başka yayımlar başladı, mahkeme defterleri. Osmanlı arşivinin çalışmaları başladı, yayımları başladı. Yani internet yoluyla ulaşabileceğimiz her kaynak bizim için ayrı bir zenginliktir. En yaşlınız olarak akademik hayatımın başlarında yaşadığım zorlukları hatırlıyorum. Doktora çalışmalarım sırasında şer'iyeye Sicillerine gi-

dip çalışmak ayrı bir problemdi. Orada çalışmak, hiçbir fihristi olmamışsa, o defterleri okumak ayrı bir problemdi. Yani şimdi o imkanlar büyük ölçüde çoğaldı ve problemler azaldı. Bu bakımdan, bu çalıştayın amacı çalışmalarımızı Türkiye çapında gözden geçirelim, ileriye yönelik, hepimiz elbirliğiyle daha iyi neler yapabiliriz onun planlamasına katkıda bulunalım istiyorum.

Şimdi yine Fethi Hoca'ya ilk sözü verip başlatayım istiyorum. Ondan sonra da hepinizin konuşmasını arzu ediyorum. Şu anda kayıttayız. Tekrar, katıldığınız için teşekkür ederim. Hepinizin zamanı var. Şimdi konuşmayı Fethi Hoca'yla açalım.

Fethi Gedikli: Hocam teşekkür ediyorum. Bütün arkadaşları selamlıyorum. Hepsine hoş geldiniz diyorum ben de. Siz zaten genel bir manzara çizdiniz. Ana noktalara değindiniz. Ben de belli bazıları tekrar olmak üzere, gene görebildiğim bazı noktalara değinmek isterim.

Önce şunu söyleyeyim, geçen gün bir münasebetle YÖK başkanı Erol Özvar beyle bir arada bulunduk. Biliyorsunuz o da iktisat tarihçisi olduğu için hukuk tarihine bir ilgisi var. Dergimizden (Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi) bahsettim, istedi. Kendisine bir takım dergi göndereceğiz. Onun dışında birkaç sempozyum yaptığımızı söyledim. İlgilendi ve dedi ki sayınız ne kadar, kaç öğretim üyesi var bu alanda. Dedim herhalde rüştümüzü ispat ettik, belli bir olgunluğa geldi hukuk tarihi disiplini çalışanlar bakımından da. Yüz kişi var mı dedi. O öyle deyince bizim hâlâ çok başlangıç seviyesinde olduğumuzu anladım. Şöyle bir baktım herhalde biz öğretim üyesi olarak yirmi beş kişi falan varız.

Mehmet Akif Aydın: Doktorasını tamamlayan o kadar var evet.

Fethi Gedikli: Evet, ancak o kadar var. Bu, bu kadar uzun tarihi ve hukuk tarihi olan bir millet için, toplum için son derece az. Türkiye’de, belirttiğiniz gibi, geç başladı bu çalışmalar. Avrupa ile kıyaslayınca çok da geç değil. Ama özellikle 80’lere kadar çok büyük bir gelişme göstermediğini tespit ederek bu konuyu burada bırakalım. Sayımız az fakat öbür taraftan şöyle bir şey de söylenebilir. Mevcut araştırma görevlisi arkadaşlarla beraber belki az evvel telaffuz ettiğimiz sayının iki katı, hatta belki biraz daha fazlasına kadar ulaşabiliriz. Ama bu alanda çalışanların, hepimizin bazı eksiklikleri var. Bu da tabii çalışmalara yansıyor. Hukuk tarihi çalışmalarını konuşurken bunu da hatırlamak gerekir. Temel bazı altyapı unsurlarında diyelim, eksiklikler var. Bu Osmanlıcaya, eski Türkçeye hâkim olmaktan başlayarak, hukuk tarihinin önemli dilleri sayabileceğimiz, başta Arapça olmak üzere diğer diller konusunda da bir hayli eksiklerimiz var. Bu alanda çalışan arkadaşlarımızın bu hususlarda kendilerini geliştirmeleri beklenir. Çünkü bazı çalışmalarda zaman zaman hem okuma hataları hem de yorumlama hataları görebiliyoruz. Tabii hata yapmak her insanın hakkıdır. Hepimizin hata yapma hakkı var. Ama bunun makul ölçüde olması gerekir. Makul ölçüyü aşan hataların savunulması mümkün olmaz. O yüzden, belki Türkiye’deki istihdam sıkıntısının da bir yansıması olarak hukuk tarihi üzerine çalışmak isteyen İstanbul Hukuk’ta ben epey insan, epey genç görüyorum. Bunları ben caydırmak için çalışıyorum. Hakikaten bu alanda çalışmak için mi geliyor yoksa bu alanda mesleğe kolay gireriz diye mi geliyor? Bunu iyice anladıktan sonra yardımcı olmaya çalışıyorum. Lafı bu kadar dolaştırdıktan sonra, gelen arkadaşların bir kısmının bu alanda çalışmak için çok uygun olmadığını söylemek istiyorum. Bu pozisyonlara insanları alırken

mümkün olduğunca dikkatli olmak gerekir ya da buraya gelmek isteyenlerin daha iyi hazırlık yapmaları beklenir.

Onun dışında, siz de belirttiniz Hocam, Türk Hukuk Tarihi deyince biz neyi araştıracağız? Bu bir tartışma konusu. Türkiye hukukunun tarihini mi araştıracağız? Çalışmalarımıza baktığımızda, Türkiye'deki doktoralı arkadaşların, hocaların çalışmalarına baktığımızda, genellikle Osmanlı hukuku sahasında toplanıyor. Ben Osmanlı sahası dışında yapılan bir doktora çalışması veya başka türlü bir çalışma bilmiyorum. Bu aslında ciddi bir eksiklik. Osmanlı da çok dar anlaşılıyor. Osmanlı da neredeyse Anadolu'ya, belki bir ölçüde Rumeli'ye hasrediliyor. Ve burada kullanılan tabirler de... Osmanlı Devleti diyorduk şimdi Osmanlı deniyor genellikle. Osmanlı'nın nesi? O bile çok belli olmuyor. Ama mesela Lübnan Osmanlı mıydı? Suriye Osmanlı mıydı? Bosna Osmanlı mıydı? Ya da Osmanlı'ya girmez mi? Bunlarla ilgili hiçbir çalışmamız yok. Bu son zamanlarda Fransızların yaptığı bir çalışma var. Biz de o vesileyle bakma fırsatı bulduk. 1864'te Lübnan'ın Mutasarrıflık haline gelmesi... Mesela bizim hukuk tarihçilerinin gündeminde böyle bir şey yok. Ben coğrafi olarak biraz dar baktığımızı söylemek istiyorum. Bırakın sizin dediğiniz gibi Timurluları çalışmak, Babürlüleri çalışmak veya Memluk'a bakmak Osmanlı dediğimizde bile Osmanlı'nın sadece Anadolu coğrafyasında veya İstanbul civarında kalıyoruz. Onda da görüşlerimizi çok daha genişletmeye ihtiyaç var.

Zaman bakımından da tabii aynı problemi görüyoruz. Birçok çalışma Tanzimat sonrasında toplanıyor ve birbirini tekrar edebiliyor. Şu anda benim önümde birkaç tez var bugünlerde savunması olacak. Mesela Mecelle'de havale akdi yeni geldi. Ama iki

hafta evvel biz yüksek lisansta da böyle bir tez okuduk. Şuf'a hakkı var, Mecelle'de kira hükümleri var. Bunlar biraz birbiriyle de örtüşen çalışmalar oluyor. Bu son konuyu bir başka arkadaş da çalışmak istiyordu. Bu tezlerden birisini görünce vazgeçti. Bilgi akışında da herhalde bir sıkıntı var. Daha iyi bilgilenme ihtiyacı içindeyiz. Kim ne çalışıyor ve ne aşamada anlamında? Onu da bir hale yola koymak gerekir ve aynı konuları çalışmaktan kaçınmamız gerekir. Aslında derinleşme noktasında bu durum da savunulabilir. Kategorik olarak buna karşı değilim. Ama birbirini tekrarlayan ya da üzerine çok bir şey koymayan tezlerin yapılması, az olan emeğin zayi edilmesi anlamına gelebilir. Bu Tanzimat konusundaki çalışmalar için de veya genel olarak bütün çalışmalar için de geçerlidir. Bir alanda tarama usulüyle bütün sorunları belirleyip, ortaya koyup uygulama nasıl olmuştu, teoriyle uygulamayı karşılaştıralım diyerek, mesela 19. yüzyılı bütünüyle baştan sona gözden geçirerek, bir plan dâhilinde eğer tezler çalışılsa, bu da tabii son derece kıymetli olabilir. Dolayısıyla hem coğrafya olarak hem zaman olarak belirli alanlarda yığılma var. Bundan kaçınmak gerekir.

Son olarak, şunu söyleyeyim. Atıflara da bakıyorum ben zaman zaman. Gördüğümüz tezlerde, makalelerde... Bu aslında sadece hukuk tarihine has bir problem de değil, genel bir problem akademisyenler içinde. Bir kaynağa atıf yaparken en yakınındaki kaynağa atıf yapıyor. Elinin altındaki, masasının üzerindeki, Google'daki bir kaynağa atıf yapıyor. Mesela o alıntı yaptığı kaynağın alıntılacağı kaynağı hiç görmüyor. Diyelim ki, birinci sıradaki kaynak yeni bir şey söylemiyor. Zaten o da bir yukarıdakinden, öncekinden almış. Sonra gelen arkadaş en son kaynağa atıf yapı-

yor ve onun aldığı önceki kaynağı hiç görmüyor ya da ona gitme ihtiyacı hissetmiyor. Bunun da ciddi bir problem olduğunu görüyorum. Hatta bazen yeni bir araştırmacı, kıdemli bir araştırmacının önüne geçebiliyor. Orada da bilimsel ahlaka ve yönetime aykırı bir durum var, olmaması gereken bir şey var. Atıflarda da böyle bir sıkıntı gördüğümü söyleyeyim.

Şimdilik bu kadar, daha sonra belki tekrar fırsat olursa bir şeyler ilave etme söz konusu olabilir.

Mehmet Akif Aydın: Fethi Hoca'ya çok teşekkür ederim. Gerçekten güzel şeyler söylediniz.

Gül Akyılmaz: Hocam söz alabilir miyim?

Mehmet Akif Aydın: Elbette, buyurun.

Gül Akyılmaz: Hem sizi hem arkadaşları selamlıyorum. Herkesi burada görmek gerçekten mutluluk verici bir olay. Size de hassaten teşekkür ederim Hocam. Çünkü Hukuk Tarihcilerin yetişmesinde katkıda bulunan Hocalarımızdansınız. Ahmet Mumcu Hocamız ve Halil Hocamız ne yazık ki bir takım sağlık sorunlarıyla boğuşuyorlar. Gülnihal Hocamız da emekli olduktan sonra artık bu tür toplantılara katılmıyor. Sizin himayenizde böyle bir çalışma başladığı için mutlu olduğumu ifade edeyim. 1995 yılında, doçentlik kolokyumumda bulunmuştunuz. 2001 yılında da profesörlük raporumda imzanız var. Dolayısıyla benim için anlamı ayrıca büyük. Fethi Hocamız sayımızın hala istenen seviyede olmadığını söyledi. Gerçekten ben 1995 yılında kolokyuma girerken hukuk tarihi alanında beş kişi bulunamadığı için üç kişilik jüriden girmiştım sınava. Ve yedekler de hukuk tarihçisi değildi. Onun için bu kadar süre içinde yine de çok önemli bir yol kat ettiğimizi düşünüyorum. Ve genç arkadaşlarla, arkadan

gelen arkadaşlarla önümüzdeki yıllarda daha da ileri gideceğimizi düşünüyorum. Hukuk tarihi çalışmalarıyla ilgili olarak aldığım birtakım notları kısaca ifade etmek isterim. Belki önümüzdeki günlerde de tartışılır. Fethi Hocam genel bir çerçeve çizdi, teşekkür ediyoruz. İlave etmek istediğim birkaç nokta var. Şunu söyleyeyim, siz tarihçilerle ve İslam Hukukçularıyla toplantılar yapmışsınız. Büyük ihtimalle bizim de çok yararlanacağımız veriler ortaya çıkacak. Ama hukuk tarihçileriyle İlahiyatçıların ve tarihçilerin farklı pencerelerden konuya yaklaştığını düşünüyorum ben. Farklı disiplinler... Bu bir zenginlik getirir, mutlaka... Ancak, bana göre esas olan hukuk tarihçilerinin bu alandaki çalışmalarıdır.

Söylemek istediğim noktalardan bir diğeri, son dönemde benim de ağırlık verdiğim mukayeseli çalışmaların Hukuk Tarihi çalışmaları açısından taşıdığı önemdir. Özellikle, Osmanlı Devleti'yle ilgili daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için çağdaşı devletlerdeki durumla mukayese edilmesinin ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünüyorum. Nitekim son dönemde özellikle Anglo-Sakson Hukukuyla Osmanlı Devleti'ndeki birtakım müesseselerin mukayesesi üzerine çalıştığımda çok benzer noktalar tespit ettim. Hatta zorlayıcı velayet ve küçüklerin evliliğiyle ilgili olan son çalışmamda Hıyâr'ül Buluğ'la çok benzer bir müessesenin neredeyse birebir benzerinin İngiliz Hukukunda da olduğunu gördüm. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Dolayısıyla, mukayeseli çalışmalar yapılmalı diye düşünüyorum. Yine Osmanlı Hukuku'nun günümüze aktarılan sorunlar üzerindeki etkisini, günümüzle bağlantısını ortaya koymanın da gerekli olduğu kanaatindeyim. Mesela mülkiyetle ilgili, Emvâl-i Metruke'yle ilgili

problemlerde olduğu gibi. Bazen kurallarla uygulamanın örtüşmediğini, uygulamada çok farklı sonuçların ortaya çıktığını görüyoruz. O sebeple, uygulamadan örnekler, özellikle Şer'iyye Sicilleri ve arşiv belgeleri ile kuralların ne derece uyuştüğunun üzerinde çalışılması, etüt edilmesi gerektiğini ve bunun faydalı sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünmekteyim. Fethi Hocam da ifade etti, tarihlere ve bölgelere göre, Anadolu ve İstanbul dışın-da farklı bölgelerde ve farklı tarihlerde özellikle o bölgedeki örf ve adetlerin de hukuk üzerindeki etkisini değerlendirerek çalışmanın da yine önemli sonuçlar ortaya çıkartabileceği kanaatindeyim. Bir de Arapça ve Farsça dendi, bence yine Osmanlı coğrafyasında çalışma yapacak özellikle genç arkadaşların Rumca, İbranice, Ermenice veya Balkan dillerini öğrenirlerse ve o bölgeyle ilgili çalışmalar yaparlarsa güzel eserler ortaya konacağını düşünüyorum. Fazla vakit almak istemiyorum, şimdilik söyleyeceklerim bunlar. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim bu güzel fikirleriniz için. Şimdi kim söz almak istiyor?

Belkis Konan: Öncelikle Fethi Hocam ve Gül Hocamın görüşlerine sonuna kadar katıldığımı belirtmek istiyorum. Ben de önemli gördüğüm birkaç konudan bahsederek onlara dikkat çekmek isterim. Son dönemlerde Hukuk Tarihi dersine, özellikle 'master' düzeyinde çok yüksek bir ilgi var. Eskiden biz hukuk tarihi yüksek lisansına başvuran öğrenci bulamazken şimdi gerçekten çok sayıda kişi katılıyor. Bu açıdan memnuniyetimi belirtmek istiyorum. Fakat bizim şöyle bir problemimiz var: Kendi adıma, doçentlik sınavına çalışırken hissettiğim bir eksiklik "Hukuk Tarihi Metodolojisi"ni bilmemekten kaynaklanıyordu.

Hukuk eğitimi konusunda metodolojik çalışmalar var. Bazı fakültelerde “hukuk eğitimi metodolojisi” adında dersler veriliyor. Medeni hukukçular veya hukuk felsefecileri bu dersi veriyorlar. Ancak hukuk tarihi çok özel bir alan. Sadece günümüz hukukunda uygulanan tüm metotları veya tüm kaynakları değil başka özel yöntemleri de uygulamamız gerekiyor. Nitekim ben doçentlik sınavına çalışırken bu konunun çok eksikliğini duymuştum. Yani çalışmaya nereden nasıl başlayacağımı bilememiştim. Hatta asistanlığa başladığımda Osmanlı arşivine gittiğim zaman ne yapacağımı da bilmiyordum. O dönemde, Osmanlıca öğrenmeye henüz başlamamıştım. Daha çok Latin harfleri ile transkript edilmiş defterlerden kendi araştırma konumla ilgili özet bilgileri alıyordum. Arşiv memurlarından rica ediyordum, onlar çeviriyorlardı. O şekilde belgeleri kullanmaya çalışıyordum. Şimdi de hukuk tarihiyle ilgilenen pek çok arkadaşımızın benzer sorunlar yaşadığını görüyorum. Bunların bazıları Osmanlıca’ya başlıyor, daha meraklı olanları Arapça dersleri almaya başlıyorlar. Acaba hukuk tarihçileri olarak “hukuk tarihi çalışma metodolojisi” adı altında bir şey yapabilir miyiz beraber? Benim ilk olarak söylemek istediğim bu.

İkinci olarak, hukuk tarihi kavramları ve terimleri farklı disiplinler arasında farklı anlaşılıyor. Gül Hocam da hatırlayacaktır. Üç beş yıl önce beraber olduğumuz bir tez jürisinde tarihçi bir arkadaşımız Osmanlı Hukuku ve vakıflarla ilgili bir çalışma yapıyordu. Doktora süresi boyunca o toplantılarda “müstemen” ve “zimmi” arasındaki farkı bir türlü kabul ettiremedik tarihçi arkadaşına. Tamam, disiplinler arası çalışmalar güzel bir şey. Ama terimler ve kavramlar üzerinde çok farklı anlayışlar oluyor. Bu-

nun önüne nasıl geçilebilir? Belki böyle bir çalışma yapılabilir. Deyimler, terimler konusunda tarihçilerle iş birliği yapacaksak nasıl çalışmamız gerekiyor? Bu konuda düşünebiliriz.

Son olarak söylemek istediğim şey (Fethi Hoca'nın da işaret ettiği gibi), son dönemlerde sadece Osmanlı Hukuku üzerine çalışmalar yapılıyor. Ben kendi 'master' öğrencilerimden biliyorum ki, eski Türklere de çok yoğun bir ilgi var. Eski Türklerin hukukunu da öne çıkaracak ve destekleyecek şekilde bir şeyler yapabilir miyiz? Eski Türk Hukukunun biraz daha araştırılması konusunda...Bu konu neredeyse tamamen tarihçilerin tekeline bırakılmış durumda. Ayrıca eski Türkler nasıl Türk Hukuk tarihinin bir parçasıysa, Cumhuriyet sonrası dönem de bence artık hukuk tarihinin çalışma alanına giriyor. Cumhuriyetle beraber sanki hukuk tarihi çalışmaları sona ermiş gibi bir izlenim var ama Cumhuriyet'ten sonra mesela 1961 Anayasası da 82 Anayasasının birçok hükmü de, Medeni Kanun'un ilk şekli de şu anda uygulanmıyor. Bizler artık çalışmalarımızı Cumhuriyet döneminde de belli tarihlere kadar getirebilmeliyiz diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum, söyleyeceklerim bu kadar.

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkürler. Gerçekten bakın, konuştuğça çok farklı güzel şeyler ortaya çıkıyor. Nevin Hocam sizi dinleyelim isterseniz.

Nevin Özkorkut: Hocam teşekkür ediyorum. Zaten üç konuşmacı hocamız da temel sorunları çok güzel ifade ettiler. Ben konunun bu kadar içine değil de hukuk tarihine dışarıdan bakışa değinmek istiyorum. Şimdi Hocam, hukuk tarihi sanki bir joker gibi farklı alanların ele aldığı bir konu haline gelmiş. Yani hiçbir hukuk nosyonu olmayan insanlar bütün arşiv belgelerini alt alta

sıralamak suretiyle ortaya çıkardıkları eserleri hukuk tarihi eseri olarak tanıtıyorlar ve kendilerini de hukuk tarihçisi olarak kabul ediyorlar. Bence bu, biz hukuk tarihi çalışan hukuk mezunlarına bir haksızlık oluyor diye düşünüyorum. Bunu belirtmek istedim.

Biz bir de başka bir nokta, hukukçu arkadaşlarımız arasında da hukukçu olmadığımız yolunda bir kanaat var. Yani biz hukuk tarihçiler ne tarihçiler tarafından dikkate alınıyoruz ne hukukçular tarafından dikkate alınıyoruz. Yani hukuk nosyonunun gerektiğini bir şekilde anlatabilmemiz lazım. Salt arşiv çalışmakla ortaya çıkan bir eser bence tarih eseridir. Hiçbir hukuki yoruma, altyapıya dayanmayan... Bunu ben, bunca yıllık -ki ben de yaşlı hocalardan biriyim- tecrübemde bunu çok net görüyorum. Ha ben kusursuz mu yazıyorum? Hayır. Ben Osmanlıca'yı çok sonradan öğrendim, el yordamıyla birçok şeyi öğrendim. Çok zorlanarak başladım. Fakat hukuk tarihçisi hukukçu olmalı dedim ve dört elle sarıldım. Bu nedenle bu konuda da bize karşı bir pozitif ayrımcılık yapılmasını istiyorum ben. Hukuk tarihini ilgilendiren toplantılarda, konferanslarda, her konuda. Bu temel sorunları bu şekilde, dilim döndüğünce... Belki bir gaf da yaptım onu da bilemiyorum. Ama belirtmek istedim. Çok teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Doğru şeyler. Ama şöyle de bir gerçek var. Şimdi ben çeşitli toplantılarda hukuk tarihinin geçmişinden bahsederken Ankara Hukuk'un özel bir yerinden her zaman bahsetmişimdir. Coşkun Üçok Hoca ve o kürsüde yetişen hocalar sahip çıkmasaydı belki 80'den sonra hukuk tarihi bu şekilde bir zemin bulamayacaktı. Ama hukukçuların ilgilenmediği dönemde tarihçiler bu alana da sahip çıktılar. Dediginize kesinlikle katılıyorum. Özellikle tarihçilerin belgelerden

normatif yorum yapması hiç mümkün değil. Yaptıkları zaman da gülünç sonuçlar çıkıyor. Ama onların kurumsal kısmına yönelik güzel çalışmaları var. Şimdi de çıkıyor. Tabii şöyle bir şey var efendim, bu alan Türkiye’de çalışma alanı olarak yeni başlayınca ister istemez zaman içerisinde çeşitlenecek. Hakikaten bizim incelememiz gereken çok çeşitli konu var. Yani bizim konu darlığı çekmemiz şu anda hiç söz konusu değil. Fakat hukuk tarihi çalışmak için zemin de hakikaten bir Batı dilini mutlaka bilmek ve bir Arapça’yı veya Osmanlıca’yı iyi bilmek gerekiyor. Bu ikisi yeter mi? Bu bile yetmiyor. Yani mesela İslamiyet Öncesi Türk Hukuk Tarihine ilgi duyuyorsanız Çince bileceksiniz. Bu çok ayrı bir alan. Çağatayca’yı belli ölçüde bileceksiniz. Rusça’dan yararlanabilirsiniz. Tabii Türkiye’de şöyle bir şey var, ilmi disiplinler için doktora aşamasında henüz gerçekten Batı’daki gibi maddi destek sağlayan kurumlar -gittikçe artıyor ama- yeterli değil. Yani keşke hukuk fakültesi bitirenler bu alanda disiplinleri çalışmayı başlamadan önce kaynak dilinden birini çok iyi birini orta seviye bilerek hazırlansalar. Konu da çeşitlenecek, derinlik de kazanacak. Ama işte bu çalıştay da bu eksiklikleri ortaya koyacak. Yine iyi tarafından bakmak için söyleyeyim. Mesela Roma Hukuku çok daha eski bir geçmişe sahip şu anda Türkiye’de. Roma Hukukçuları, yani haklarında konuşmak istemiyorum ama, bizden daha iyi durumda değiller. İlgilenenlerin sayısı daha az gibi geliyor bana. Bu bakımdan hukuk tarihinin istikbali biraz daha fazla. İnşallah hepimizin katkılarıyla daha iyi bir noktaya gelecek diye düşünüyorum.

Mustafa Avcı Hocam, sizi dinleyelim. Teşekkür ederim Nevin Hanım.

Mustafa Avcı: Estağfurullah Hocam, ben hukuk fakültesin-

de hukuk tarihi dersi okumadım. Yüksek lisansımı hukuk tarihinden yapmadım. Doktoramı hukuk tarihinden yapmadım. Dolayısıyla ben bu alanda yetkili biri değilim. Onun için çok fazla bir şey söylemeyeceğim.

Mehmet Akif Aydın: Olur mu? Siz hukuk tarihi dersleri okutuyorsunuz. Ve hukuk kökenlisiniz. Gerçekten ciddi katkılarınız da var. Özellikle ceza hukuku konusunda. Sizin tecrübelerinizi de dinleyelim.

Mustafa Avcı: Şimdi ben de diğer hocalarıma katılıyorum. Modern hukukun bir alanında derinleşip o alanın hukuk tarihi kısmını daha iyi anlayıp anlatmak gerektiğini düşünüyorum ben. Belki kendi yaptığımı kılıf bulmak gibi oluyor ama. Gerçekten bir deryada boğuluyor arkadaşlarımız. Az önce Kadı Sicillerinden örnek verdiniz. Evet çok büyük bir hizmet, zatınıza da o konuda teşekkür ediyorum. İstifade ediyoruz. Ama çok okuma hataları var. Kadı Sicillerinde... Bunu biz tez yapan arkadaşların tezlerinde okurken onların alıntılarında da daha iyi görüyoruz. Mesela terim olarak mudih kelimesini, yani bir şecce türü olarak mudihayı bilmiyor arkadaşlar tamamını mubazzaha okumuşlar. Yani hiç alakası olmayan bir şey. Yine Fethi Hoca'nın bu Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi'nde özellikle Tanzimat Dönemindeki hukukçuların yazdıklarını Latinize ettirmesi de çok büyük bir hizmet. Ancak orada da çok fahiş okuma hataları var. Geçen ben bir iki arkadaşla onları ilettim. Mesela irilaz kelimesi var, mugallazadan irilaz, yani ağırlaştırma. Onu ağılaz diye okumuşlar. Hadis Şerifi yanlış tercüme etmiş üstelik. İkisi de İstanbul İlahiyat'tan, İslam Hukuku kürsüsünden olmalarına rağmen editör arkadaşların dikkatinden kaçmış. Yani hakikaten kendi ya

makale ya da tez olarak çalıştığımız arkadaşların da tezlerini düzeltiyoruz, makalelerini düzeltiyoruz hakemlik yaparken. Geçen mesela bir arkadaş bana şu makaleyi yayımlayabilir miyim diye gönderdi, isim vermeyeyim. Ben de hatalarını düzelttim, kendisine gönderdim. Ama sonra bana resmi hakem olarak geldi o makale. Tabii ki önceden baktığım için hemen onay verip geçebilirdim. Bir daha bakayım dedim, acaba gözden kaçmış bir hata var mı diye. Benim düzelttiğim kısımları tekrar yamultmuş aday. Telefon açtım dedim ki, ya senin makalen bana resmi hakem olarak geldi. Ama bana düzelttiğin yerleri tekrar yamultmuşsun, bana bir daha makale falan gönderme bunu da reddedeceğim dedim. Hocam çok özür dilerim falan... Benim baktığım yerde de o şekilde yazıyor dedi. İsmi vermeyeyim bir meşhur hocamız iki tane yeni mezun tarihçiyi göndermiş Şer'iyye Sicilleri Arşivi'ne, oradan bir derleme yaptırmış. Şimdi kitabın dışı çok cafcıflı. Kâğıt kalitesi güzel, baskısı güzel... Ama her sayfasında en az iki üç tane hata var. Şimdi kendi asistanımız ya da birlikte çalıştığımız arkadaşlar bile Mustafa Avcı bu işten ne anlar, benim kaynağına atıf yaptığım insan ondan daha meşhur diye beni itibara almıyor hocam. Ben de bu şeylere dikkat çekmiş olayım.

Evet, hukukçu olmayanların hukuk tarihi çalışması biraz arkeoloji çalışması gibi oluyor. Bazı hukuk fakültelerine hem hukuk tarihi kürsülerine hem de yeni İslam Hukuku Anabilim Dalları oluşturuldu oraya İlahiyatçıların almıyor olmasında da rahatsız olduğumu burada ifade edeyim. Yani Hukuk Fakültesi'ne hukuk mezunu olmayan insanları alıp sonra bir de kaprisle Hukuk Fakültesindeki hukuk mezunu hocalara hukuk öğretmeye kalkıyorlar. Bu tehlikeye de dikkat çekip ben herkese saygılarımı sunayım.

Mehmet Akif Aydın: Mustafa Bey teşekkür ederim. Şimdi Türkiye’de şöyle genel bir problem var aslında. Liyakatin ön planda olmaması gibi bir problemler var. Her alanda bunun örneklerini görebiliriz. Gerçekten metin neşri çok problemlili bir alan. Özellikle tarihçiler, aslında metin neşrini onların yapması lazım. Yani hukukçuların metin neşriyle uğraşmaması lazım. Biz önümüze sağlam bir metin gelirse, biz onun tarihi gelişimini ve hukuki yorumunu yapmalıyız. Ama gerçekten tarihçiler de Osmanlıca’ya hâkim olmayınca orada da çok ciddi hatalar oluyor. Ama hatasız olması çoğu kere de pek mümkün olmuyor. Şimdi bakın, biz Kadı Sicilleriyle çok uğraştık, ben biliyorum. Kadı Sicillerinde, özellikle yer isimlerinde çok sıkıntı çektik. Çünkü Rum Köylerinin, Ermeni Köylerinin isimlerini kâtip duyduğu gibi yazmış. Bir insan bildiği şeyi doğru yazabiliyor. Yani mahkemenin kâtibi Rum’un ismini de duyduğu gibi yazmış. Orada farklı telaffuzlar var, aynı isim... Bilinen isimleri çok kolay çıkarıyorsunuz. Okuyanlar çıkarıyor veya kontrol edenler. Fakat az bilinenler, gerçekten çok problem oluyor. Yani ilk Ermeni patriği Hovakim mi Yovakim mi? Ben bir zamanlar bunun üzerine çok düşmüştüm. Doğu Ermenileri farklı söylüyor, Batı Ermenileri farklı söylüyor. Bana bir Ermeni rahibin söylediği bu. Yani sahamızda birçok problem var. Tabii zaman içerisinde bunlar daha ayıklanacak. İnşallah düzelecek. İşte bu çalıştayların bence bunlara katkıları olacak, müspet bir katkıları. Birbirimizi kontrol ederek... Bir de şu var gerçekten... Veri tabanlarımız yok. Yani şimdi mesela İslam Araştırmaları Merkezi, iki alanda veri tabanı hazırladı. Başlangıcını biliyorum, ben de orada yöneticilik yaptım biliyorsunuz. Bir İlahiyat Makaleleri veri tabanı... Gerçekten çok kolay ulaşılabilen, yüz bini aşan makaleye bir tıkla ulaşabili-

yorsunuz. Aslında bunu YÖK şimdiye kadar çoktan yapmalıydı. Tarih ve Edebiyat veri tabanları var. Bir de onlar tezler konusunda da bir veri tabanı oluşturdular. Keşke bu veri tabanları biraz daha gelişmiş ve çeşitlenmiş olsa. Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu şimdi böyle bir hazırlık içerisinde. Yani bir konuya girdiğimiz zaman, bir yeni çalışmaya başladığımız zaman daha önce nelerin yapıldığını görebilsek sağlıklı bir şekilde hem yapılmayan kısma yönelme imkânımız olur hem de yapıları kullanarak bir üstüne çıkma, üzerine bir şey ilave etme imkânımız olur. Ama bunlar zaman içerisinde düzelecek diye ümit ediyorum. Yani ben bardağın her zaman dolu tarafına bakma taraftarıyım. Ama bu ikazlar da önemli. Onu söyleyeyim.

Evet, şimdi hocalarımızdan söz almayanları ben rica edeyim.

Ayhan Ceylan: Hocam başta size, burada bulunan diğer hocalarıma öncelikle sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Özellikle böyle bir çalıştay tertibinizden dolayı ayrıca teşekkürlerimi sizlere iletiyorum. Vakit kalır mı bilmiyorum, ama ben bazı notlar almıştım. Onları, çok da vaktinizi almadan, belli başlıklar şeklinde ifade etmeye çalışacağım. Hukuk tarihi alanımız hem hukukla hem de tarihle bağlantılı bir disiplin. Tabii metodoloji ve bakış açısı olarak her iki alandan, ama özellikle tarihten yararlanmakta. Geniş bir inceleme alanı, hukukun ve tarihin kapsamına giriyor. Burada da tabii tarih içerisinde, çok çeşitli yaklaşımlar ve bakış açıları var. Hukuk Tarihi alanı yeni olduğundan, daha doğrusu nispeten geç dönemde hak ettiği konuma kavuştuğundan, bugün geldiğimiz nokta dikkate alındığında geçmişe nazaran oldukça iyi durumda olduğumuz varsayılabilir ama belki o geçmiş dönemin de etkisiyle o dönemki çalışmaların tarihte daha çok ‘descripti-

ve' dediğimiz, tanımlayıcı, betimleyici ve tasvir edici çalışmalar olduğunu görüyoruz. Ama artık epeyce yol aldık. Belli bir noktaya, belli bir külliyata da ulaştık çalışmalarda ve incelemelerde. Bundan sonra belki daha analitik, daha derinlemesine, tenkitçi ve mukayeseli çalışmalara herhalde yönelmek gerekecek. Hukuk tarihinin, hukukla ve tarihle ilgisi, metodu, bakış açısı, mukayeseli çalışmalar ve kendisine özgü bir yer edinmesi bakımından da önemli. Fakat bununla ilgili, bir metodolojisinin olması konusunda fazla çalışmalarımız yok, ama en azından bir tespit, bir sorun olarak buna değinmekte yarar var. Hukuk karşısındaki konumumuz, tarih karşısındaki konumumuz, bakış açımız nasıl olmalı? Öte yandan, hukuk tarihinin, az evvel hocalarımızın dile getirdiği, hukuk fakültelerindeki konumu diğer hukuk branşları ve disiplinleri yanındaki konumu noktasında da problemlerimiz var. Bu bakımdan, metodoloji tarafına, hukuk tarihinin meselelerine nasıl bakılması gerektiği, nasıl bir metodoloji takip edilmesi gerektiği noktasındaki çalışmalara daha fazla yoğunlaşılması gerekiyor. Evet, hukuk tarihi kitaplarımızda, özellikle ders kitaplarında, bu konuya genel itibariyle baktığımızda dersin önemini ve amaçlarını belirten, önemli fakat daha ötesine gitmeyen bilgiler yer almakta. Özellikle müstakil çalışmalar bakımından sorunu ele almak gerekiyor. Buna değinmek istedim. Yani hukuk tarihinin metodolojisi, hocalarımızdan biri de değindiler, gerçekten önemli. Çünkü bakış açısı özellikle yeni hukuk tarihçilerinin çalışmaları bakımından da çok önemli. Metodoloji olmadığı takdirde, adeta heybenin altı boş oluyor, yapılan çalışma esaslı bir eksiklik ihtiva ediyor. Çünkü çalışma bir bakış açısından ve metodolojiden mahrum... Sadece hukuk tarihinin değil, maalesef bu Türkiye'de genel olarak hukuk disiplininin ve genel olarak bi-

limin bir problemi olarak karşımıza çıkıyor. O bakımdan hukuk tarihinin müstakil bir bilim olarak metodolojisi konusuna daha fazla yer vermek, bu tip çalışmalara artık başlamak gerekiyor. Ona bir değinmek istedim.

Bir başka konu da hukuk tarihine bakış açısıyla ilgili sorunlar. Nispeten onları aştık ama, zaman zaman o tip çalışmalar yapıyor maalesef. Yani genel olarak Türkiye’de tarih, özel olarak da hukuk tarihi çalışmalarında, azımsanmayacak şekilde, konuya “bugünkü bakış açısıyla/ kavramlarla bakma”, yani anakronik bir bakış açısı var. Tabii hukuk tarihinin kendi çalışma alanı kadar daha sonrasına yansımaları da elbette çok önemli. Aksi takdirde bu bilim alanının önemi konusunda bir problem ortaya çıkar. Ancak tamamen bugünkü bakış açısıyla hukuk tarihini değerlendirmeye kalktığımızda bulunduğu zamanın, şartların, koşulların dinamiklerini dikkate almadığımızda çalışmalar açısından önemli bir sorun ortaya çıkıyor. Bu sorunun bir başka boyutu da incelenen tarih alanının bu günkü kavram ve anlayışla “sistematize” edilip ele alınmasıdır.

Son dönem çalışmalarında, bu sorunlara daha duyarlı bir yaklaşımın olduğunu da belirtelim. Bunun yanında, hukuk tarihinin geç dönemde ortaya çıkması, kendine has şartları, tarihsel gelişim, zaman içerisinde küçümseyici bakış açısı-özellikle Osmanlı hukuku bakımından-veya yüceltici bakış açısı problematiğine değinmek gerekiyor. Bu tip sorunlara ayrıca zaman zaman “önyargıyla bakış” da eşlik ediyor.

Hukuk Tarihi çalışmaları zaman ve alan itibariyle oldukça geniş. Bir sınırlama yok. Bu açıdan bakıldığında Umumi Hukuk Tarihi ve Türk Hukuk Tarihi’ni birlikte değerlendirmek duru-

mundayız. Özellikle, araştırmalarda hukukun belli alanlarına, sözgelimi Mezopotamya Hukuku'na yer verme ve bakış açısı konusunda eksikliklerimiz var. Bu sadece hukuk tarihinin değil, Türkiye'de siyasal düşüncenin, genel olarak kamu hukukunun ve diğer alanların da bir problemidir. Yani Roma MÖ 753'te kuruldu ama Roma'dan yaklaşık 3 bin yıl evvel Mezopotamya'da, Sümer'de, Babil'de, Mısır'da, Hint, Çin o coğrafyada, Hitlerlerde, Anadolu topraklarında gerçeğten önemli hukuk sistemleri vardı. Bunlarla ilgili çalışmaların da literatürde kendisine yeterince yer bulamadığını ifade edebiliriz.

Özellikle İslam Hukuk Tarihi öncesi, yani İslam Hukuku öncesi dönemde uygulamalar da bizim açımızdan gerçeğten önemli. Fakat bu alanda başta dil probleminden kaynaklı olmak üzere gerçeğten sınırlı bilgiler var. Mevcut bilgileri genel olarak Sadri Maksudi Arsal'la, Üçok-Mumcu-Bozkurt'un Ankara Hukuk Fakültesi'nde okutulagelen Hukuk Tarihi kitabındaki muhtevadan edinmekteyiz. Birtakım zorluklar var. Fakat bu alandaki çalışmaların katkı sağlayıcı olduğu nispette artması gerekiyor. Fakat güncel çalışmaların pek çoğu bilgi düzeyinde çok katkı sağlayıcı mahiyette değil. Bu bakımdan İslam Öncesi Hukuk Tarihi alanına ilişkin yenilik sağlayıcı çalışmalara özellikle ihtiyacımız var.

Bir başka konu, bununla bağlantılı, hocalarımızın görüşüne katılıyorum, artık 2000 yılından sonra Temel Hukuk disiplinleri alanında, başta Medeni Kanun ve Ceza Kanunu olmak üzere kanunlar değişti, ya da Anayasada olduğu gibi mevzuatta önemli yenilikler yapıldı. Dolayısıyla bizim artık hukuk tarihi çalışmalarında Cumhuriyet sonrası dönemi de yavaş yavaş inceleme alanımıza dâhil etmemizde fayda mülahaza ediyorum.

Bunun yanında, Fethi Hoca'nın ve diğer hocalarımızın işaret ettiği hukuk tarihi çalışmalarının önemli bir kısmı, özellikle Osmanlı Hukuku araştırmaları çoğunlukla merkezle sınırlı kalmış durumda. Yani bugünkü İstanbul ve Anadolu ile sınırlı. Halbuki Osmanlı coğrafyası, Anadolu, Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı kapsayan geniş bir alana işaret ediyor. Kendi içerisinde hem klasik dönemde hem de modern dönemde-Tanzimat sonrası dönemde-farklı farklı uygulamalar var. Dolayısıyla bu sizin de başta işaret etmiş olduğunuz Babürler, Delhi ve Memlûkler gibi Türk İslam devletlerinin uygulamaları var. Bir taraftan da mesele Tunus'ta Hafsililer, Balkanlarda Sırp İmparatorluğu mirası var. Yani bunların Osmanlı Hukuku bakımından farklı uygulamaları göze çarpmakta. İki farklı hukukun karşılaşması, uygulama alanları, Osmanlı Hukukuna etkisi, yer alış biçimleri, değişiklikleri konusunda mukayeseli ve birbiriyle irtibatlı çalışmalara ihtiyaç gözükmekte. Özellikle modern dönem bakımından Osmanlı coğrafyasında Balkanlarda imtiyazlı eyaletlerin ortaya çıkması... Mesela Mısır ve Tunus gibi imtiyazlı eyaletlerin dâhili alanda kendi hukuklarını yapmasının getirdiği ayrıcalıklarla birlikte anayasa çalışmaları, kanun yapma çalışmaları, özellikle kanunlaştırma çalışmalarındaki katkıları özellikle modern dönem açısından dikkat çekici. Bunların Osmanlı Devleti'yle irtibatları da var. Yani sadece mukayeseli değil. Sözelimi Tunus'ta ve Mısır'da yapılan anayasa çalışmalarının veya kanunlaştırmaların; kendileriyle sınırlı kalmadığını, karşılıklı irtibatlar olduğunu da görmekteyiz. Bu bakımdan Osmanlı Hukukunun bütünü hakkında doğru bir fotoğraf çekebilmek açısından bunların bilinmesi de önemli. O açıdan da bu tip karşılaştırmalara gerek duyulmakta.

İlaveten, ihmal ettiğimiz, hocalarımızın da değindiği, bir konu da resepsiyon. Bu çerçevede Japonya, Çin, Latin Amerika resepsiyonlarının Osmanlı Hukukuyla karşılaştırmalı boyutları önemli. Mesela Japonya hemen hemen aynı dönemde benzer bir modernleşme sürecine giriyor Burada bir hukukun alınma süreci, karşılaşılan zorluklar var. Osmanlı Devleti'yle mukayesesi, aynı şekilde Latin Amerika ülkelerindeki benzer tecrübeler gerçekten dikkat çekici. Bunların ortaya konması yararlı olacaktır. Yine eşzamanlı olarak, Osmanlı Devleti'nin belki Bizans ve Batı Hukuku'yla karşılaştırılması, ayrıca civar bölgemizde yer alan, Rusya, İran modernleşmesi de aynı şekilde bizim ilgi alanımızda olması gereken mukayeseli çalışmalar cümlesinden zikretmeye değer nitelikte.

Son olarak, hukuk tarihi çalışmalarında, meseleye, düşünce, kural ve daha çok kurumsal açıdan bakıyoruz. Mukayeseli çalışmalar da bu kapsamda yapılmakta. Ancak, galiba hukuk tarihinin düşünce boyutunu ihmal ediyoruz. Mesela Osmanlı açısından, Klasik dönemde ve Tanzimat Dönemlerindeki fikrî tartışmalar... Hem merkezde hem merkez dışında, mesela Tanzimat sonrasındaki çeşitli akımlar, bunların hukuk anlayışları, yaklaşımları, birbirleriyle bağlantıları, farklılıkları, benzerlikleri konusu özellikle. Kişiler, biyografiler ve düşünce akımları boyutuyla da hukuk tarihinin düşünce-kural-kurum şeklinde üçlü sacayağını oluşturan alanları orantılı şekilde ele almakta fayda olabilir. Teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim Ayhan Hoca.

İrem Karakoç: Çok kıymetli ve saygıdeğer hocalarım. Öncelikle herkesi selamlamak istiyorum. Bize kendimizi ifade etmek

için böyle güzel bir fırsatı yaratan başta Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın hocamız olmak üzere emeği geçen diğer herkese teşekkür ediyorum. Hocam hepinizin, bütün hocalarımın konuşmalarını dinledim. Her birinden çok yararlandım. Ben de tespit edebildiğim birkaç hususa değinerek bu toplantıya katkı vermek isterim. Hocam hukuk tarihi çalışmalarında ben de terimlerin kullanılmasıyla ilgili sıkıntı yaşandığını düşünüyorum. Çünkü aslında hukuk tarihi bilim alanında, hukuk alanında kullandığımız ortak terimlerimizin daha fazla kullanılması gerekirken; bunların bazılarında birleşiyoruz ama ayrıldıklarımız da çok oluyor. Benim buna vurgu yapma sebebim şudur: Gerek fakültemizde gerekse sosyal hayatta yakınlarımızda birçok hukukçu var ve bunların çoğu hukuk tarihçisi değil, günümüz hukukçularıdır. Bu kişiler hukuk tarihiyle yakından ilgileniyorlar ve okudukları hukuk tarihi çalışmalarını kolayca anlamak istiyorlar. Aynı durum öğrencilerimiz için de geçerlidir. Bu nedenle konuların bugünkü hukukçuların da anlayabileceği şekilde -şüphesiz, anakronizm denilen tarih yanılısına da düşmeden açıklamalı şekilde ve hukuk diliyle aktarılması gerektiğini düşünüyorum. Bunu da yapabilmek için üzerinde çalışıp yazdığımız konunun günümüzde mevcut olan benzer bir hukukî terim, kavram, kural veya müessese ile bağlantısını kurmamız gerekir. Yani neyi arıyoruz tarihte? Bugünle nasıl bir bağlantısı var? Ya da bugüne nasıl evrilmiş, gelmiş, dönüşmüş? Tüm bunları ortaya koyabilmek için, o bağlantıyı kurabilmek için hukuku bilmek gerekir diye düşünüyorum. Örneğin, Osmanlı devrindeki bir hukukçunun herhangi bir konu hakkındaki görüşlerini açıkladığı bir yazıyı, günümüz Türkçesi'ne doğru şekilde çevirebilmek için bile öncelikle hukuku bilmek gerekmektedir. Yoksa hiç açıklama yapmadan yazmak ya da işin

sadece dini kaynaklarını açıklamak o çalışmanın anlaşılmasına katkıda bulunmamakta ya da sadece belli bir kesim tarafından anlaşılmasıyla sınırlı kalmaktadır. Öte yandan açıklamalı anlatım şekli, başka bir deyişle günümüzdeki bir hukukî kural ya da müessesenin tarihteki asıl şeklinin tespiti, o müessesenin bugün çok farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmasının veya suiistimal edilmesinin de önüne geçebilir. İnsanlar hukuk tarihi çalışmalarına bakarak günümüzdeki bir kural/ilke/müessesenin tarihte hangi amaçla meydana getirildiğini ve bugün neye hizmet ettiğini en doğru şekilde tespit edebilirler. Yazarın yaptığı açıklamalar bazen yanlış anlamalar içerse de bunu izah eden başka çalışmalarla/tartışmalarla fikir paylaşımlarıyla en doğru şekline zaman içinde kavuşacaktır.

Bir de şu var. Ben uzun yıllardır Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Roma Hukuku derslerine de giriyorum. Türk Hukuk Tarihi konularını/kitaplarını Roma Hukukuyla ister istemez mukayese ediyorum. Roma'ya baktığımda, ortak başlıklandırma, sistematik kullanıldığını görüyorum. Roma hukukçuları birbirleriyle konuştuklarında birbirlerini anlıyorlar. Biz de şüphesiz örneğin Fethi Hocamız, Mustafa Avcı Hocamız, Cihan Hocamızla ve diğer bir Hukuk Tarihi Anabilim Dalı'ndan olan akademisyenlerle örneğin, Osmanlı Ceza Hukuku/uluslararası hukuk/toprak hukuku/hukukî işlemler ile ilgili konuştuğumuzda, birbirimizi kolaylıkla anlıyoruz. Bu anlayışın ortak olan hukuk alt yapısından kaynaklandığını düşünüyorum. Ortak nokta hukuk olduğu için terimlerin, hukukun ve insanın doğasının bilinmesi bunda çok etkili. Benden önce söz alan bir hocamız da belirtmişti ki; bizim alanımızda, tarih ve ilahiyat gibi, metodu

hukuktan farklı olan branşlar da çalışmalar yapmaktadır. Farklı branşlarda, aynı kavram/kurum/kâideler bambaşka örneğin, Arapça bir sözcükle ifade edilebilmektedir. Çevirilerde bazen farklı/yanlış ifadelere rastlanmaktadır. Bu, bizim (kürsü arkadaşlarımı kastediyorum) bile kafamızı karıştırmaktadır. Aslında bizim Türk Hukuk tarihi kitaplarının bu ortak dili ve şekli sağlama konusunda önemi büyüktür.

Tarih ve ilahiyat gibi bilim dalları ile ortak konuların olmasına rağmen o alanların nosyonu; terminolojisi, olaylara bakış ve değerlendirilme şekilleri hukukçulardan farklıdır. Biz tarihî bir olayı değerlendirirken günümüz hukukçusunun algısıyla, bakış açısıyla hukukî açıdan ele almaktayız. Benzer şekilde doktora öğrencimiz olan örneğin savcı, hâkim ve avukatlar bulunmaktadır. Onlar da çok ilgi duyuyorlar hukuk tarihine. Fakat, günümüz hukukuna yakın şekilde anlatılamaz ise özellikle Arapça ifadeler kullanılmasından dolayı konunun anlaşılmadığından şikâyet etmektedirler. Hukuk Tarihi dersini seçtikten bir süre sonra bazıları “biz tarihte böyle müesseselerin olabileceğini tahmin etmiyorduk, bunlar günümüze de esin kaynağı olabilir!” gibi ifadelerle ilgi ve beğenilerini belirtmektedirler. Bizim alandaki çalışmalarda Arapça sözcükler olmaması mümkün değil tabii ki, eski hukukumuz İslâm hukuku üzerine binâ olunmuştur. Ama Osmanlı Devleti zamanında bile, o devrin insanı bunları anlayabilsin diye, Türkçe fetva kitapları yayınlanmaya başlanmıştı. Burada “anlamak” önemlidir. İşte bu yüzden gerek İslâm hukukunun gerekse Osmanlı hukukunun günümüz hukukçuları, hukuk öğrencileri ve hukukşinasları tarafından tam olarak anlaşılabilmesi için hem sistemin hem de kavram, kurum ve kuralların –günümüz hukuk

kavramları kullanılarak açıklanması zorunluluğu doğmaktadır. Örneğin, Osmanlı hukukunda veya fıkhıta âriyeti/vediyayı anlatırken lisans düzeyinde günümüz hukukunda ödücün veya emanetin ne olduğunu; hüküm ve sonuçlarını bilmek gerekmektedir. Bunun amacı günümüz hukuku ile geçmişi yargılamak değildir. Bu konuyu bir örnekle açıklamak isterim: Bir ilahiyat konuşması sırasında, hocamızın verdiği örnekte “bir kişinin az önce satın aldığı bir rahleyi komşusunun dükkanına emaneten bıraktığı, bir süre sonra gelip alacağını belirttiği” bir olay anlatılmıştı. Burada dükkân sahibinin, arkadaşının rahlesine hiç dokunmadığı, üzerine bir şey koymadığı ve asla kullanmadığı ona inancının verdiği çok üstün bir hasletmiş gibi anlatılmıştır. Oysa, emanet akdinde zaten emanet alan bunu kullanamaz. Aksi halde tazminat ödemek zorunda kalır. Yani, eski Roma hukuku ve diğer hukuklarda da öyleydi. O nedenle sistem ayırmadan hukukun doğasını; insanın doğasını, ahlâkı, örf-âdetleri, hukukun genel ilkelerini ve kamu düzenini temel alan yaklaşımlar sergilenmesi ortak bir hukuk bilinci oluşturacaktır kanaatindeyim. Eğer böyle yapılırsa ortak paydalarda ve terimlerde birleşmek daha kolay olacaktır. Şüphesiz bu fikrim “şu tarih diliminde, şu ülkede/toplumda şu şekilde hukuk uygulamaları vardı/yoktu” şeklindeki tarihî araştırmaların yapılmamasını savunduğum anlamına gelmemektedir.

Değınmek istediğım bir diğler husus da hukuk tarihinin hukuk biliminin bir alt branşı mı yoksa tarihin bir alt branşı mı olduğu; yoksa her ikisinin de birbirinden ayrı birer bilim dalı mı olduğunun açıklığa kavuşturulması gereğidir. Aslında bu iki bilim dalının hem konuları hem de çalışma yöntemleri farklıdır. Hukukçunun önemsedii hususlar tarihçi için bir anlam ifade etme-

yebiliyor. Örneğin bir toplantıda bir tarihçinin, “Osmanlı ülkesi topraklarının padişahın şahsi malı olduğu, dilediği yeri dilediği kişinin mülkiyetine verebildiği” gibi bir beyanı ile karşılaştığımda diyecek şey bulamadığımı hatırlıyorum. Ama arazi hukuku bilen bir hukuk tarihçisi bunun hiç de böyle olmadığını bilir. Bu bilim dalları “tarih” ortak paydasında birleşiyor olmasına rağmen çeşitli ortak etkinliklerde olaylara farklı pencerelerden bakıldığı, akademisyenlerin birbirlerini dışladığı, hatta işin hukukî yönünün bazen göz ardı edildiği/edilmesi gerektiğinin dayatıldığı görülmektedir. Bu yapıldığı sırada bazı arkadaşlarımız karakterleri gereği kendini savunamayabiliyor veya buna lüzum görmüyor. Bazen susmak zorunda kalıyor ve gerginlik yaşadığı böylesi bir ortama bir daha girmek istemiyor. Ama bir hukukçu ne olursa olsun tarihte yaşanmış bir olayı/yapılmış bir uygulamayı sanki bugün yaşanmış gibi -hak ve adalet penceresinden- değerlendirmekten kendini alamaz. Veya o günün bir hukukçusu olarak olayı değerlendirir.-Hukuk ile Tarih bölümleri arasındaki bu ikilem ilahiyat ile hukuk için de söz konusu olmaktadır. Bu üç bilim dalını bir arada kaynaştırmak yerine, her birinin çalışmalarını kendi branşlarında, kendi usulleriyle sürdürmeleri de bir seçenek olarak düşünülebilir.

Türk Hukuk Tarihi'nin tüm üniversitelerin hukuk fakültelelerinde ders olarak okutulup okutulmadığıyla ilgili bir tespitimden de bahsetmek isterim. Bazı özel üniversitelerde-devlet üniversitelerinin hepsinde var mı bilemiyorum- hukuk tarihi dersinin olmadığını gördüm. Benim görebildiğim kadarıyla, her yerde Türk Hukuk Tarihi dersi yok. Ben bu dersin zorunlu derslerden olduğunu zannediyordum. Bazı yerler, “Türk Hukuk Tarihi” der-

si diye adı geçse bile içerikte sadece Roma Hukuku anlatıyorlar. Hatta ilk dönem Roma Hukuku ikinci dönem Türk Hukuk Tarihi dersi verilen yerler olduğu gibi bunların hiç okutulmadığı yerler olduğunu da duydum. Bazı özel üniversitelerin hukuk fakültelelerinde ise, Türk Tarihi dersi koymuşlar... Bu konuda bir uyum bir düzen var mı bilemiyorum. Ama olması ve YÖK tarafından denetim sağlanması gerekir.

Son olarak değinmek istediğim ve kendi fakültemde yaşanan olumsuz bir durum daha vardır. Başka anabilim dallarında da aynı sıkıntıyı yaşayanların mevcut olduğunu da biliyorum. Bizim fakültemizdeki atamalarda Hukuk Tarihi Anabilim dalının her zaman ikinci plana atılması söz konusudur. Öğretim üyelerimiz kadrolarına atanmamakta; gelen sınırlı sayıda kadroda kendimize yer bulamamaktayız. Kadroların neden hep sınırlı (!) sayıda geldiğine de bir anlam verilememektedir. Sanki Ceza hukuku, Medeni hukuk gibi dallar daha önemliymiş, Hukuk Tarihi önemsizmiş gibi bir algı oluşmuştur. Bu, ikinci plana atılma durumunu hem Roma hem Hukuk Tarihi kürsüleri olarak yaşadığımızı belirtmek istedim, değerli hocalarım. Umarım bu sıkıntımızı en kısa zamanda giderilir ve adalet yerini bulur. Beni dinleme sabır ve lütfunda bulunduğunuz ve bu fırsatı verdiğiniz için hepinize teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederiz. Hukuk tarihi disiplininin birçok problemi var, her hoca bir kısmından bahsediyor. Bunlar hepsi hakikaten doğru şeyler. Şimdi, şöyle bir şey var. Tarihçilerle hukukçuları şöyle bir yönlendirmek gerekir diye düşünüyorum. Hukukun ilgili kurumları, mahkemeler Divan-ı Hümayun gibi Cuma Divanı gibi arşivle çok ilgili olan konularda

tarihçiler biz hukukçulardan daha başarılı çalışmalar yapıyorlar. Çünkü arşiv esas onların alanı. Fakat onlar bu malzemeden normatif yorumlar çıkarmaya çalışınca yanlışlar başlıyor. Aslında normatif yorumu, tüm meslektaşlarımız söyledi, hukuk bilgisi ve birikimi olmadan yapması mümkün değil. Bir de örneklerden normatif yorum çıkarma problemi var. Eğer arkadaki hukuk bilgisine sahip değilseniz bir örneğe bakarak yorum çıkarınca ciddi yanlışlar oluyor. Bu bakımdan aslında tarihçilerin katkıları önemli; bizim hukukçuların katkıları da önemli. Ama tabii biz hukuk fakültelerindeki fiili durumla kendimizi zor zor kabul ettirmeye başladık. Biraz üvey evlat muamelesi gördüğümüz bir gerçektir. Ama gittikçe bu yaklaşım eskidi artık. Roma Hukuğu'yla çarpıştırma arzuları da oldu zaman zaman. Bunlara hiç gerek yok aslında. Roma Hukuku çok önemli bir disiplin. Meslektaşlarımız da söyledi, mukayeseli çalışmalar bizim ufukumuzu çok açıyor. Türk Hukuk Tarihiyle, benzer coğrafyalardaki veya uzak coğrafyalardaki hukukların karşılaştırılması. Bu Anglo-Sakson hukuku olur, Rus Hukuku olur, Çin Hukuku olur, Japon Hukuku olur. Zaten Japon modernleşmesiyle Osmanlı modernleşmesine yönelik bir çalışma geçmişte yapılmıştı ve çok güzel şeyler çıkmıştı. Bunlar çok faydalı. Ama Fethi Hoca söyledi, hepsi doktorasını bitirmiş 25 kişi varız. 25 de doktora yapan genç araştırmacı olduğunu düşünelim. Çalışmamız gereken o kadar çok konu var ki... Yalnız tabiatıyla, bizim Türkiye'nin şöyle bir problemi var: bir an evvel doktorayı bitirmek. Mümkün olduğu kadar en kolay yoldan bitirmek. Ve tabii hukuk fakültesini bitirenlerin önemli bir kısmı kendisini avukat, hâkim, savcı, kamuda yönetici olarak hazırlamış oluyor. Sonra biraz tarihe ilgi duyunca acaba hukuk tarihi olabilir mi diyor. Ama altyapısı yok. Bunun zorluğunu çeki-

yoruz. Fakülteyi bitirdikten sonra altyapı edinmeye çalışınca da çok yetmiyor. Bu da çalışmaların seviyesini etkiliyor. Ama zannediyorum zaman içerisinde bunları hep aşacağız.

Nuran Hocam sizden hiç ses çıkmadı, sizi dinleyelim. Ben herkese söz vereceğim çünkü.

Nuran Koyuncu: Öncelikle hepinizi saygıyla selamlıyorum. Hürmetlerimi sunuyorum hepinize. Siz kıymetli Hocalarımla yanınızda konuşma fırsatı verdiğiniz için teşekkür ediyorum. Yakın bir zamanda babamı kaybettim, biraz kafamı toparlamakta zorlanıyorum ama. Ben Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanım şu anda. İdareci olarak da birtakım, hukuk tarihiyle ilgili, öğrencilerin hukuk tarihine bakış açısıyla ilgili birtakım eksiklikler veya isteksiz durumlar ortaya çıkabildiğini görüyorum. Hepimiz biliyoruz, hukuk tarihi hukuk formasyonunun mütemmim bir yüzü. Hukukçu kimliğinin oluşmasında, kanun tekniğinin, hukuk tekniğinin oluşmasında, bilinmesinde öğrencilerin hukuk kültürüne sahip olarak yetişmeleri son derece önemli. Biz şu sözü hep söylüyoruz zaten, tarih bilmeyen hukukçu tehlikelidir. Hem tarihi bilmek hem hukuku en iyi şekilde bilmek zorundayız. Ve hukuk tarihi diğer bütün hukuk dallarının hemen hepsiyle ilgili bir alan. Yani bizim işimiz dışarıdan bakıldığı zaman işte hukuk tarihi diye bakılır ama diğer kürsülere bakıldığı zaman en zor alan belki de. Her şeyden önce, bütün hukuk alanlarının temelini bilmemiz gerekiyor. Öncelikle, lisans başlamak gerektiğine inanıyorum ben. Yani önce öğrencilere hukuk tarihinin önemini elimizden geldiğince anlatmaya çalışıyoruz ama hukuk fakültesine ilk defa gelen bir öğrenci veya mezun olurken iş kaygısı, ilgilendiğim alanın para getirisi olacak mı

diye baktığı için hukuk tarihine yönlendirmelerin biraz daha üst düzeyden yapılması gerekiyor. Bu nasıl olur? TÜBİTAK'ta mesela bir başvuru yapıldığı zaman hukuk tarihiyle ilgili, yeni yeni desteklenmeye başladı mesela. Daha önce başvuru yapılsa bile kabul görmesi çok zordu. Sosyal alanların genel olarak zor ama hukuk tarihinin daha da zordu. Ama yeni yeni teşviklerin verildiğini görüyoruz. Bu da tabii önemli bir gelişme. Yani üst düzeyde bir desteklemenin olmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Bunun dışında, hukuk fakültelerinde artık belirli kürsüler oluştu. Hukuk tarihinin de artık vazgeçilmez bir yeri olduğu kesin. Onun dışında, İslam Hukuku Roma Hukuku kürsüleri de oluşturuluyor. Biz de fakültemizde her iki alanı da oluşturduk. Bu alanların da belki hukuk tarihiyle desteklenmesi gerekiyor. Yani İslam Hukuku kürsüsüne de aslında hukukçu birinin yerleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum ben de. Onun dışında, özellikle siz duayen hocalarımızın yol göstericiliği ışığında doçentlik başvurularında da hukukçuların özellikle bu alana yönlendirilmesi... Yani şu anda mesela hukuk mezuniyeti şartı olmadığı gibi, hukuk yüksek lisansı veya doktorası şartı da yok. Dolayısıyla bu alana bizim sahip çıkmamız gerekiyor öncelikle. Veya bir atama yapacağı zaman hukuk tarihi bir yan branş gibi görüldüğü için rektörlük bazında, buraya bir İlahiyatçı da koyulabilir veya o dersi İlahiyatçı da anlatabilir gibi bakılıyor. Belki bize mesela bir rapor geldiğinde bunu öncelikle engellememiz gerekiyor diye düşünüyorum. Yani biz sahip çıkmazsak zaten hiç kimse sahip çıkmaz. Kendi alanımıza kendimizin sahip çıkması gerektiğini düşünüyorum. Ve diğer hocalarımın söylediği, alan çalışmalarıyla ilgili, hepsine katılıyorum. Benim söyleyeceklerim şimdilik bu kadar. Çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Zannedirim bir boşluktan kaynaklanıyor başka fakülte mezunlarının yönelmesi. Yoksa hukuk tarihi disiplininde hukukçu kökenden gelmek en büyük avantaj. Zaten bu kökenden gelmemişseniz telafi etmeniz çok zor oluyor. Yani problem çözerek hukukçu olmamışsanız, pratiklerle şunlarla bunlarla, o farklılıkları ve incelikleri kavramanız çok zor oluyor. Atlayabiliyorsunuz. Cihan Hocam, sesini duymadım.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Hocalarımın hepsini selamlıyorum. Hepsi çok önemli hususlara değindiler. Hocam size ayrıca çok teşekkür ediyorum. Bu branşa katkınızı benim söylememe gerek yok. Tüm Türkiye biliyor. Mustafa Avcı Hocamın Osmanlı Ceza Hukukuna katkıları, diğer hocalarımın kendi branşlarındaki katkıları inkâr edilemez. Gerçekten çok fazla sayıda değiliz. Ama ben asistan olarak bu branşa girerken çok heyecanlıydım. Çünkü bilmediğim bir Osmanlıca'yı öğrenecektim, sizin sayenizde Arapça'ya da devam ettim Edebiyat Fakültesinde vs.

Şimdi hocam, öncelikle metot konusunda bir şeyler söylemek istiyorum. Benim de birkaç tecrübem var diğer söylenenlere ilişkin olarak. Dosyalar geliyor, jüri olarak yeni yetişen nesillerin sınavlarında bulunuyoruz... Şimdi hocam metot konusunda Türk Hukuk tarihi disiplininin ben Arsal'dan ve Üçok-Mumcu-Bozkurt'tan itibaren oluştuğunu düşünüyorum. Zaten Türk Hukuk Tarihi için bizlerin ve yeni yetişenlerin eserlerine baktığımızda belirli bir metot ve usul takip ediliyor. Ancak bir kafa karışıklığı varsa, bunun bu alanda İlahiyatçıların ve tarihçilerin de kalem oynatmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Bunu söylerken

onlar da çalışmasını demiyorum. Alman Hukukuna ve Alman hukuk tarihçilerine baktığımda metotlarının bizimle aynı olduğunu görüyorum. Neyi inceliyorlar? Roma Hukukunu, Germen Hukukunu, Roma ve Germen Hukukunun birbiriyle ilişkisini inceliyorlar. Eski hukuk sistemlerini inceliyorlar. Ve karşılaştırmalı olarak diğer hukuk sistemleriyle de ilişkilerini ortaya koymaya çalışıyorlar. Şimdi, Hocalarımın hepsi söyledi. Size bir kitabın reklamını yapmak istiyorum. Bunu yazan hukukçu, İsviçreli bir hukukçu. Alman kendisi. Yani diyor ki, hukuk tarihçisinin yalnızlığı. Problematik bir disipline ilişkin notlar. Sadece Türkiye’de değil, Avrupa’da da hukuk tarihçisi yalnız. Hukuk tarihçisi biraz itilmiş durumda. Ama son dönemlerde bütün hocalarımın da gözlemlediği gibi, yeni yetişen nesilden bir ilgi var.

Şimdi metot konusunda, iyi kötü metodumuzun belirli olduğunu düşünüyorum. Fakat yeni yetişen nesle bakıyorum. Hukukun temel kavramlarına hâkim olmadıklarını görüyorum. Hukuk felsefesine özellikle hâkim olmadıklarını, hukuk nosyonlarının da -hepsi için söylemiyorum- zayıf olduğunu, bilimsel araştırma yöntemlerine ve tekniklerine vakıf olmadıklarını görüyorum. Hukuk fakültesi öğrencileri, lisans eğitimlerini almış olmalarına rağmen. Şimdi dedik ki, hocalarımızın tümü hemen hemen aynı görüşte, ben de aynı şekilde düşünüyorum: Tarihçilerin ve İlahiyatçıların konuya ilişkin değerlendirmeleri, hukuk altyapısından yoksun oldukları için yanlış oluyor. Ama bu yanlışlar bir yerden sonra, hukuk disiplinlerinde çalışan diğer nesiller için doğruymuş gibi algılanıyor. Bu bakış açısı, yeni yetişen, hukuk tarihçisi adayının da kafasını karıştırıyor. Biz onlardan hukukçu gibi davranmalarını, bu metotla yürümelerini beklerken onlar İlahiyatçı-

lar gibi tezler yazmaya başlıyorlar, tarihçiler gibi tezler yazmaya başlıyorlar. Hukukun ve hukuk nosyonunun onlara verdiği ayrıcalıktan bu hukuk tarihi disiplini içerisinde yararlanamıyorlar. O yüzden ben şunu pratik olarak önerebilirim: Doktora yeterli sınavında hiç olmazsa, öğrencilerimizin tez jürilerini, hukuk felsefi olabilir, anayasa hukuku olabilir, genel kamu hukuku hocası olabilir, insan hakları çalışan hocalardan olabilir... Hocalardan da almamız diye düşünüyorum. Çocuklar disipline girecekleri zaman ezbere söylediğimiz bir şey var: Osmanlıca bileceksin. Bilmek zorundalar, tamam. Arapça da bileceksiniz, Farsça da... Bu, çocukların gözünü korkutuyor. Ayrıca, Türk Hukuk Tarihi sadece Osmanlı Hukuku demek değildir. Hocalarımın da söylediği gibi, eski Türk Hukuku vesaire... Türk Hukukunun çeşitli alanları var. Kronolojik olarak çok uzun bir dönem ve coğrafi olarak da yayılmış durumda. Balkan dilleri var, Çince var vs. Şimdi, çocuk önümüze geldiği zaman, evladım sen ille de Arapça öğreneceksin! Belki çocuk eski Türk Hukuku çalışacak. Belki de Osmanlı Hukuku çalışmayacak. Bizim çocukları bu tarz korkutmaktan ziyade “sen ne çalışmak istiyorsun?” “Sen gerçekten Türk Hukuk Tarihi çalışmak istiyor musun” “sen hukuk tarihi çalışacaksan hukuk felsefi bilmek zorundasın, temel hak ve hürriyetlerin gelişimini bilmek zorundasın, hukukun temel kavramlarına hâkim olmak zorundasın” demek durumundayız. Öyle araştırma görevlileri var ki, lisans öğrencilerinin gerisinde kalıyorlar. Şimdi bu noktada, iyi öğrencileri, formasyonu iyi olan öğrencileri, lisans öğrencilerini kapmamız gerekiyor. Mesela benim yüksek lisansta bir öğrencim var, benden ders alan. İki sene Çin’de yaşamış. Ben bunu duyar duymaz bizim kürsüye gel demeye başladım. Çince biliyor, eski Türk çalışabilir. Ben o çocuğa sen Arapça da öğre-

neceksin mi diyeyim? Çocuk Arapça'ya da başlamış, Latince de öğrenmek istiyor. Bu arada da yüksek lisans tezi yazmak istiyor. E dedim tamam kolay gelsin, yapalım o zaman. Yapabiliyorsan hepsini yap.

Şimdi ayrıca, Hocam sizin bu Şer'iyeye Sicilleri transkripsiyonlarınız ve bu yolu açmanız gerçekten bizim disiplinimiz açısından çok büyük bir hizmet. Ama Mustafa Hocamın da söylediği gibi yanlışlar olabilir. Diğer birtakım transkripsiyonlarda da yanlışlar olabilir bu çok doğaldır. Bu yüzden ben devamlı diyorum ki Türkiye Cumhuriyeti'nin arşiv vesikalarının transkripsiyonu işi Türkiye Cumhuriyeti devleti eliyle yapılması gereken bir iştir. Bunun için devlet eliyle bir planlama yapılmalıdır ve bu ülkenin tüm arşiv vesikaları transkribe edilmelidir. İster yüz milyon olsun ister iki yüz milyon olsun. Sayı ne kadar fazla olursa olsun. Sayı fazla diye siz geri çekildiniz mi Şer'iyeye Sicilleri'nde? Yüz cilt mi oldu hocam? Kaç cilt oldu? Siz yüz cilt olacağını öngörmüş müydünüz önceden?

Mehmet Akif Aydın: Tabii yüz cilt olarak seçtik. Yüz tane defter seçtik.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Çok güzel! Bunu başarabildiniz. Ama iki yüze de çıkabilir, üç yüze de çıkabilir. Bunun devlet politikası olarak belirlenmesi gerekiyor. Arşivcilik işinin uzmanlar tarafından yapılması gerekiyor. Tarihçiler, İlahiyatçılar tabii ki hukuk tarihi çalışabilirler. Ama modern hukukun hukuk nosyonundan yoksun olduklarını bilerek çalışmalarını gerekir. Okuyoruz hocam, hepimiz okuyoruz. Konuşmanın başında birtakım isimlerden bahsettiniz. Bu isimlerden bir kısmının eserlerini biliyoruz örneğin. Ama değerlendirme yanlışları var,

sıkıntılar var. Bu konularda da tenkit etmemiz, söylememiz gerekir belki. Yanlışı söylemediğimizde, hatır gönül diye tenkit etmediğimizde bu sefer ne oluyor? Yanlıklar doğruya evriliyor. Kafa karışıklığı oluyor. Hocalarımın hepsinin dediği gibi aynı dilden konuşmuyoruz. Ama bizim hukukçu olarak terminolojimiz belli. Modern hukukumuzun, pozitif hukukumuzun terminolojisi belli. Biz hukukçular olarak bu terminolojiye ve literatüre hakimiz. Bunun üzerinden gidiyoruz. Ben tekrarlamak istiyorum, bizim de yetiştirdiğimiz nesillerin de kafasını karıştıran bu konuda ilahiyatçıların ve tarihçilerin yaptıkları çalışmalar.

Bir de resepsiyon konusuna değindi Ayhan Hocam. Ben TÜ-BİTAK bursuyla gittiğimde, Türkiye Cumhuriyeti resepsiyonunu inceledim. Sizin de dediğiniz gibi Gül ve Krizantem miydi? Bu konu, Japonya resepsiyonu konusunda karşılaştırmalı çalışmalara vesaire var. Bu konuya ilişkin zaten Gülnihal Hoca'nın kitabı zaten temel kaynaklardan. Devamında, ben şimdi doktora dersi veriyorum karşılaştırıyoruz. Doktora öğrencilerim çok iyi. Hepsi zaten araştırma görevlisi. Japon transkripsiyonuyla Türkiye Cumhuriyeti'nin transkripsiyonunu ve çeşitli Balkanlar modern dönem transkripsiyonları var. Modern dönem resepsiyonlarını karşılaştırıyoruz, Balkanlar'daki resepsiyonları karşılaştırıyoruz. Mesela Kilise Defterleri yine yabancı dilde gelirse. Rumcası, Slav dili vs. Ben öncelikle şunu düşünüyorum: gelen öğrencilere Arapça, Farsça diye gözlerini korkutmamamız gerekiyor. Sen hangi konuda çalışmak istiyorsun? Biz Arapça, Farsça deyince, bunda bir temeli olan çocuk geliyor bize. İmam Hatip Lisesi mezunu çocuk geliyor. Ben diyor zaten Arapça biliyorum. Bilmiyor! Arapça öyle kolay öğrenilecek bir lisan değil. Farsça da bilmiyor

zaten. Çocuk Selçuklu Devleti'ni çalışacak. Ben de tamam Osmanlı Devleti'ni, Osmanlı Hukuku çalıştım. Ama ne çalışılacak? Tanzimat Dönemi de çalışılıyor ama Tanzimat Dönemi'nin hala bakır kısımları var. Cumhuriyet'in kökenini ve resepsiyonun kökenini biz Tanzimat Dönemi'nde buluyoruz. Tanzimat Dönemi daha tüketilmedi bence ve Cumhuriyet Dönemi'nde de çalışmalar yapmamız gerekiyor.

Başka aldığım notlar var mı? Bu kadar yeterli sanırım Hocam. Söz verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkür ederiz. Yalnız şunu söyleyeyim Cihan Hoca, Osmanlı Dönemi araştırmaları başka bir dönem araştırmalarının rakibi değil. Yani Osmanlı Dönemi'ni çalışan kimse tabiatıyla Osmanlıca ve Arapça bilecek. Yani Osmanlıca ve Arapça'yı zor gören insana biz Sırpça bilmelisin, Ermenice bilmelisin deyince birdenbire kolaylaşacak mı iş? Bunlar birbirlerinin rakibi değil. Hakikaten keşke bizim Çince bilen, Urduca bilen, Hintçe bilen, Rusça bilen araştırmacılarımız olsa. Türkiye buna doğru yöneliyor ama, TÜBİTAK falan birtakım burslarla destekleniyor, Tarih Kurumu da destekliyor. Aslında Tarih Kurumu bugüne kadar çok daha iyi desteklemeliydi. Maddi bakımdan Tarih Kurumu'nun sahip olduğu imkana Türkiye'de hiçbir kurum sahip değil. Ama yine de hukuk tarihçilerine üvey evlat muamelesi yapma var. Yoksa Tarih Kurumu, Ahmet Kılınç Bey çok iyi biliyor, İş Bankası'nın yüzde 33'ü Türk Dil Kurumu'yla Türk Tarih Kurumu'nun emrine verilmiş vaziyette. Senelerdir temettü olarak gelen miktarlar insanı şaşırtıyor. Ama mesela ben yönetim kurulunda da çalıştım Tarih Kurumu'nun bazı kalıpları aşamıyorsun, zincirleri kıramıyorsunuz. Dediğimize katılıyorum

ama bunlar birbirinin rakibi değil. Osmanlı hukuk tarihi çalışıyorsanız Osmanlıca bilmek olmazsa olmaz.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Hocam ben aksini söylemiyorum. Hocam on tane asistanınız varsa birisi Arapça bilir, birisi Çince bilir, birisi Rumca bilir, birisi İbranice bilir. Hepsine Arapça öğretmenin ne manası var ki? Disipline ve branşıma saygı nedeniyle söylüyorum. Bir de biz gelecek nesilleri yetiştiriyoruz artık.

Mehmet Akif Aydın: Cihan Hoca şu var, hiçbir üniversitede dil öğrenme konusunda doktora adaylarına yardımcı olamıyor. Gerçeği de bilelim. Arapça öğrenen kendi öğreniyor. Rumca öğrenen kendi öğrenmek durumunda kalıyor. Keşke öğrenilse. Şimdi siz bir tane Çince bilen bulmuşsunuz, ona sahip çıkmak lazım doğru.

Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu: Hocam benim beraber çalıştığım asistanlar Rumca öğrenmeye çalışıyor, Yunanca öğrenmeye çalışıyor. Kilise Defterlerine bakacak.

Mehmet Akif Aydın: Çok güzel. Bunlar mutlaka olması gereken şeyler. Gittikçe bu iş gelişecek. Ama şu anda Türk Hukuk tarihinin kaynakları en bol olan kısmı Osmanlı dönemi. Çünkü mesela Osmanlı öncesi Selçuklu dönemine ait bire bir kaynaklarımız bile çok sınırlı. Daha önceki döneme çok az. Yani mukayeseli çalışmalar için kaynak dilini bilmek ayrı, o döneme ait malzemenin mevcut olması ayrı. Osmanlı Mahkemeleri gibi zengin bir malzeme hiçbir hukuk tarihinde yok. O yüzden mecburen... Yavaş yavaş ilgi artmaya başladı. İnşallah devam etsin. Ama bu öbür dönemin önemsiz olduğu anlamına gelmiyor. Yani Babür-lü Dönemi Hukuk Tarihi bizim hukuk tarihimizin bir parçası.

Türkiye’de Babürlü çalışmalarını yeni gelişme istidadı gösteriyor. Seneler önce Hindistan’a bir kongreye gittiğimizde Türkiye’de Babürlü çalışan bir kişi bulamadık. Ben Hindistan’a gittiğimde gördüm ki, oradan Türkiye çalışan dünya kadar araştırmacı var. Bu demek ki biraz imkanlar ve ilgiyle ilgili bir şey. İnşallah gelişir diye düşünüyorum. Mehmet Aykanat Hocam, buyurun.

Mehmet Aykanat: Dersim vardı birkaç dakika geç kaldım, kusuruma bakmayın. Türk Hukuk Tarihi, genel hukuk tarihi, İslam Hukuku Tarihi derslerini yürütüyorum. Lisansüstünde de inşallah Eylül ayından itibaren öğrencimiz olacak. Hocalarımız temas etti metodoloji kısmına. Belkıs Hocam, Ayhan Hocam, diğer hocalarımız... Ben bu alanda da Hocam Hukuk Tarihi Araştırma Teknikleri diye bir ders koydum. Bu alanın tabii ki gelişmeye ihtiyacı var. İlk başlayanların özellikle Hukuk Tarihi çalışacak olan belki, araştırma görevlisi olmayabilir dışarıdan olanlar da olabilir. Bunlara yol gösterme mahiyetinde tabii ki bir kaynak eksikliği var. Hocalarımıza tabii burada bir görev, ihtiyaç, katkı ihtiyacı düşüyor. Kaynaklara nasıl ulaşacaklar, nasıl bir yol haritası izleyecekler... Genelde benim gördüğüm yeni gelenlerde böyle bir sıkıntı oluyor. Bizim alan aslında dijitalleşmeye müsait. Yani ben kendim yaptığım çalışmaların önemli bir kısmını bilgisayar başından... Bunda tabii sizlerin de katkısı büyük. Kadı Sicilleri arşiv belgelerine ulaşıyoruz, Latinize edilenleri basılı halde var. Belki terabaytlara yaklaşan kaynaklar var bilgisayarlarımızda. Bu anlamda çok iyi. Tabii daha da gelişebilir. Bu İlahiyatçıların alanlarında kullandıkları Şamile programlarını biliyorsunuzdur hocam. Buna benzer bir şey, diğer alanlarda pek mümkün değil belki ama bizim hukuk tarihinde yapılabilir, yapılırsa da çok güzel

olur. Yani biz taşrada biraz uzakta kalıyoruz ama hocam çalışılan tez konuları, farklı alanlarda görüyorum ben, mesela hangi hocalar yüksek lisansta ne çalıştırıyorlar doktorada ne çalıştırıyorlar... Başladığından itibaren bir öğrenci, bunları paylaşıyorlar. Haberdar olunuyor. Bu da güzel bir imkân. Bu imkanlar, bu grup içerisinde, hukuk tarihi hocalarımız zaten sayımız da çok fazla değil. Olsa çok daha güzel olur. Yine dijitalleşme sağlansa ve bunların hepsine bir kaynaktan ulaşabilsek, o da hem kolaylık açısından hem çalışmanın hızlı gitmesi açısından oldukça güzel imkanlar olur. Diğer çalışma alanları bakımından hocalarımız her şeyi söylediler zaten. Çok güzel konulara temas ettiler. Biz daha çok istifade etme imkânı bulduk. Ben teşekkür ediyorum hocam herkese.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim Mehmet Bey. Ahmet Kılınc Hoca, Ebru Hoca sonra sizden rica edeceğim.

Ahmet Kılınc: Teşekkür ediyorum, herkese saygılarımı sunuyorum. Akif Hocam öncelikle böyle bir organizasyon yaptığınız için teşekkür ediyorum. Aslında sadece bu organizasyon için teşekkür etmek zayıf kalıyor. Yaptığınız çalışmalar, emekler, bize gösterdiğiniz yol...

Mehmet Akif Aydın: İstirham ederim. Herkes bir katkı yapacak. Bu borcumuz bizim.

Ahmet Kılınc: Sağ olunuz, teşekkür ediyorum. Şimdi hocalarımızın huzurunda da tabii ifade etmek ne kadar mümkün olacak... Biraz heyecanlıyım hocam onu ifade edeyim önce. Ben aslında hocalarımızın belirttiği şeyleri kendi çapımda not da almaya çalıştım. Malumunuz yarın Tarih Kurumu'nun altında Hukuk Tarihi Komisyonunda bir şey olacak, size de istişare edece-

ğim zaten bu notları Allah izin verirse. Belki yarınki komisyonda ya da başka kurumlarla yaptığım görüşmelerde... Akademide, hukuk tarihiyle ilintili bir şey yapıyordu geçen hafta, geçenki toplantıda konuşulmuştu. Onları da size arz edeceğim.

Şimdi ben hocalarımızın ifade ettiği şeylerin dışında birkaç şeye işaret etmek istiyorum. Mukayeseli çalışmalarla ilintili, alanla ilgili söylenenlerin hiçbirine itirazımız yok. Elbette desteklemek lazım. Sahip çıkmak gerekiyor elbette. Sadece benim dikkatimi çeken ve konuşulmayan hususlar var. Hocalarımızın dikkatini çekmek için söylüyorum sadece bunları.

Hocam bir tanesi, malumunuz olduğu üzere... Tabii tam bilemiyorum geçen aldığım bir bilgiye göre de bu sınavın yapılmayacağı yönünde. Bir tanesi Hukuk Mesleklerine Geçiş Sınavı. Şimdi bu sınav benim bildiğim kadarıyla şu an ikinci sınıfta olan öğrencilerin gireceği sınav. Ve hukuk fakültesinden mezun olan kişilerin, mezun olduktan sonra hangi mesleği yaparlarsa yap-sınlar, hukukçu bir kişinin gireceği ilk sınav. Anladığım kadarıyla Almanya'daki devlet hukuku sınavı gibi bir şey. Ve bu sınavın içerisinde de hukuk tarihi soru sorulacak başlıklardan birisi olarak ifade edildi. Dolayısıyla, hukuk fakültesinden mezun olmuş olan bir kişi, hukukla ilgili bir meslekte faaliyet yürütecek ise bu sınava girecek ve oradan da hukuk tarihi soruları çözecek. Belki bu sınavın standardı veya bu sınavın nasıl olması gerektiğiyle ilgili sizlerin, hukuk tarihinde duayen diyeceğimiz hocaların, bir yönlendirmesi veya ilke belirlemesinde fayda vardır diye düşünüyorum. Beni bu konuya iten faktör, sizlerin yazmış olduğu hukuk tarihi temel ders kitaplarındaki bazı alanlardaki ciddi farklılıklardır aslına bakarsanız. Bazı hocalarımız belli alanlara daha

fazla odaklanıyor, bazı hocalarımız başka alanlara daha fazla odaklanıyor. Şimdi öğrenciler mezuniyet sonrası sınava gireceklerse, hangi hocamız soruyu hazırlayacaksa muhtemelen oradan daha ağırlıklı çıkacaktır. Bu bir handikap gibi geliyor bana. Bunu bir belirlemek gerekir. Elbette ki bu sınav yerine getirilecekse... Daha evvel benzer girişimler olmuştu. Ben 2000'li yıllarda mezun olduğum dönemde avukatlık sınavı gibi bir sınav vardı ama bu daha geniş gibi düşünülüyor. Yani uygulanacaksa hocam ve hukuk tarihi de sorulacaksa bunun bir standardını oluşturmakta veya bunun ilkelerini belirlemekte fayda var diye düşünüyorum. En azından hocalarımın dikkatini buna çekmek gerekir diye düşünüyorum. Nitekim bu ders kitaplarında farklılığı kendisi gösteriyor.

Hocam yine ben hukuk fakültelerindeki eğitim minvalinde söylüyorum. Burada şimdi siz dekansınız, Nuran Hocam dekan, Mustafa Hocam dekan, Ayhan Hocam epey uzun süre dekanlık yaptı. Hukuk tarihi komisyonu ile ilgili hazırlık içerisinde bulunduğunda ben Türkiye'deki tüm hukuk fakültelerinde hem ders kataloglarından hem de ders programlarından yola çıkarak hukuk tarihiyle ilintili hangi dersler var, bunlar kaçınıcı sınıfta ve kaç saat ve kaç AKTS değerinde... İnanın hocam, ciddi farklılıkların olduğunu gözlemledim. Bazı fakültelerde birinci sınıfta, bazı fakültelerde üçüncü sınıfta hatta dördte dahi olan-doğrudan hukuk tarihi olmasa da yerler var. Hatta biraz evvel İrem Hoca'nın söylediği gibi, bazı fakültelerde hukuk tarihi dersi hiç yok. Kaç şube olduğu, bir dönem mi iki dönem mi olduğu, daha sonra ders saatinin ne olması gerektiğiyle ilgili Türkiye'de bir standart olmadığını tespit ettim. Sizinle de paylaşmıştım zaten o listeyi hatırlarsınız. Demek

ki bunun standardını oturtmak lazım. Kaçınıcı sınıfta olması gerektiği, kaç saat olması gerektiği ve buna bağlı olarak AKTS değerini tartışmak gerekiyor. Yani ders iki saattir ama AKTS'si ikiyse biraz daha değeri zayıf oluyor. Belki bunu da biraz tartışmak gerekir diye düşünüyorum hocam. Yine hukuk fakültesiyle bağlantılı olarak hocam, belki bölüm hususunda tartışılabileceğini düşünüyorum. Bu tartışma mesela İslam Hukuku'nda da yapılıyor. Bazı fakültelerde özel hukukun içerisinde, bazı fakültelerde kamu hukukunun içerisinde... Aslında bu tartışma özelde bakıldığında hukuk tarihi açısından da bakılabilir diye düşünüyorum. Çünkü biz kamu hukukunun içerisindeyiz ama bu aile hukuku anlatmıyoruz anlamına gelmiyor. Kamu hukuku içerisinde yer alsak dahi... Belki bu da tartışılması gereken bir şey diye düşünüyorum. Bunu şunun için yapıyorum. Örneğin biz lisansüstü seviyesinde... Kamu-özel ayrımını şu yüzden söylüyorum, lisansüstü hukuk tarihinin özel hukuk kısmıyla ilintili bir ders açmak istediğinizde genelde bir talep olmuyor. Aile hukuku açmak isterseniz... Çünkü kamu hukukuna girmiş olan kişiler genellikle hâkim veya savcı oluyorlar hocam. Kamu hukukuyla ilintili bir şey yapmak istiyorlar. Orada onların açabileceği hukuk tarihine zaten ilgi az. Hiç kendisiyle ilintili olmayan bir şey olduğu zaman ayrı bir probleme sebep oluyor. Yani tercih etmiyor gibi geliyor. Bu bence hukuk fakültelerinde hukuk tarihinin konumlandırılmasından kaynaklanan sorundan kaynaklanıyor gibi geliyor.

Vakit ilerlediği için çok hızlıca ifade edeyim. Hocam, hocaların metodolojiyle ilintili olan hususun ben de altını çizmek isterim. Hukuk tarihiyle ilintili çalışmanın nasıl, Ayhan Hocam da ifade etti, metodolojisiyle ilgili ilkeleri belki biraz daha koymak

gerekiyor. Ben doktora yeterlilik sınavlarında kendi çapımda sormaya çalışıyorum. Hukuk tarihinin kendine münhasır ilke ve prensipleri nelerdir sorusunu sormaya çalışıyorum. Ben bunu sordukça da adaylar öğreniyor bunu hocam. Hoca kesin sorar diyorlar. Onu da öğrenmişler hep aynı şey... Birinci el kaynaklara bakmak lazım vs. Ben bunun bir adım daha ötesini bekliyorum aslında. Cihan Hocam da az evvel bir kitap örneği verdi. Bununla ilintili belki daha derinlemesine çalışma yapmak lazım. Metodoloji ve araştırma yöntemlerine dair daha derinlemesine çalışmalar yapmak lazım. Ortaya koymak lazım. İşte hukuk tarihi çalışmalarını teorik olarak şöyle yapılması gerekir diye...

Hocam benim dikkatimi çeken hususlar, ben biraz İngilizceyle yurtdışında hukuk tarihine dair bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Şimdi Japonya'yla ilgili de ifade edeceğim. Şu an oradaki, Sendai Tohoku Üniversitesi'nde bir projeye başvurduk. Nasıl neticelenir tam bilemiyorum. Oradaki bir üniversitenin oradaki hocaları vasıtasıyla yapıyoruz. Ama Osmanlı Kadı Yardımcılarını çalışmaya çalışıyoruz hocam o proje kapsamında. Bunlar Hocam elbette Osmanlıca, Arapça mutlaka bilinmesi lazım, öze ulaşılması için. Fakat benim gözlemimi söyleyeyim. Eğer siz rasyonel bir bilgiyi uluslararası bir platformda, dünyanın bildiği bir dilde ifade etmezseniz o boşluk başkaları tarafından da doldurulabiliyor. Dolayısıyla İngilizce ve herhangi bir Batı dilini de ihmal etmemek lazım. Burada İngilizce çok önemli. İngilizceyle her tarafta, her yerde iş yapabiliyorsunuz. Avrupa'da da iş yaparsınız, Malezya'da da iş yaparsınız, Japonya'da da iş yaparsınız. Nitekim ben Japonya'da kendi çapımda, bir dönem boyunca ders anlatmaya çalışmıştım. Orada şunu gözlemledim hocam, eğer Japon-

lara Osmanlı hukukunu biz anlatmazsak, başkaları anlatıyor. Başkası da istediği şekilde anlatıyor. Fakat onu anlatmak için en azından dünya dilini bilmek gerekir diye düşünüyorum hocam. Yani biz kendi bulduğumuz rasyonel verileri sadece kendi kendimize aktarmamız lazım. Mesela bu mevzu 1915 olayları için de ifade ediliyor hocam. 1915 olaylarıyla ilgili biz çok şeyi söylüyoruz ama bu bizde kalıyor. Bunu farklı dillere çevirmek lazım, İngilizce aktarmak lazım. Spesifik bir konuysa, 1915 olayları gibi, Ermenicesini çevirip aktarmak gerekir gibi. Ama daha teorik olarak dünya diline vakıf olmak lazım. Yaptığımız çalışmaları bu dille dışarı da aktarmak gerekir diye düşünüyorum hocam.

Bu çalışmaları yaparken dikkatimi çeken bir şey var. Hukuk tarihiyle ilgili hocalarımız ulusal platformlardaki terminoloji sorununa işaret etti. Ben bunu uluslararası platformda da görüyorum hocam. Divan-ı Hümayun'un İngilizcesini birçok farklı çalışmada birçok farklı biçimlerde gördüm. Farklı İngilizce kavramlar gördüm. Bu da çalışılması gereken bir alan gibi geliyor bana. Hukuk tarihine münhasır terminoloji ve kelimelerin İngilizce karşılıklarının ne olduğunu belirlemek lazım sanki. Türkiye bu konuda uluslararası platformlarda ön planda olması gerekir. Çünkü bizim kendi tarihimiz. Biz bu konuda boşluk bıraktığımız zaman Divan-ı Hümayun için bir Alman başka bir kavram kullanıyor, Japon başka bir kavram kullanıyor. Dolayısıyla İngilizce terminolojiye de dikkat edilmesi gerektiğini veya bununla ilgili bir çalışma yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Hocam Japonya'ya biraz atıf yapıldı, ben de hali hazırda orada bir projenin araştırmacısı olarak görünüyorum. Kendi çapımda bağlantılarım var. Resepsiyon süreci, evet Meiji dönemiyle

biraz başlıyor. Ben de orada gittim ders de anlattım hala da irtibatlıyız. Çok kolay olmadığını ifade etmem lazım. Ben de şimdi Japon Hukuk tarihiyle ilgili kitaplar aldım, Japonca kursuna da gittim orada hakikaten çok zor hocam. Üç tane kendine münhasır dilleri var. Kanji, Hiragana, Katakana. Yani Çince'deki sadece Kanji bile çok zorken bunun üzerine bir de Hiragana, Katakana ekliyorsun. Ben Japonya'dayken eski Türklerle ilintili bir çalışma yaptım. Yayınlanmadı hocam ama. Japon kaynaklarından besleneyim dedim. Ben onun altından kalkamadım hocam. Japonların yazmış olduğu İngilizce kaynaklardan yola çıkarak, ama birinci Çin kaynaklara atıfta bulunarak yapıyoruz. Fakat onlar da artık bu kadar Osmanlı'ya eskisi kadar odaklanmıyorlar, çalışmıyorlar. Zor olduğunu söylemeye çalışıyorum aslına bakarsanız hocam. Japonya'nın resepsiyon sürecinin gelişimiyle ilgili bir çalışma yapmanın çok kolay olmadığını ifade etmeye çalışıyorum.

Hocam son olarak Hukuk tarihi alanındaki çalışmalar, Nuran Hocam da az evvel ifade etti, hakikaten hukukçu olması gerekiyor. Sizler bizim büyüğümüzünüz, üstadımızsınız. Bunlara dışarıdan müdahalenin mümkün olduğunca önünü kesmekte fayda var. Birçok hocamız söyledi, hukuk nosyonu olmayan, hukuk kültürü olmayan, hukuk bakış açısı olmayan bir kişiyi lisanstaki hukuk öğrencisinin önüne sokmak hem öğrenciye zor olur hem de hoca için zor olacaktır. Bunu gerek hukuk tarihi için gerekse İslam Hukuku için söylüyorum. Bu alanlarda herhangi bir aşamada bir atama vs. olacaksa hukukçuya pozitif ayrımcılık yapmak daha iyi olacaktır.

Hocam ben daha fazla vaktinizi almayayım. Hürmet ediyorum. Saygılar sunuyorum.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Tabii bunların hepsi derin tartışmamız, konuşmamız gereken konular. Dediklerini ze genel olarak katılıyorum. 4 Kasım'da, Ankara'da yapacağımız çalıştayda yüz yüze bunu daha geniş olarak tartışacağız. Belki sistematığı için söylenebilir. Hukuk fakültelerinde, hukuk tarihi kitapları... Benim yazdığım var, Mustafa Bey'in yazdığı var... Şimdi, Medeni Hukuk kitabının sistemleri birbirine uymak zorunda. Çünkü Medeni Kanunu ölçü alıyor. Ceza Hukuku kitabı Ceza Kanunu'nu ölçü alıyor, Ticaret Hukuku Ticaret Kanunu'nu... Bizim örnek aldığımız, olması gereken dediğimiz bir kanun yok. Biz biraz ilgi duyduğumuz alanlara yönelik işte kamu hukukunda şuraları alalım, özel hukukta buraları alalım deniyor. Burada zaman içerisinde hukuk tarihi kitapları belirli bir ana caddede birleşiyorlar. O kadar problem görünmüyor. Bir problem, hukuk fakültelerinin bir kısmında hukuk tarihi hiç yok. Bir kısmında sadece bir dönem var. Bir dönem hukuk tarihi için yetmiyor, açık söyleyelim. Hukuk fakültelerinde hukuk tarihinin birinci sınıfta öğretilmesi de problemlidir. Niye? Çocuğun kafasında Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku, Ceza Hukuku, Anayasa Hukuku kavramları hiç oturmamışken siz hukuk tarihinde bununla ilgili kurumları anlatıyorsunuz. Dolayısıyla en ideali bence ikinci sınıf. Bunu tabii her hocanın, her üniversitenin kendi takdiri ama bu kadar senelik tecrübeye ben ikinci sınıfı gördüm. Çünkü üçüncü sınıf hukuk fakültelerinin en yoğun derslerin olduğu dolayısıyla en zor sınıfı. Üçüncü sınıfa bir de Türk Hukuk Tarihi dersi konulamaz. Dördüncü sınıf da herkesin bir an evvel mezun olup hâkim, savcı olma hayaliyle tuttuğu bir dönem. Şimdi şu var, zaten böyle bir kürsüye bir hukuk mezunu talip olduğu zaman hukuk mezunu olan tercih ediliyor. Hukuk mezunlarının az para getiren bu

alanlarda çok fazla gözü yok. Bunu görelim. Yani hâkim olacak, savcı olacak, danışman olacak, kamu yöneticisi olacak... Bizim alan biraz üvey evlat muamelesi görüyor. Ama buna rağmen de gelişiyor. Bu sevindirici bir şey. Bunu Ankara'daki tartışmalarda biraz daha ele alırız. Hakikaten ders verme sırasında da araştırmalar sırasında da belli müştereklerimiz olsa bundan hukuk tarihi disiplini çok karlı çıkar. Çok teşekkür ediyorum, Ayhan Hoca'ya da teşekkür edeyim tekrar. Ebru Hoca vardı, Ebru Hoca'yı duymadım.

Ebru Kayabaş: Merhabalar Hocam. Katılan hocalarıma saygılarımı sunuyorum. Düzenlediğiniz bu çalıştaylar serisinin alanımıza gayet faydalı olacağını düşünüyorum. İlkine, yani tarihçilerle olan çalışmaya katılma fırsatı buldum. Farklı perspektiflerden de hukuk tarihine bakmak iyi oldu. Bazı konularda özellikle farklı alanlarda düşünmeye başladım. Bu nedenle de kendi adıma çok teşekkürlerimi sunuyorum hocam size. Deşifre edildikten sonra yayımlanmasını bekliyorum. Bugünkü toplantıyı yeni öğrendiğim için üzerinde etraflıca düşünüp not alma fırsatı bulamadım ama hocalarım genel başlıklarla sorunlarımızı anlattılar. Çoğuna da katılıyorum. Ancak, uzun zamandır bu alanda çalışıyorum, yaklaşık 99'dan beri. Çok büyük ilerlemeler kaydedildiğini düşünüyorum alanımızda. Daha da iyi olacağını umuyorum. Bu konuları, aklımda olan sorunları özellikle Cihan Hanım, Nevin Hocam ve diğer sayın hocalarım konuştuğu için ben çok da fazla zamanınızı almak istemiyorum tasarruf açısından. Saygılarımı sunuyorum, çok çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. İnşallah bu tür toplantılarımız devam ederse-sizin İstanbul Hukuk'ta olduğu

gibi Fethi Hoca bir şey başlattı-mutlaka birbirimizden besleneceğiz, birbirimizden etkileneceğiz. Bunun önemli bir zenginlik olduğunu düşünüyorum. Söylenenlerin hepsine hepimizin katılması gerekmiyor. Değerlendirmelere de katılması gerekmiyor. Her birimiz farklı kitaplar okuyoruz, farklı muhitlerde yetiştik, farklı etkiler aldık. Fakat bu disiplinin olmazsa olmaz şartları var, kanunları var. Bunun bu çerçevede gelişeceğini ümit ediyorum. Şimdi ben tanıdıklarına söz verdim. Fakat tanımadıklarım var. Söz almak isteyenlere verebilirim ya da söz almış hocalardan söz almak isteyen varsa onlara da verebilirim.

Gül Akyılmaz: Hocam ben bir şey söyleyebilir miyim? Türk Hukuk Tarihi'yle ilgili farklı değerlendirmeler yapabilmek için o kuralların ortaya çıktığı siyasi yapının, toplumsal yapının da bir arada değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ve bu açıdan açıkçası mesela siyasi tarih temelinin de önemli olduğu kanaatini taşıyorum. Bizim fakültemizde ben birinci sınıfta bir yıl boyunca siyasi tarih dersini de veriyorum. İkinci sınıf Türk Hukuk Tarihi dersinin temelini atacak bilgileri orada öğrencilere anlatabiliyoruz. Birtakım kavramlara da aşına hale geliyorlar ve ikinci sınıfta Türk Hukuk Tarihi dersini, oradaki kavramları daha rahat anlayabiliyorlar. Mesela 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi veya Mecelle'yi anlatırken o hukuki düzenlemelerin ortaya çıkmasını sağlayan siyasi gelişmeleri, toplumsal gelişmeleri de bildikleri için daha kalıcı bir bilgi elde edebiliyorlar. Bunun da önemli olduğunu vurgulamak istedim.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim, doğru. Katılıyorum.

Fethi Gedikli: Hocam, bu arada Uluslararası 26. Geleneksel Genç Hukuk Tarihçileri Konferansını gerçekleştireceğiz. Ar-

kadaşlara duyurduk ama buradan da bir kez daha, izin verirseniz, duyurayım. Ekim'de. Arkadaşların katılmasını arzu ederim. Gençleri teşvik etmelerini beklerim. Bunu salgından önce yapacaktık, salgın girdiği için yapamadık. Şimdi yapacağız, bunu hatırlatmak istedim.

Mehmet Akif Aydın: Genç olduğuna göre ben katılamıyorum.

Fethi Gedikli: İsmi öyle. Yoksa herkes katılabilir.

Mehmet Akif Aydın: Başka söz almak isteyen. O zaman ben katkılarınız için çok teşekkür ediyorum. Çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Bunu Ankara'da da değerlendireceğiz. Yani yüz yüze geldiğimiz zaman da... Ben şöyle söyleyeyim, bu disiplin hem İlahiyatçıların ilgilendiği hem tarihçileri ilgilendiği hem hukukçuların ilgilendiği bir disiplin. Biz biraz maça geç dahil olduk. İnşallah karşılıklı görüşmelerimiz olursa öbürlerinin de bu konuda birtakım eksikliklerini gidermek mümkün olur. Bir de bizim eksiklerimizi gidermeliyiz. Mesela tarih bölümlerinde Osmanlı Hukuku kurumları hakkında hukuk tarihçilerinin bir bilgi verdiğini ben bilmiyorum. Nasıl bilgiler veriliyor onu da bilmiyorum. Demek ki karşılıklı bir birbirimize kapalılığımız söz konusu. İnşallah ben sonraki dönemlerde müşterek çalışmaların, projelerin daha hayırlı sonuçlar çıkaracağını ümit ediyorum. Katkılarınızdan dolayı çok teşekkür ediyorum. Gerçekten çok yararlı bir çalıştay oldu. Bunun çözümünü yaptıracağız, sonra sizlerle göndereceğiz İlave edeceğiniz düşünceleriniz varsa onları lütfen ilave edin. Bir de eğer fırsat bulabilirsek yazın belki yapabiliriz, arşivcilerle bir çalıştay yapalım istiyorum. Ben yine de söylüyorum, arşivcilerin birikimleri de önemli. Cihan Hoca devlet yapsın dedi

de Osmanlı arşivinde yüz milyondan fazla belge var. Mahkeme defteri olarak Şu anda mevcut olan mahkeme defteri yirmi beş bin tane. Biz yüz tane defter neŐrettik. Yani bunların hepsinin çevrilmesi de gerekmiyor. Ama Şu var ki, devletin bu çalışmalara katkıda bulunması son derece önemli. O bakımdan haklı.

Çok teşekkür ediyorum, eksik olmayın. İnşallah bundan sonraki çalışmalarda yine beraber olacağız. En azından birbirimizin yaptıklarını bilme fırsatı bulacağız, tanıma fırsatı bulacağız. Ben yine çok yararlandığımı söyleyeyim. Çok teşekkür ediyorum.

Zoom'la olmasının Şöyle bir faydası oldu diye düşünebilirsiniz: Üniversitemiz hiçbir masrafa girmeden böyle bir çalıŐtayı gerçekleŐtirmiş olduk. İstanbul'a yolunuz düşerse ikram hakkınız mahfuzdur. Beklerim.